

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA

**PĀRSTEIGUMA IZTEIKŠANAS KONSTRUKCIJAS,
TO LIETOJUMS LATVIEŠU VALODĀ**

MAĢISTRA DARBS

Autore: Paula Ozola

Studenta apliecības Nr.: pk19031

Darba vadītāja: profesore Dr. philol. Andra Kalnača

RĪGA 2024

SATURS

Saīsinājumu un apzīmējumu saraksts	3
Ievads	6
1. MIRATĪVA VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS	10
1.1. Miratīva jēdziens un tā izteikšanas veidi	12
1.1.1. Miratīvs un verba afiksi.....	21
1.1.2. Miratīvs un izteicējs	23
1.1.3. Miratīvs un vietniekvārdi	25
1.1.4. Miratīvs, partikulas un interjekcijas	32
1.2. MIRATIVITĀTES, EVIDENCIALITĀTES UN MODALITĀTES ATTIEKSMES.....	36
1.2.1. Mirativitāte un evidencialitāte	37
1.2.2. Mirativitāte un modalitāte	40
2. VIETNIEKVĀRDS MIRATĪVA KONSTRUKCIJĀS	43
2.1. $\check{S}IS_{NOM} / \check{S}I_{NOM} / \check{S}ITAS_{NOM} / \check{S}ITĀ_{NOM} + V_{OBL}$	44
2.2. $\check{S}ITAS_{ACC} / \check{S}ITĀ_{ACC} + N_{ACC}$	46
2.3. $\check{S}ITĀDS_{ACC} + N_{ACC}$	49
2.4. Ētiskā datīva konstrukcijas	51
2.5. $MAN_{NOM} + par + N_{ACC}$	56
3. VERBS MIRATĪVA KONSTRUKCIJĀS	59
3.1. $PRON_{TAS/TA} + modāls\ verbs\ noliegumā + pilnnozīmes\ verbs$	60
3.2. <i>Modāls verbs noliegumā + pilnnozīmes verbs</i>	62
3.3. <i>modāls verbs noliegumā + N_{ACC}</i>	63
4. INTERJEKCIJAS UN PARTIKULAS MIRATĪVA KONSTRUKCIJĀS	65
4.1. Interjekcijas miratīva konstrukcijās	66
4.2. INTERJEKTĪVI IZSAUCIENI.....	68
4.2.1. <i>vaimandieniņ / vaimandieviņ / akmandievs / akmandieniņ</i>	69
4.2.2. <i>vai dies(‘) pas(‘) / ak dies’</i>	72
4.3. Partikulas miratīva konstrukcijās	75
4.3.1. <i>jel</i>	75
4.3.2. <i>taču</i>	76
4.3.3. <i>pat</i>	79
SECINĀJUMI	82
LITERATŪRA	85
AVOTI	85
TEORĒTISKĀ LITERATŪRA	86

Saīsinājumu un apzīmējumu saraksts

ACC	akuzatīvs
ang.	angļu valoda
BalsuTalka	„Balsutalka.lv” runas korpuss (Common Voice 17.0)
Barometrs	Interneta agresivitātes indekss
DIM	deminutīvs
Emuāri	Latviešu valodas emuāru korpuss
GEN	ģenitīvs
INF	nenoteiksme
INTJ	interjekcija
Karogs	„Karogs” 1940–1995
LATE – mediji	LATE plašsaziņas līdzekļu korpuss
LatSenRom	„Latviešu senākie romāni 1879–1920”
LAvīzes	„Latviešu Avīzes – 2022-09-28”
LitMāksla	„Literatūra un Māksla”
LVK2018	Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas korpuss
LVK2022	Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas korpuss
N	lietvārds
NOM	nominatīvs
OBL	atstāstījuma izteiksme
PL	daudzskaitlis
PRON	vietniekvārds
PTCP	divdabis
Rainis	„Raina darbu korpuss”
Saeima	„LR 5.–13. Saeimas sēžu stenogrammu korpuss”
SG	vienskaitlis
Subtitri	Latvijas sabiedrisko mediju subtitru korpuss
Tīmeklis 2020	„Latviešu valodas tīmekļa korpuss”
V	darbības vārds
ĪsprozaS	„Sieviešu īsproza” 1893–2002
Ziņas	Latvijas ziņu portālu raksti

Anotācija

Maģistra darbā „Pārsteiguma izteikšanas konstrukcijas, to lietojums latviešu valodā” uzmanība pievērsta pārsteiguma izteikšanas konstrukciju semantikai latviešu valodā. Aplūkotas konstrukcijas, kurās ir vietniekvārdi, darbības vārdi, partikulas un interjekcijas, tādējādi akcentējot plašo miratīvo nozīmju diapazonu latviešu valodā.

Darba mērķis ir pētīt pārsteiguma izteikšanu latviešu valodā, balstoties uz mirativitātes teoriju tipoloģiskā aspektā. Piemēru atlasei izmantoti tādi korpusi kā „Latviešu valodas emuāru korpus”, „Latviešu valodas tīmekļa korpus”, „Latvijas sabiedrisko mediju subtitru korpus”, „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus LVK2022”, „Literatūra un Māksla”, „LR 5.–13. Saeimas sēžu stenogrammu korpus”, „Raiņa darbu korpus”, „Sieviešu īsproza”, kā arī runātās valodas piemēri.

Darbā ir ievads, saīsinājumu un apzīmējumu saraksts, četras nodaļas, secinājumi un izmantotās literatūras saraksts.

Secināts, ka mirativitāte latviešu valodā var īstenoties vienlaikus gan ar evidencialitāti, gan epistēmisko modalitāti, gan deontisko modalitāti. Vietniekvārdi, darbības vārdi, partikulas un interjekcijas miratīvās konstrukcijās var būt vienkopus, tādējādi izveidojas vesels nozīmju kopums, kas cits citu papildina. Miratīva nozīmju diapazons ir visai plašs.

Atslēgvārdi: mirativitāte; vietniekvārdi; darbības vārdi; partikulas; interjekcijas; modalitāte; evidencialitāte.

Annotation

The master's Thesis "Mirative Constructions and Their Use in Latvian" focuses on semantics of surprise expression constructions in Latvian, which contain pronouns, verbs, particles, and interjections, thus emphasizing the wide range of mirative meaning in Latvian.

The aim of the Thesis is to study the expression of surprise in Latvian, based on theory of mirativity in a typological aspect. For selecting the examples several corps such as "Latvian Blog Corps", "Latvian Web Corps", "Latvian Social Media Subtitle Corps", "Balanced Contemporary Latvian Text Corps LVK2022", "Literature and Art", "Verbatim Corps of Saeima Meetings 5–13 of Republic of Latvia", "Rainis Work Corps", "Women's Short Prose" were used, as well as examples of spoken language.

The Thesis consists of the introduction, abbreviations list, four chapters, conclusion, and references list.

It is concluded that mirativity in Latvian can be achieved at the same time with evidentiality, epistemic modality and deontic modality. Pronouns, verbs, particles, and interjections in mirative constructions can be in one place, thus resulting in a whole set of meanings which complement each other. Mirative construction in Latvian can be used both in a situation that author of the text is surprised in the present and in a situation when the author of the text describes a situation that has been surprising to him in the past. The range of mirative meanings is quite wide.

Keywords: mirativity; pronouns; verbs; particles; interjections; particles; modality; evidentiality.

Ievads

Maģistra darbā „Pārsteiguma izteikšanas konstrukcijas, to lietojums latviešu valodā” turpināti bakalaura darbā „Vietniekvārdi un pārsteiguma izteikšana latviešu valodā” (Kļaviņa 2022) aizsāktie pētījumi, kur tika aplūkotas miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdiem, akcentējot konstrukciju semantiku, kā arī nedaudz iezīmējot mirativitātes mijiedarbību ar evidencialitāti un modalitāti. Tādējādi arī tika konstatēts, ka miratīva konstrukciju, kurās ir vietniekvārdi, latviešu valodā ir salīdzinoši daudz, jo vietniekvārdi var būt gan lietvārda un apzīmētāja, gan papildinātāja un nomināla predikāta funkcijā (sk., piem., Kalnača 2013, 67; Kalnača, Lokmane 2021, 179). Līdzīgi arī norādījusi A. Kalnača un I. Lokmane (2020, 226), minot, ka latviešu valodā miratīva konstrukcijās visbiežāk izmantoti vietniekvārdi. Turpretī šajā maģistra darbā pētītas ne tikai miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdu, bet arī citas miratīva konstrukcijas, t. sk. vietniekvārdu konstrukcijas, kas iepriekš nav aplūkotas, kā arī konstrukcijas ar darbības vārdu, interjekcijām, partikulām, tādējādi iezīmējot mirativitātes plašo nozīmju diapazonu latviešu valodā.

Darba aktualitāti un pētījuma novitāti nosaka tas, ka latviešu valodā mirativitāte joprojām nav pietiekami pētīta, līdz šim tā aprakstīta galvenokārt modalitātes un evidencialitātes aspektā (sk., piem., Kalviša 2018), bet plašāka pētījuma par mirativitātes izpausmēm un miratīva konstrukcijām vienkopus nav.

Maģistra darba mērķis ir pētīt pārsteiguma izteikšanu latviešu valodā, balstoties uz mirativitātes teoriju tipoloģiskā aspektā.

Lai pēc iespējas precīzāk sasniegtu darba mērķi, izvirzīti vairāki uzdevumi:

- 1) ekscerpēt valodas materiālu no tādiem korpusiem kā „Latviešu valodas emuāru korpus”, „Latviešu valodas tīmekļa korpus”, „Latvijas sabiedrisko mediju subtitru korpus”, „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus LVK2022”, „Literatūra un Māksla”, „LR 5.–13. Saeimas sēžu stenogrammu korpus”, „Raiņa darbu korpus”, „Sieviešu īsproza”, kā arī no ikdienā lietotās valodas;
- 2) semantiskā aspektā analizēt pārsteiguma izteikšanas konstrukcijas latviešu valodā, kurās ir verbi, vietniekvārdi, interjekcijas un partikulas.

Darbā izmantotas trīs pētnieciskās metodes. Pirmā ir aprakstošā jeb deskriptīvā metode, ar kuru tiek skaidrots miratīva, evidencialitātes un modalitātes jēdziens, kā arī vietniekvārdu, verbu, interjekciju un partikulu funkcijas latviešu valodā. Savukārt ar

distributīvo metodi tiek analizēts dažādu valodas līdzekļu lietojums pārsteiguma izteikšanas konstrukcijās. Kā trešā izmantota korpuslingvistikas metode, kura tiek izmantota, lai iegūtu lielu datu apjomu ar konkrētām konstrukcijām, tādējādi apstiprinot šādu konstrukciju esamību rakstītā tekstā.

Miratīvs (sk. arī *admiratīvs*) jeb pārsteiguma izteikšana ir situācija, kas teksta autoram bijusi negaidīta (Matthews 2007, 260; De Haan 2012, 1038). Maģistra darbā tiek lietoti termini *miratīvs* un *pārsteiguma izteikšana*. Mirativitāte kā patstāvīga kategorija var mijiedarboties ar *evidencialitāti*, *modalitāti* un *aspektualitāti* (DeLancey 1997, 34). Tā kā miratīvs mijiedarbojas ar evidencialitāti, šādas konstrukcijas var saukt par miratīvi evidenciālām. Evidencialitāte ir semantiska kategorija, kas ietver atsauci uz informācijas ieguves avotu, kā arī teksta autora vērtējumu pret attiecīgo izteikumu (Holvoet 2001b, 111; Aikhenvald 2004, 1; Wiemer 2012, 198).

Mirativitātei mijiedarbojoties ar modalitāti, šādas konstrukcijas var saukt par miratīvi modālām. Modalitāte ir semantiska kategorija, kas pauž teksta autora attieksmi, kā arī vērtējumu par attiecīgo situāciju vai izteikuma saturu (Palmer 2001, 1). Tiek izdalīti divi modalitātes apakštipi, proti, deontiskā modalitāte un epistēmiskā modalitāte (Palmer 2001, 4–7). Abi modalitātes apakštipi īstenojas arī miratīvās konstrukcijās. Epistēmiskā modalitāte jeb sprieduma modalitāte norāda uz teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu, izsakot nepieciešamību, iespējamību, varbūtību (Palmer 2001, 8–9). Turklāt deontiskā modalitāte norāda uz teksta autora attieksmi pret situācijas norisi, izsakot pavēli, ieteikumu, aizliegumu (Palmer 2001, 9–10; Skujiņa 2007, 84).

Maģistra darba mirativitātes teorētiskais pamats aplūkots, balstoties uz Aleksandras Aihenvāldes pētījumiem “Studies in Evidentiality” (2003), “The Essence of Mirativity” (2012), Ferdinanda de Hāna darba “Evidentiality and Mirativity” (2012), Skota Delensija pētījumiem “Mirativity: The Grammatical Marking of Unexpected Information” (1997), “The Mirative and Evidentiality” (2001) un “Still Mirative After All These Years” (2012), Aksela Holvūta darbiem “Mood and Modality in Latvian” (2001a) “Studies in the Latvian Verb” (2001b), “Epistemic Modality, Evidentiality, Quotativity and Echoic Use” (2018), kā arī pētījums “Aspect, Evidentiality, and Mirativity. *Lingua Special Issue Essays on Evidentiality*” (Lau, Rooryck 2017), kā arī Žilbēra Lazarda pētījumi “Mirativity, Evidentiality, Mediativity, or Other?” (1999) un “On the Grammaticalization of Evidentiality” (2001) u. c. autoru pētījumiem. Turklāt mirativitātes apskatam latviešu valodā izmantots Andras Kalnačas un Ilzes Lokamanes referāts “Mirative Meanings of

Predicative Constructions in Latvian” (2020), raksts “Latvian Oblique Forms: An Interaction of Evidentiality, Epistemicity, and Mirativity” (2022), kā arī pētījums “Attitude Dative (dativus ethicus) as an Interpersonal Pragmatic Marker in Latvian” (2023a). Tāpat tika izmantots Lienes Kalvišas promocijas darbs „Evidencialitātes izteikšanas līdzekļi latviešu valodā” (2014) un monogrāfija „Evidencialitāte latviešu valodā” (2018).

Tiek izmantots arī pētījums “Expressing Surprise. A Cross-Linguistic Description of Mirativity” (Mocini 2014), Roberta Palmera grāmata “Mood and Modality” (2001), “Mood” (Portner 2018) „Latviešu valodas gramatika” (Nītiņa, Grigorjevs 2015), monogrāfija “Latvian Grammar” (Kalnača, Lokmane 2021), “Admirativity: Between modality and evidentiality” (2005), Fēliksa Amekas pētījums “Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech” u. c. teorētiskie materiāli. Definīcijas galvenokārt gūtas no „Valodniecības pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas” (Skujiņa 2007), Pītera Hugo Metjūsa (*Peter Hugoe Matthews*) “Concise Dictionary of Linguistics” (2007), Deivida Kristala (*David Crystal*) “A Dictionary of Linguistics and Phonetics” (2008).

Valodas materiāls iegūts gan no korpusiem un runātās valodas, gan literārajiem darbiem. Apjomīgākais valodas materiāls izgūts no latviešu valodā šādiem korpusiem: „Līdzsvarotā latviešu valodas tekstu korpus” LVK2018 (<http://hdl.handle.net/20.500.12574/11>) un „Līdzsvarotā latviešu valodas tekstu korpus” LVK2022 (<http://hdl.handle.net/20.500.12574/84>) versijas, „Interneta agresivitātes indekss” (<https://korpus.lv/id/Barometrs>), „Karogs” (<http://hdl.handle.net/20.500.12574/83>), „Latviešu valodas emuāru korpus” (<http://hdl.handle.net/20.500.12574/79>), „Latvijas Republikas 5.–13. Saeimas sēžu stenogrammu korpus” (<http://hdl.handle.net/20.500.12574/50>), „Literatūra un Māksla” (<http://hdl.handle.net/20.500.12574/81>), „Raiņa darbu korpus” (<http://hdl.handle.net/20.500.12574/41>), „Tīmeklis 2020” (<https://korpus.lv/id/T%C4%ABmeklis2020>). Avotu sarakstā iekļautas arī vārdnīcas, kurās iegūta informācija par attiecīgajiem jēdzieniem un terminiem.

Darbā iekļauts arī valodas materiāls no runātās valodas, kur piemēru beigās tiek norādīta šāda atsauce – (PO). Runātās valodas materiāls vākts no 2023. gada janvāra līdz 2024. gada maijam. Tas iegūts no apkārtējo cilvēku runātās valodas, fiksējot konkrētus piemērus un pierakstot situācijā, kādā valodas vienība lietota. Valodas materiāls, kas ir pārsteiguma izteikšanas konstrukcijas ar vietniekvārdiem, apkopots laika posmā no

2021. gada janvāra beigām līdz 2024. gada maijam, ekscerpējot aptuveni 1015 piemēru. Turpretī valodas materiāls, kas ir pārsteiguma izteikšanas konstrukcijas ar darbības vārdu, apkopots laika posmā no 2023. gada novembra līdz 2024. gada maijam, ekscerpējot aptuveni 220 piemēru.

Pētījumā miratīvas konstrukcijas izceltas treknrakstā, turklāt valodas līdzekļi, kas pastiprina vai pavācina miratīvu semantiku, t. sk. vietniekvārdi, darbības vārdi, partikulas un interjekcijas, pasvītroti ar vienu svītru. Piemēros saglabāta oriģinālā rakstība, t. sk. interpunkcija.

Maģistra darbā ietilpst anotācija latviešu un angļu valodā, saīsinājumu un apzīmējumu saraksts, ievads, četras nodaļas, secinājumi un izmantoto avotu un teorētiskās literatūras saraksts. Pirmajā nodaļā tiek skaidrots mirativitātes jēdziens, kā arī tā mijiedarbošanās ar evidencialitāti un modalitāti – epistēmisko, gan deontisko. Aplūkotas miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdiem, izteicēju, verba afiksiem, interjekcijām un partikulām teorētiskā aspektā, sniedzot atbilstošus piemērus latviešu valodā. Otrajā nodaļā analizētas miratīvas konstrukcijas ar norādāmajiem vietniekvārdiem *šis*, *šitas*, *šitāds*, kā arī analizētas miratīvas ētiskā datīva konstrukcijas. Trešajā nodaļā aplūkots verbs miratīvās konstrukcijās, to semantika. Ceturtajā nodaļā semantiskā skatījumā analizētas miratīvas konstrukcijas, kurās ir interjekcijas un partikulas. Turklāt otrajā, trešajā un ceturtajā nodaļā apskatīta mirativitātes, modalitātes un evidencialitātes īstenošanās vienlaikus.

Maģistra darbs izstrādāts Valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Mūsdienu latviešu valodas izpēte un valodas tehnoloģiju attīstība” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/1-0006).

1. MIRATĪVA VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Verbāla un neverbāla saziņa ikviena cilvēka dzīvē ieņem lielu lomu – gan mazam bērnam, gan cilvēkam pieaugušā vecumā spēja komunicēt vienmēr ir nepieciešama. Tāpat ikvienam cilvēkam ir svarīgi izteikt savas emocijas, kas var būt gan prieks, laime, skumjas, gan arī pārsteigums, kam šajā pētījumā pievērsta īpaša uzmanība. Lai arī pārsteiguma izteikšanā ļoti būtiska ir neverbālā komunikācija, t.i., žesti un mīmika, tomēr šī pētījuma centrā ir verbāla pārsteiguma izteikšana, tai skaitā gan runātā, gan rakstītā tekstā. Skots Delensijs (*Scott DeLancey* 2001, 379) rakstījis, ka pārsteigums ir viena no cilvēka pamatemocijām, turklāt arī vispatiesākā.

Par verbālo un neverbālo valodu rakstījis Fēlikss K. Ameka (*Felix K. Ameka* 1992, 112), akcentējot, ka starp interjekcijām un žestiem ir cieša saikne, tādējādi arī interjekcijas atrodas uz robežas starp verbālo un neverbālo komunikāciju. Interjekcijas ir visai nozīmīgas arī pārsteiguma izteikšanā, kur var iezīmēties gan epistēmiskās modalitātes (sk. (1.1. a) un (1.1. b) piemēru), gan deontiskās modalitātes (sk. (1.2.) piemēru) nianšes.

(1.1.) a. *Skolas klaigas skanēja no skolas pagalma, kur bērni rotaļāja — **ak, pat rotaļāties viņš kā bērns neprata** — viņam vajadzēja sapņot. Maiga un tāla grūtsirdība bija viņa pavasaris.* (LatSenRom)

b. *Pirms gulētiešanas izstaigājam visu dzirnavu ēku. Un nepamet tādas spocīgas sajūtas. **Ui! Te divos naktī arī kāds vēl arī strādā.** Šuj aitu vilnas segas.* (LATE mediji)

(1.2.) *[..] līdzīgi kā Nora uzņemās noziegumu, lai glābtu Helmeru, Ieva izsaucas: “**Ak, nesauc mani arvien par mazu, Laimon.** Es zinu, es varētu būt liela un stipra, daudz stiprāka par tevi [..]* (LVK2022)

(1.1. a) piemērā tiek izteikta nepieciešamība, lai bērns prastu rotaļāties, un (1.1. b) piemērā izteikts vērtējums par attiecīgo situāciju, turklāt (1.2.) piemērā izteikts aizliegums vai ieteikums nesauktu konkrētu cilvēku par mazu.

Novērojot cilvēkus, kamēr tiek pausts pārsteigums, vērojamas arī daudzveidīga mīmika, piem., uzacu pacelšana vai izliekšana, acu paplašināšanās, mutes atvēršana – vienlaikus šādām darbībām var būt arī izsauciens, tādējādi pārsteigums pats ne tikai neverbāli, bet arī verbāli. Tādējādi domājams – izsakot pārsteigumu, adresāts izmanto gan dažādus valodas gramatiskos paņēmienus, t. sk. miratīvu, modalitāti, vārdformu

daudzveidību u. tml., gan valodas fonētiskos paņēmienus – dažādas skaņas, izsaukumus –, un visi šie valodas paņēmieni cits citu papildina.

Valodniecībā, runājot par pārsteigumu, lietots termini *miratīvs* un *admiratīvs*. Runājot par šo vārdu etimoloģiju, *mīrātīo*, tulkojot no latīņu valodas nozīmē ‘izbrīns, brīnums’ (Lewis, Short 1879; Ķemere 1994, 105), toties *admīrātīo*, kas ir miratīva absolūtais sinonīms, tiek tulkots kā ‘1. brīnums, pārsteigums, izbrīns. 2. apbrīna, godināšana, cieņa. 3. brīnums (tas, kas ir neparasts, rets)’ (Lewis, Short 1879; Ķemere 1994, 13).

Mirativitāte teikumā var īstenoties viena pati, gan vienlaikus mijiedarbojoties kopā ar citām kategorijām, t. sk. evidencialitāti, modalitāti, aspektualitāti (Aikhenvald 2012, 437). Evidencialitātes (*evidentia* – tulk. no latīņu valodas ‘skaidrība, acīmredzamība’) (Lewis, Short 1958, 668) un miratīva iezīmētāji var pārklāties (DeLancey 2001, 370), kur, vienlaikus izsakot miratīvu, var būt norāde uz to, kā informācija tikusi iegūta (Kalviša 2018, 122). Evidencialitāte ir semantiska kategorija, ko var izteikt ar vairākiem morfoloģiskiem valodas līdzekļiem (plašāk sk. Kalviša 2014, 6–7; Kalviša 2018, 8), turklāt tā apvieno valodas līdzekļus, kurā ietverta atsaukšanās uz informācijas avotu, kā arī novērtējumu par izteikuma saturu (Holvoet 2001b, 111; Aikhenvald 2004, 1; Wiemer 2010, 198). Latviešu valodā evidencialitāte izpaužas izteikumos, kuros ir atstāstījuma izteiksme, tādējādi var teikt, ka atstāstījuma izteiksme ir tāds kā evidencialitātes iezīmētājs (sk., piem., Holvoet 2001a, 233), un tā arī tiek izmantota, lai atklātu, ka teksta autors bijis pārsteigts par attiecīgo situāciju (sk. Kalnača, Lokmane 2021, 241), tādējādi latviešu valodā konstrukcijas, kur izteikta gan mirativitāte, gan evidencialitāte saucamas par miratīvi evidenciālām konstrukcijām (sk. (1.3.) piemēru).

(1.3.) *Nu saki, vaj ta nav Dieva zaimošana?* “ „Ta ir gara tumsība,” raksturoja Pavils. „Tiem cilvēkiem skrūves trūkst. **Un ta esot dievbijība!** “ Martiņš zobgalīgi nospļāvās un sakrustoja kājas. (LatSenRom)

(1.3.) piemērā vērojama gan mirativitāte, gan evidencialitāte, proti, tiek izteikts arī vērtējums par attiecīgo situāciju. Protams, ja īstenojas vērtējums, tad var runāt arī par modalitāti.

Runājot par mirativitātes un modalitātes mijiedarbību (sk., piem., Lazard 1999; Holvoet 2001a; Friedman 2005; Kalnača, Lokmane 2022), var teikt, ka latviešu valodā ir vairākas sintaktiskas konstrukcijas, kurās parādās saikne starp mirativitāti un modalitāti.

Modalitāte ir „semantiska kategorija, kas izsaka teksta autora attieksmi, kā arī vērtējumu vai nu par sprieduma saturu, vai arī par situācijas norisi. Modalitātes izpausmes līdzekļi var būt fonoloģiski, piemēram, runas, teikuma intonācija, leksiski, piemēram, modāli vārdi, un gramatiski, piemēram, darbības vārda izteiksmes” (sk., piem., Soida 1985, 763; Palmer 2001, 1; Kalnača 2011, 28; Kalnača 2015, 498). Tai ir ne tikai semantiskas, bet arī gramatiskas pazīmes (Matthews 2007, 261), turklāt tiek šķirti divi modalitātes paveidi: epistēmiskā modalitāte jeb sprieduma modalitāte (sk. (1.4.) piemēru) un deontiskā modalitāte jeb notikuma modalitāte (sk. (1.5.) piemēru) (Palmer 2001, 8–9). D. Kristals (2008, 308) akcentējis, ka modalitātes jēdziens lietots, lai aprakstītu modālas opozīcijas.

(1.4.) *[..] būt par cietušo, policija ciešā sadarbībā ar prokuratūru pieņēma lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu. **Kas tad tas par pārkāpumu!** Vai tiešām pienākuši laiki, kad pieauguši cilvēki brīvajā laikā nedrīkst apmeklēt izklaides iestādes?* (LVK2022)

(1.5.) *Latvijā dzīvo ļoti laimīgi cilvēki. Tāpēc Latvija starptautiski ir atzīta par vislabāko valsti pasaulē. **Tikai nestāsti!** Nekur pasaulē netiek veidotas masu pludmales tiešā ostas tuvumā! Muļķīt, Roberts ir letiņš, un vispār, kas tev* (Barometrs)

Turpmākajās apakšnodaļās vairāk tiks skaidrota mirativitāte, tās izpausmes veidi, apskatīti pārsteiguma izteikšanas veidi, kā arī sniegti piemēri no citām pasaules valodām un analizēti piemēri latviešu valodā. Tāpat tiks aplūkotas mirativitātes, evidencialitātes un modalitātes savstarpējās attiecības.

1.1. Miratīva jēdziens un tā izteikšanas veidi

Miratīvs ir semantiska kategorija, kas, pamatojoties uz apgalvojumiem, izsaka jaunu un negaidītu informāciju (DeLancey 1997, 35; 2001, 369–370; Matthews 2007, 260; sk. arī Aikhenvald 2004; 2012, 437), turklāt teksta autoram informācija ir ne tikai jauna, bet arī pārsteidzoša, resp., tiek izteikta runātāja attieksme attiecībā pret redzēto situāciju, runas momentu u. tml. (sk. DeLancey 2001, 2012, 541; sk. arī Aikhenvald 2012). Proti, miratīvs izteikums atspoguļo šādu situāciju: informācija pret runātāja vispārējām zināšanām (DeLancey 1997, 33), resp., miratīvās nozīmes var ietvert (Aikhenvald 2012, 437, 473):

- 1) runātāja, teksta adresāta vai galvenā varoņa pēkšņu atklājumu, pēkšņu atklāsmi vai sapratni no runātāja, auditorijas vai no galvenā varoņa puses;

- 2) runātāja, teksta adresāta vai galvenā varoņa pārsteigumu;
- 3) runātāja, teksta adresāta vai galvenā varoņa nesagatavotu prātu;
- 4) runātāja, teksta adresāta vai galvenā varoņa pretējas gaidas;
- 5) jaunu informāciju runātājam, adresātam vai galvenajam varonim.

Turklāt miratīvs bieži vien īstenojas tādā situācijā, kur notiek pēkšņa pāreja no vienas informācijas uz citu informāciju (Lau, Rooryck 2017, 11). A. Aihenveldes (2012), M. Lauas (2017), S. Delensija (1997) u. c. pētījumos īpaši tiek uzvērti vārdi *pēkšņi*, *negaidīti*, tādējādi šāda veida informācijas gūšanu, proti., tādu, kas informācijas guvējam ir negaidīta, pēkšņa (sk. (1.6.) piemēru), t. sk. arī jauna, var arī uzskatīt par vienu no priekšnosacījumiem, lai teikumā iekļauto semantiku varētu uzskatīt par miratīvu. A. Aihenvelde (2012, 457) norāda, ka visbiežāk mirativitāte izpaužas situācijās, kad teksta autors izsaka savu pārsteigumu vai arī teksta autoram bijis nesagatavots prāts.

(1.6.) *[..] it kā nekad neko tādu agrāk nebūtu dzirdējuši un redzējuši! Visapkārt mums sūdu bedres, bet tik brīnās un brīnās... vaimandienīn, kā tad tā pēkšņi... Ir ļoooooti nepatīkami, kad pats esi no pirmā līdz pēdējam burtam iedziļinājies savā bakalaura* (Tīmeklis 2020)

Turklāt miratīva informācija var tikt iegūta gan tieši (sk. (1.7.) piemēru), gan netieši (sk. (1.8.) piemēru) (DeLancey 1997, 33).

(1.7.) *Kolēģe man aizdeva svarus uz divām nedēļām. Uzkāpu un... ārprāts! Tas taču nevar būt! Esmu tieši 10 kg smagāka, nekā man pašai šķita!* (LVK2018)

(1.8.) *Kas par neizdarību! Kā var atstāt nenomazgātus traukus, ja ciemiņi nāk!?* (PO)

(1.7.) piemērā informācija iegūta tieši, resp., teksta autore pati ar savām acīm redz, cik sver, tādējādi arī tā uzskatāma par tieši iegūtu informāciju, par ko izteikts pārsteigums. Turklāt (1.8.) piemērā izteikts pārsteigums par netieši iegūtu informāciju, proti, teksta autors izteicis negatīvu pārsteigumu, piešķirot savu vērtējumu pret situāciju, ko cits cilvēks viņam atstāstījis no sevis pieredzētā, esot ciemos pie abiem pazīstama cilvēka. Tā kā teksta autors, kas izteicis negatīvu pārsteigumu nav pieredzējis šo situāciju, bet uzzinājis to pastarpināti, uzskatāms, ka pārsteigums izteikts par netieši iegūtu informāciju.

Miratīvam var būt arī īpaši gramatiskie rādītāji (DeLancey 2001, 369), kas plašāk apskatīti un analizēti tālākajās nodaļās. Lai gan latviešu valodā miratīvam nav morfoloģisku formantu, tomēr dažādi gramatiski elementi, piem., atstāstījuma izteiksmes piedēklis

-ot, -oties (sk. (1.9.) piemēru); vārdšķiras, piem., vietniekvārdi (sk. (1.10.) piemēru), darbības vārdi (sk. (1.11.) piemēru) attiecīgā kontekstā var būt kā mirativitātes rādītāji, vai arī būt daļa no teikuma, kam ir miratīva semantika.

(1.9.) *Bez tās neesot diži jēgas te gulēt. Un roku locītavas melnos zilumos. **Nevarot vēnu atrast!** Hā Es saprotu, ka man ir mazas vēnas, bet nez kāpēc Rīgā(cik nu gadījies sastapties ar slimmīcām) vienmēr ar pirmo reizi [...]* (Tīmeklis2020)

(1.10.) *Vācietis piepeši kļuva līgsms, pieskrēja pie ragavām, kur gulēja Gerdāns. — **Ak, šito ķērienu!** Jāapskata, kāds tad ir tas boļševiks... Viņš no lieliem priekiem iekliedzās un, parāvis telteni, jau gribēja ar* (Karogs)

(1.11.) *[...] Tāpat krievu nauda! Tā degradē un korumpē, nevis ko rada attīsta un veicina;) **Nestāsti muļķības!** Tu tā runā vienkārši tāpēc, ka vēlies iedzīvoties un to darīt bezatbildīgi kamēr valsts uzņemās arī atbildību [...]* (Barometrs)

Valodā var būt semantiski un gramatiski līdzīgi teikumi, bet daži valodas līdzekļi var teikumam piešķirt semantisku papildinformāciju, t. sk. mirativitāti, tādējādi var runāt par miratīvām un nemiratīvām konstrukcijām. Nemiratīvas konstrukcijas (sk. (1.12.) piemēru) ir tādas, kuru galvenais uzdevums ir nodot informāciju, bet miratīvās konstrukcijas (sk. (1.13.) piemēru) parāda, ka informācija ir jauna, negaidīta un pārsteidzoša (sk. DeLancey 1997, 35–36). Tas vērojams, piem., Pītera Hugo Metjūsa (*Peter Hugoe Matthews* 2007, 260) piemēros:

(1.12.) *She survived.*
viņa.NOM izdzīvot.PST.3
'Viņa izdzīvoja.'

(1.13.) *Amazingly, she survived.*
apbrīnojami.ADV viņa.NOM izdzīvot.PST.3
'Apbrīnojami, viņa izdzīvoja' vai arī 'Apbrīnojami, ka viņa izdzīvoja.'

Šādu ekvivalentu netrūkst arī latviešu valodā (sk. (1.14. a) un (1.14. b) piemēru). Gan P. H. Metjūsa piemēros, gan latviešu valodas piemēros redzams, ka (1.12.) un (1.14. a) piemērā netiek izteikts pārsteigums, bet gan apgalvojums, ka tā ir, proti, teksta autoram iegūtā informācija nav ne jauna, ne pārsteidzoša, ne arī nekas tāds, ko nebūtu

gaidījis. Turpretī (1.13.) un (1.14. b) piemērā izteikts pārsteigums, uz ko norāda abos šajos piemēros trekninātie vārdi.

(1.14.)a. *Ielās ļaužu burzma. Skan vācu, angļu un poļu valodas, bet nekur nav dzirdama krievu valoda.* (PO)

b. *Ielās ļaužu burzma. Skan vācu, angļu un poļu valodas. **Kā par brīnumu nekur nedzird krievu.*** (LVK2022)

Svarīgi akcentēt, ka novērots, ka latviešu valodā teikuma mirativitāti visbiežāk nosaka konteksts, resp., ne vienmēr identiskas konstrukcijas var saukt par miratīvām, viss atkarīgs no teksta kopējās semantikas (sk. (1.15. a) un (1.15. b) piemērus).

(1.15.)a. *[..] un pietrūkās kājās. „Elza!“ „Nu ja, mūsu Elza uz Maskavu, uz kursiem, – savam līgavainim ar Dievu atteikusi – –“ „**Elza!! nevar būt!**“ Jānis pārtrūcies saķēra Mildas roku un vēstuli! „Neraujiet nu laukā, – lai es izlasu, tad Jūs,“ Milda smējās un Jānis* (LatSenRom)

b. *Arī tas kā iztrūcināts skatījās viņam acīs, un iestājās uz brīdi dziļš, neomulīgs klusums... «**Nē, nē, Pēter, nevar būt!**» Lauris beidzot klusumu pārtrauca, un viņa acis spulgi iemirdzējās... « Tas nebūs tā mūžīgi, gan griezīsies atpakaļ* (LatSenRom)

(1.15. a) piemērā vērojams, ka tiek izteikts miratīvs, resp., teksta autors ieguvis negaidītu informāciju, par ko izteicis pārsteigumu, izmantojot konstrukciju, kurā ir modāls pilnnozīmes darbības vārds, kā arī darbības vārds noliegumā. Identiska konstrukcija vērojama arī (1.15. b) piemērā, bet šeit netiek izteikts pārsteigums, proti, teksta autors tikai izsaka noliegumu pret attiecīgo situāciju.

Miratīvs var attiekties uz jebkuru personu, vienīgi šeit jāakcentē tas, ka visbiežāk pārsteigums var tikt izteikts situācijā, kur teksta adresāts sastopas ar negaidītu informāciju vai arī iepriekš nepieredzētu situāciju, tādēļ arī pārsteigums 1. personā sastopams visai reti, jo cilvēks pats spēj paredzēt sevi un savas darbības. Līdzīgi raksta arī Skots Delensijs (1997, 42), proti, ka pārsteigums par sevi nav iespējams, toties latviešu valodas piemēros, lai arī tikai dažos, tomēr mēdz būt arī šādas situācijas. Īpaši tas attiecināms uz maziem bērniem (sk. (1.16.) piemēru). Bet, protams, ka var būt arī situācijas, kur pieauguši cilvēki izsaka pārsteigumu par savām spējām, zināšanām u. tml. (sk. (1.17.) piemēru).

(1.16.) ***Ai, cik smuki man sanāca! Tev arī tā liekas, mamma?*** (PO)

(1.17.) ***Tiešām!!! Nevar būt! Esmu uzrakstījusi mācību grāmatu, taču vairs nav, kas to pirktu [..]*** (Barometrs)

(1.16.) piemērs iegūts no četrus gadus veca bērna, kas izsaka pārsteigumu, t. sk. arī prieku, par tikko uzzīmēto ziedlapiņu, tādējādi var pieņemt, ka pārsteigums var būt arī par sevi, resp., tādās situācijās, kur teksta autors nav gaidījis, ka viņam kaut kas tā var izdoties; šajā gadījumā bērns (teksta autors) nezināja, ka arī viņam var iznākt tikpat skaistas ziedlapiņas kā mammas zīmētajām puķēm. Līdzīgi arī var teikt par (1.17.) piemēru, kur izteikts teksta autors pozitīvs pārsteigums par sevis izdarītu darbu. Šeit, visticamāk, var runāt nevis par pēkšņu pārsteigumu, kas saistāms ar tikko iegūtu informāciju, bet gan par tādu pozitīvu pārsteigumu, kas runas aktā īstenojas kā apziņa, ka cilvēks to ir paveicis, šajā gadījumā – sarakstījis grāmatu.

Kā iepriekš minēts, miratīva vietā iespējams lietot arī terminu *admiratīvs*, kas pētījumos parādās salīdzinoši retāk, nekā termins *miratīvs*. Lasot Žilbēra Lazarda (*Gilbert Lazard* 1999), Aksela Holvūta (*Axel Holvoet* 2017), Skota Delensija (1997; 2001; 2012), Monikas Lauas (*Monica Lau* 2017), Olivera Simoina (*Olivier Simoin* 2018), Andras Kalnačas un Ilzes Lokmanes (2020, 2023a, 2023b) pētījumus par pārsteiguma izteikšanu, visbiežāk lietots termins *miratīvs*. Savukārt, piem., Aleksandras Aihenvāldes (*Alexandra Aikhenvald* 2004; 2012; 2018) pētījumos vienlīdz bieži sastopams kā termina *miratīvs*, tā termina *admiratīvs* lietojums.

Vēsturiski pirmo reizi par pārsteiguma izteikšanu rakstīts 19. gs. (plašāk sk. Friedman 2003, 192; 2012, 4), kur termins *admiratīvs* minēts 1879. gadā Augusta Dozona (*Auguste Dozon*) franču valodā sarakstītajā albāņu valodas gramatikā (*Manuel de la langue chkipe ou albanaise* 1879, 226). Admiratīvs minēts nodaļā par verbu, kur tiek aprakstīta laika kategorija *Temps composés admiratifs* ‘Salikts admiratīvs’. Tāpat kā citos avotos par miratīvu, tad arī šeit minēts, ka šai laika kategorijai piemīt apbrīnas, izbrīna, kā arī dažreiz ironiska semantika.

Lai arī miratīva izteikšana bijusi aprakstīta gramatikās jau 19. gs., valodnieki termina *miratīvs* un jēdziena *mirativitāte* izpētei pievērsušies salīdzinoši nesen – apmēram pirms 20 gadiem –, kad šis valodniecības aspekts ticis aplūkots Skota Delensija publikācijā, kas izdota 1997. gadā (DeLancey 1997; sk. arī Aikhenvald 2012, 437). S. Delensijs rakstā *The mirative and evidentiality* („Miratīvs un evidencialitāte” 2001, 369) arī minējis, ka visplašāk miratīvs ticis pētīts tieši Ziemeļamerikas un Balkānu valodās.

Latviešu valodā pētījumi par miratīvu aizsākušies tikai 21. gs., kur, piem., savā promocijas darbā Liene Kalviša (2014, 11, 120–126) lieto jēdzienu *admiratīvs*, to apskatot evidencialitātes aspektā, kā arī aplūkojot admiratīva vispārīgo raksturojumu kā latviešu valodā, tā arī citās pasaules valodās. L. Kalvišas pētījuma nodaļā „Admiratīvs” īpaši uzmanība pievērsta admiratīva un inferencialitātes, admiratīva un renaratīva, kā arī admiratīva un tiešas evidencialitātes savstarpējo sakaru pētīšanai, īpašu uzmanību pievēršot admiratīva semantikai (sk. Kalviša 2014, 120–126). Nesenākie pētījumi par mirativitāti latviešu valodā ir Andrai Kalnačai un Ilzei Lokmanei. Referātā “Mirative meanings of predicative constructions in Latvian” (2020) pētītas izteicēja konstrukciju miratīva nozīmes latviešu valodā, kā arī aplūkota mijiedarbība starp evidencialitāti, miratīvu un epistēmisko modalitāti latviešu valodā (Kalnača, Lokmane 2022).

Pavisam nesen A. Kalnačai un I. Lokmanei publicēti pētījumi *Attitude dative (dativus ethicus) as an interpersonal pragmatic marker in Latvian* („Ētiskais datīvs (*dativus ethicus*) kā starppersonu pragmatiskais iezīmētājs latviešu valodā” 2023a, 1–15), un *Evidentiality and the Latvian Oblique forms* („Evidencialitāte un atstāstījuma izteiksme latviešu valodā” 2023b, 281–315). Rakstā “Evidentiality and the Latvian Oblique Forms” tiek aplūkots, kādi pragmatiskie un diskursa iezīmētāji nosaka evidencialitātes nozīmju izpausmes latviešu valodā (sk. Kalnača, Lokmane 2023b, 281–315), kā arī sniegts ieskats par evidencialitātes un deontiskās modalitātes attiecībām latviešu valodā atstāstījuma izteiksmes konstrukcijās. Turklāt – tā kā šāda tipa konstrukcijas bieži vien tiek izmantotas, lai izteiktu šaubas par izteikuma patiesumu –, tiek aplūkots arī konstrukciju epistēmiskums.

A. Aihenalde (2012, 437) min, ka, kopš veikti padziļinātāki pētījumi par mirativitāti dažādās valodās, ir vērojams, ka miratīvo nozīmju diapazons parāda to, cik dažādās valodās ir redzama līdzība, proti, sistēma.

Gramatiskie līdzekļi, kas tiek izmantoti miratīvo nozīmju izteikšanai:

- Tiešas miratīvās leksēmas – *pēkšņs*, *mulķības* (sk. (1.18.) piemēru), *pārsteidzošs*, *neiedomājami* (sk. (1.19.) piemēru), *satriecošs*, *šausmas*, *negaidīts*, *izbrīns*, *ārprāts* (sk. (1.20.) piemēru) u. tml. vārdi. Tā kā pārsteigumam var būt vairākas izpausmes, tad tas attiecas ne tikai uz pašu vārdu *pārsteigums*, bet arī uz citiem vārdiem, kur Renzo Mocini (*Renzo Mocini* 2014, 139) norādījis, ka vārdi *pēkšņs*, *satriecošs*, *izbrīns*, *negaidīts* u. tml. vārdi arī norāda uz miratīvu.

(1.18.) Emma atmet ar roku. — Nieks vien ir no tiem teatriem. Ja nu labi dabū izsmieties, tad vēl... Tad jau drīzāk cirkā! — **Muļķības!** — Jānis skaistas. — Vai tev nemaz nav jēgas, kas māksla, kas balagāns? (LatSenRom)

(1.19.) [...] "benefices" vakarā, kad pāri pārgāja kafija un strauji sāka izplūst gāze. Automašīnā?! Taksometru parka volgā?! **Neiedomājami!** Jānudien, tās ir kaut kādas "halucionācijas"! Joprojām man neliel mieru mūsu vakardienas saruna... (LVK2022)

(1.20.) Kas pasaulē var būt labāks par muļķi? To miljonāru ir tik daudz. **Ārprāts!** Bezdarbnieku ir gandrīz tikpat daudz kā miljonāru. Nauda iet griezdamās. (Subtitri)

- Leksiski izteicieni – nespēju noticēt...! nevar būt...! tas nevar būt! (sk. (1.21.) piemēru) Pilnīgas muļķības!

(1.21.) "Par tautas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu" - tālākas virzīšanas. (No zāles dep. L. Ozoliņš: "**Tas nevar būt!**") Tautā to vienkāršības labad sauca sašaurināti - par Dziesmu svētku likumu. Stop! (Saeima)

- Salikti izteicēji (ang. *complex predicate*) (Aikhenvald 2012, 438)
- Vietniekvārdi (sk. (1.22.) piemēru) (Aikhenvald 2012, 438).

(1.22.) Savukārt kaimiņu makšķernieku stāstos dzirdēts, ka kādam izdevies piemānīt stori. Sākumā izbrīns bijis liels – **kas tā par gardeguni!** Bet tad izrādījies, ka šī taču tāda pati kā lielveikalu akvārijos. (LVK2022)

- Verba afiksi (ang. *verbal affix*). Vairākās pasaules valodās miratīvs tiek izteikts ar verba afiksu – gan ar sufiksiem, gan prefiksiem –, bet latviešu valodai tas nav raksturīgs (Aikhenvald 2012, 438).
- Interjekcijas (sk. (1.23.) piemēru).

(1.23.) **Ak, cik tev netīra kleita!** Kur tu vazājies!/? (PO)

- Partikulas, kas marķētas kā pārsteiguma izteikšanas partikulas, kā arī tādas partikulas, kas iezīmē gan pārsteiguma izteikšanu, gan citas gramatiskas kategorijas, piem., evidencialitāti (sk. (1.24.) piemēru) (DeLancey 2012).

(1.24.) Būs valstī normāls valdnieks – apsoli, sākšu maksāt nodokļus. + + + + **Nu nestāsti!** Kā tu blēdis esi bijis, tā arī paliksi! Būs valstī normāls valdnieks, tevi pirmo iesēdinās! (Barometrs)

- Izsaukuma teikumi (sk. (1.25.) piemēru).

(1.25.) *[..] no sirds paldievs saccīt, bet ne spēia to izteikt, tikai vecenes roku sakēre pateikdama. Btt šī sabījusies izsaucās: **MansDievs, kādas aukstas jūsu rociņas, un tādi bāli jūs essat no vaiga!*** (LAvīzes)

- Vispārpieņemtas gramatiskās konstrukcijas (DeLancey 2012).

Lai arī tādi pētnieki kā S. Delensijs (2012), A. Aihenalde (2012), R. Mocini (2014) u. c. minējuši vairākus gramatiskos līdzekļus, kas lietoti miratīvo nozīmju izteikšanai, tomēr ir citi gramatiski un leksiski līdzekļi, kas spēj iegūt pārsteiguma, negaidītības vai izbrīna nokrāsu, tādējādi miratīva nozīmju diapazons ir salīdzinoši plašs un nav iespējams novilkt konkrētas līnijas starp to, kas tad ir miratīva konstrukcija un kas nav. Līdzīgi arī ir latviešu valodā, kur miratīva konstrukcijās var būt gan vietniekvārdi (vairāk 2. nodaļā), gan darbības vārdi (vairāk 3. nodaļā), gan partikulas un interjekcijas (vairāk 4. nodaļā), kas, esot attiecīgā teikumā, semantiski pastiprina pozitīvu vai negatīvu miratīvu.

Kā minēts iepriekš, miratīvs var īstenoties gan viens pats, gan mijiedarbojoties ar citām kategorijām, t. sk. evidencialitāti, modalitāti un aspektualitāti (Aikhenvald 2012, 437).

A. Aihenalde (2004, 200, 225) norāda, ka lietuviešu un igauņu valodā var runāt par mirativitātes gramatiskajiem rādītājiem, kas novērojams atstāstījuma izteiksmē, tomēr ne visi pētnieki šai gadījumā ir vienisprātis. Ir arī uzskats, ka lietuviešu valodā īsti nav vērojami miratīva iezīmētāji (Vimer 2007, 237). “Lietuviešu gramatikā” (Ambrazas 2006, 255) norādīts, ka atstāstījuma izteiksme lietota situācijā, kad izteikta teksta autora attieksme pret attiecīgo situāciju. Svarīgi vēlreiz akcentēt, ka latviešu valodā miratīvs morfoloģiski netiek marķēts (Kalnača, Lokmane 2020), lai arī latviešu valodā miratīvs tiek saistīts ar darbību un atstāstījuma izteiksmi, kas vērojama miratīvi evidenciālās konstrukcijās (sk. (1.26.) piemēru), kā arī tai ir ekvivalents piedēklis lietuviešu valodas atstāstījuma izteiksmei, proti, *-ęs*, *-ęs* (Ambrazas 2006, 263), toties latviešu valodā, visticamāk arī lietuviešu valodā, šo piedēkli nevar saukt par miratīvu, tam ir citas gramatiskās funkcijas. Atstāstījuma izteiksmes formas latviešu valodā semantiski iezīmē arī izbrīnu, pārsteigumu, tādējādi evidencialitāte un epistēmiskā modalitāte ir viens no rādītājiem, ka ir izteikta mirativitāte (Kalnača, Lokmane 2023b, 282). Arī lietuviešu valodā

atstāstījuma izteiksme lietota situācijā, kad iegūtā informācija teksta autoram bijusi negaidīta (sk. Ambrazas 2006, 264).

(1.26.) *NU I DURA. STRĀDĀJIS ŠIS ESOT! :DDDD KĀ TU VARI STRĀDĀT JA TĒVU SĒTU ESI PAR PĀRIS ŠEKEĻIEM UZSITIS GAISĀ?* (Barometrs)

Latviešu un igauņu valodās evidenciālas un miratīvas konstrukcijas atšķiras ar to, ka evidenciālās konstrukcijās parasti ir norāde, ka informācija iegūta no citas personas (Kehayoy, Metslang, Pajusalu 2012, 42), bet tīri miratīvās konstrukcijās šāda norāde nav obligāta.

Aihenalde (2012, 436) norāda, ka ir daudz tādu valodu, kur „mirativitātes izpausmēm nav gramatiskas saistības ar evidencialitātes sistēmu” – tāda, piem., ir latviešu valoda –, bet ir arī tādas valodas, kur miratīva iezīmētāji var pārklāties arī ar evidencialitātes iezīmētājiem (sk. arī DeLancey 2001, 370), piem., čečenu valodā (Aikhenvald 2012, 446). Vairāk par mirativitātes mijiedarbošanos ar evidencialitāti un modalitāti sk. 1.2. apakšnodaļā. Turpretī mirativitātes un aspektualitātes savstarpējās attiecības šajā pētījumā netiks aplūkotas, tas būtu tālāku pētījumu vērts aspekts.

Svarīgi vēlreiz akcentēt, ka runātā valodā pārsteigums galvenokārt iezīmējas runātāja intonācijā un paaugstinātā balss tonī, toties rakstītā valodā tiek izmantoti dažādi gramatiskie un leksiskie līdzekļi (DeLancey 2012, 533; Mocini 2014, 136–137). Tas vērojams ne tikai citās valodās (piem., turku, albāņu (Friedman 2012, 11) čečenu, ungāru, lietuviešu valodā), bet arī latviešu valodā. Pētot latviešu valodas runāto materiālu, vērojams, ka arī runātā valodā (sk. (1.27.) piemēru) parādās tie paši gramatiskie līdzekļi, kas rakstītā valodā (sk. (1.28.) piemēru), vienīgi runātā valodā pārsteiguma semantika tiek pastiprināta ar intonāciju, balss toni un žestiem.

(1.27.) – *Man akadēmijā teica: “Ja es nesaņemšos, mani izmetīs no akadēmijas.” Bet es taču sliktās veselības dēļ neko nevaru izdarīt... reizēm pat nejūtu kājas. – Vaimandienīņ! Vai tiešām? Tik traki? Un ko tagad darīsi?* (PO)

(1.28.) *Biju tādu lietu dzirdējis, bet domāju, ka tikai ir baumas. Vaimandienīņ, kas tad tas par baznīcā notiekošo vispār ārprātu?* (Tīmeklis 2020)

Šajos piemēros vērojams, ka gan runātā, gan rakstītā valodā izmantoti interjektīvi izsaukieni (plašāk aplūkoti 4.2. apakšnodaļā), proti, runātā valodā, izsakot frāzi *vai manu*

dieniņu, dzirdams, ka visi vārdi saplūst vienā, tādējādi veidojot vienu izsaucienu. Tas pats vērojams arī rakstītā tekstā, kas atspoguļo runātās valodas tendences.

Dažādi gramatiskie un leksiskie līdzekļi īpaši svarīgi ir rakstītā valodā, jo nav dzirdama teksta autora intonācija, piem., sarakstoties ar kādu cilvēku, izmantojot mobilās ierīces, svarīgi ir nodot savas emocijas pēc iespējas precīzāk, izmantojot valodu, jo nav dzirdama ne teksta autora intonācija, nedz mīmika un ķermeņa valoda, t. sk. žesti. Lai arī mūsdienās daļa autoru cenšas tekstu ar emocijzīmēm, jo no tām gandrīz var saprast teksta autora attieksmi (sk. plašāk Ķauķīte 2023, 83–99), tomēr, kā redzams korpusos, no kuriem tika izgūts valodas materiāls, valoda vēl joprojām ir viens no emociju precīzākajiem paušanas līdzekļiem. Tāpat pārsteiguma izteikšanas konstrukcijas rakstītā tekstā bieži vien papildina remarkas/autora komentāri (sk. (1.29. a), (1.29. b) un (1.29. c) piemēru).

(1.29.) a. „*Nu ja, vai tad tu Dieva nelūdz, pātarus neskaiti?*” „*Vai tad pātaros lūdz Dievu?*” „*Nu, tā ir meitene!*” izsaucās Alma, izbrīnījusies. (LatSenRom)

b. (pārsteigts.) *Kas tev nāk prātā?* (Putniņš 1975, 78)

c. “*Bet es tik par sevi un savām darīšanām,*” viešņa apķērās. “*Stāstat taču jūs! Jūs tagad piedzīvojuši tik daudz jauna.*” “*Jā, daudz,*” Aina it kā atminējās. “*Bet ko tad lai stāstu?* (ĪsprozaS)

Turpmākajās apakšnodaļās sniegta informācija par miratīva izteikšanu ar verba afiksiem (sk. 1.1.1. apakšnodaļu), izteicēju (sk. 1.1.2. apakšnodaļu), vietniekvārdiem (sk. 1.1.3. apakšnodaļu), partikulām un interjekcijām (sk. 1.1.4. apakšnodaļu).

1.1.1. Miratīvs un verba afiksi

Viens no miratīva nozīmes izteikšanas līdzekļiem afiksi. Latviešu valodā, kā iepriekš minēts (sk. 1.1. apakšnodaļu), mirativitāte morfoloģiski netiek iezīmēta, tādējādi arī miratīva izteikšana ar verba afiksiem nav vērojama, toties šajā pētījumā aplūkots, kāds miratīvs izteikts citās ziemeļkaukāza valodās – čečenu, cahuru valodā –, izmantojot verba afiksus.

Vienā valodā var būt divi vai vairāki miratīva iezīmētāji ar vienādu nozīmju klāstu, kuru izvēle ir atkarīga no verba semantikas (Aikhenvald 2012, 446). Verba afikss kā mirativitātes iezīmētājs ir daļā Ziemeļamerikas indiāņu valodu un ķīniešu valodas

kantoniešu dialektā (Aikhenvald 2012, 447). Gadījumi, kur mirativitāte izteikta ar verba afiksu, saistāmi galvenokārt ar pašlaik notiekošu situāciju, turklāt informācija var būt gan iegūta tieši (sk. 1. situācijas piemēru), gan (visbiežāk) netieši, resp., teksta autoram nav svarīgi pašam redzēt situāciju, lai zinātu, ka tā ir notikusi (sk. 2. situācijas piemēru).

1. situācijas piemērs (sk. (1.30.) piemēru čečenu valodā):

esam klātesoši situācijai, kur redzam, ka bērni spēlējas ar vistu → redzam, ka bērni ieliek vistu būrī → redzam arī situāciju, ka vistā izbēg no būra → bērni izsaka pārsteigumu par sev un mums redzētu situāciju

(1.30.) *hwazh-ahw, j-ied-iq iza*

Look! It has escaped! [Context: the children were playing with a chicken, putting it into a cage, and it escaped. The speaker and the addressee saw event.]

‘Skaties! Tā izbēga! [Konteksts: bērni spēlējoties ar vistu, to ielika būrī, bet tā izbēga. Teksta adresants un adresēts redzēja notikumu.]’ (Aikhenvald 2012, 446)

2. situācijas piemērs (sk. (1.31.) piemēru čečenu valodā):

ierodamies mājās → paskatoties virtuvē uz galda, redzam cepumus → saprotam, ka tie ir īpašie Zāras pašceptie cepumi → secinām, ka Zāra ir bijusi šeit, atnesusi cepumus, un izsakām pozitīvu pārsteigumu un prieku.

(1.31.) *Zara j-ie-na xilla-q*

Look! Zara was here! [I can see her special cookies in the kitchen (unwitnessed coming; unexpected/new situation)]

‘Skaties! Zāra bija šeit! [Es virtuvē redzu viņas īpašos cepumus (neparasta ierašanās; negaidīta/jauna situācija)]’ (Aikhenvald 2012, 447)

Toties miratīvs chakuru valodā izteikts, pievienojot afiksu *-ōx=ud* (sk. (1.32.) piemēru cahuru valodā), kā minēts, afikss var tikt lietots gan izsakot tikai miratīvu, gan arī modalitāti.

(1.32.) *daḱ-ē čol ez-u-ēx=id*

It turns out that father has ploughed the field.

‘Izrādās, tēvs ir uzaris lauku.’ (Aikhenvald 2012, 447)

Valodā ar verba afiksu var izteikt ne tikai mirativitāti, bet arī vienlaikus mirativitāti un evidencialitāti, piem., Ziemeļaustrumu Kaukāza valodās un čečenu valodā ar verba afiksu tiek izteikta mirativitāte un evidencialitāte. Tajās gan mirativitāti, gan evidencialitāti iezīmē, verbam pievienojot ar miratīvu sufiksu *-q* (Aikhenvald 2012, 446; sk. arī De Haan 2012), tādējādi arī saprotams, kādēļ mirativitāte un evidencialitāte uzskatītas par vienu un to pašu kategoriju un kādēļ bieži vien ir grūti tās nošķirt.

Lai arī evidencialitāte un mirativitāte šajās valodās izteikta ar vienu un to pašu verba afiksu, tomēr starp konstrukcijām ir semantiskas atšķirības, proti, ir svarīgi zināt, kā informācija iegūta (tieši/netieši), kādā veidā informācija iegūta (audiāli/verbāli/vizuāli), kad konkrētā situācija ir notikusi (vakar/šodien/tagad) u. tml. Piem., sufikss *-q* čečenu valodā parasti norāda uz informāciju, ko teksta autors ir redzējis un kas viņam bijusi jauna. Turklāt evidencialitātei čečenu valodā arī, līdzīgi kā mirativitātei, tiek izdalīta tieši un netieši iegūta informācija.

S. Delensijs (1997, 33) arī uzskata, ka mirativitāte ir pietiekoši plaši izplatīta daudzās pasaules valodās un pietiekami atšķirīga, lai to pētītu plašāk. Pētījumi par mirativitāti gan latviešu valodā (sk., piem., Kalnača, Lokmane 2022; 2023a), gan citās valodās, piem., angļu valodā (sk., piem., Simonin 2018) ir pierādījuši, ka mirativitāte ir visai plaši sastopama, kā arī ir skaidri redzams, ka mirativitāti var skatīt ne tikai lingvistiskajā skatījumā, bet arī ārpuslingvistiskajā skatījumā, proti, mirativitātē svarīgi ir ne tikai gramatiskie un leksiskie valodas līdzekļi, bet arī faktori, kas norisinās starp sarunu partneriem, t. sk. statuss sabiedrībā, pārkums pār runas partneri, savstarpējās attiecības u. tml.

Tā kā latviešu valodai miratīva izteikšana ar verba afiksiem nav vērojama, tas tālākajā pētījumā netiks aplūkots.

1.1.2. Miratīvs un izteicējs

Miratīva konstrukcijās parasti sastopami šādi darbības vārdi: *izrādīties* (piem., *kā izrādās*), *brīnīties* (piem., *kā par brīnumu*), *būt* (piem., *nevar būt*). Piem., konstrukcijās *kā par brīnumu*, *kā izrādās* (sk. (1.33.) piemēru) vērojams atstāstīts pārsteigums, turklāt konstrukcijā *nevar būt* redzams, ka pārsteigums izteikts tieši šajā brīdī (sk. (1.34.) piemēru).

(1.33.) *Vienreiz pat ielēca pie manis vannā un, **man par brīnumu**, nesabijās no ūdens, jo ārā nepavisam netaisījās," stāsta Oļesja.* (LVK2022)

(1.34.) *[..] uzdodu savu jautājumu tā: vai tā varētu būt taisnība, ka policisti šeit ir korumpējušies? (Starpsauciens no zāles: "**Tas nevar būt!**") Godātais Saeimas priekšsēdētāj! (Saeima)*

Lai gan (1.33.) piemēra miratīva konstrukcijā nav salikta izteicēja, visiem šiem darbības vārdiem iezīmējas neticīguma un pēkšņuma semantika, tādējādi arī miratīvam ir iespēja īstenoties.

Saliktu izteicēju latviešu valodā veido ar finītu modālu vai aspektuālu darbības vārdu palīgnozīmē, kas izsaka teikuma gramatisko nozīmi, kopā ar darbības vārdu nenoteiksmē, kas savukārt izsaka darbību, kas ir, bija vai būs (Kalnača, Lokmane 2021, 409):

(1.36.) *Mēs **sākām runāt** par Raini.*

Tas vērojams arī iepriekš minētajos piemēros ar vārdiem *nevar būt*, tādējādi arī šajos piemēros īstenojas epistēmiskā modalitāte, proti, teksta autors izsaka varbūtību, ka šāda situācija nav varējusi notikt. Turklāt latviešu valodā verba izteiksme var izteikt gan epistēmisko modalitāti un deontisko modalitāti, gan evidencialitāti (sk. Kalnača 2014, 134), kur, aplūkotajās miratīva konstrukcijās redzams, ka galvenokārt verbs lietots situācijās, kur izteikta modalitāte.

Mirativitāti ar saliktu izteicēju izsaka tādās valodās kā ungāru, čečenu, cahuru, tarianas, tibetiešu-birmiešu u. c. valodās (Aikhenvald 2012, 438). Jāakcentē, ka ar saliktu izteicēju parasti izsaka par situāciju, kas ir acīmredzama, resp., situācijas/procesa liecinieki neesam, bet rezultāts ir redzams:

ir notikusi situācija → tiek izdarīti secinājumi → tiek izteikts pozitīvs vai negatīvs pārsteigums (sk. (1.35.) piemēru).

(1.35.) ***Nevar būt! Kāds tikko izcepis mums kūku! Kas par smaržu!*** (PO)

istaba smaržo pēc kaut kā garda / uz galda stāv kūka → tiek izdarīti secinājumi, ka kūku ir izcepis kāds no mājniekiem → tiek izteikts pārsteigums par notikušo (teksta autors nav gaidījis šādu situāciju).

Arī ungāru valodā miratīvu izsaka, izmantojot saliktu izteicēju, galvenokārt šajās konstrukcijās lietoti tādi verbi kā *būt*, *kļūt*, *atklāt*. Turklāt tādā valodā kā ziemeļaustrumu kaukāziešu miratīva konstrukcijās ir darbības vārds, kas atvasināts no lietvārda. Ir arī valodas, kur vārdiem pievienoti afiksi (Aikhenvald 2012, 446).

Apakšnodaļā „Verbs miratīva konstrukcijās” (sk. 3. nodaļu) aplūkotas šādas konstrukcijas, kas analizētas semantiskā aspektā:

- 1) PRONTAS/TĀ + modāls verbs noliegumā + pilnnozīmes verbs
- 2) modāls verbs noliegumā + pilnnozīmes verbs
- 3) modāls verbs noliegumā + N_{ACC}

1.1.3. Miratīvs un vietniekvārdi

Miratīva konstrukcijās, piem., Rietumnīlas valodās (sk. plašāk Aikhenvald 2012, 455), tiek lietoti vietniekvārdi. Arī latviešu valodā miratīva konstrukcijās visai bieži tiek izmantoti vietniekvārdi. Lai arī latviešu valodā vietniekvārdu skaits ir ierobežots un tie valodā nav ienākuši aizguvumu vai vārddarināšanas ceļā (sk. vairāk Kalnača, Lokmane 2021, 179), miratīva konstrukcijās vietniekvārdu lietojums ir salīdzinoši plašs, to pierāda latviešu literatūrā, korpusos un runātajā valodā sastopamie valodas piemēri.

Vietniekvārdi miratīva konstrukcijās var būt dažādās konstrukcijās. P. Kļaviņas bakalaura darbā tika konstatēts, ka latviešu valodā ir šādas miratīva konstrukcijas latviešu valodā (vairāk par tām sk. Kļaviņa 2022, 21–42):

- 1) $T\bar{A}DS_{NOM} / T\bar{A}DA_{NOM} + N_{SG/PL\ NOM}$

(1.37.) *Un gribu notvert zagli, tad tā roka Ir sveša roka, nogriezta, ak, kam? KALPONE Ak, tāda gudrība! ak, noziedzība, Griezt roku mironim! Tā apgānīt! Neviens vēl pasaulē nau bijis tāds Tik gudris un tik bezkaunīgs kā šis [...] (Rainis)*

- 2) $T\bar{A}DS_{ACC} / T\bar{A}DA_{ACC} + N_{SG/PL\ ACC}$

(1.38.) *Skatos un neticu savām acīm — Izoldina! Tādu pārsteigumu! Stāv kā bilde, — nu aktrise kas aktrise! (Karogs)*

- 3) $TAS_{NOM} / T\bar{A}_{NOM} + N_{SG/PL\ NOM}$

(1.39.) *Ak tad tādas ir tās sievietes! (PO)*

$$4) TAS_{ACC} / T\bar{A}_{ACC} + N_{SG/PL\ ACC}$$

(1.40.) *Tad mežsargs iet solīt pensionāriem meža p|avas, lai tik nāk kultūras kopt. Un to prieku! No pilsētas ierodas kiuss puisis, gribot mežā strādāt.* (LitMāksla)

$$5) TAS_{NOM} / T\bar{A}_{NOM} / T\bar{A}DS_{NOM} / T\bar{A}DA_{NOM} + esot$$

(1.41.)[..] *pat man pašam sevi izsvītrot, lai nepadarītu smieklīgu to darbu, ko viņi tagad veikšot, aģitēdami par mani. Un tādi esot draugi! Viņi, kā Māris teica, 7. decembra vēlēšanās iziešot kopējā platformā ar partijas CX, pret opozīciju (26 cilvēkiem).* (Karogs)

Iepriekš uzskaitītās miratīva konstrukcijas ar norādāmajiem vietniekvārdiem *tas, tāds* visbiežāk lietotas situācijās, kur teksta autors izsaka pozitīvu pārsteigumu, kas var mijiedarboties arī ar modalitāti un evidencialitāti. Tie visbiežāk lietoti, ja teksta autors atsaucas uz vispārīgu situāciju. Šajās konstrukcijās visai bieži pozitīvs pārsteigums vienlaikus īstenojas ar teksta autora izteiktu prieku, laimi, turpretī, izsakot negatīvu pārsteigumu, mēdz īstenoties arī ironija.

$$6) KAS_{NOM} + par + N_{ACC}$$

(1.42.) *A te puisim romantiskais kino – “Rūdolfā mantojums” – kas par gaumi! Skaidrs – laulībai jau piektais gads un nav vairs nekāds margrietiņu lauks, bet par vīra uzticību tomēr vienmēr biju [..]* (LVK2022)

$$7) KAS_{NOM} + N_{GEN} // KAS_{NOM} + te + N_{GEN}$$

(1.43.)[..] *pirmām kārtām ievēro tieši šo spilgto gaismu, kas dažus mirkļus viņam liek piemiegt acis. Un tad — ak mīļā stundiņa, kas te velosipēdu! Gatavi, pusgatavi, gandrīz gatavi. Saslieti gar sienām, pakārti pie griestiem, nokrauti kaudzēs.* (Karogs)

$$8) K\bar{A}DS_{NOM} / K\bar{A}DA_{NOM} + N_{SG/PL\ NOM}$$

(1.44.) *Ak Dievs- kāds muļķis! Taču saproti, sieviete, tāpat kā vīrietis, kurš vienreiz ir krāpis, darīs to vēl un vēl un viņai nospļauties par tewi [..]* (Barometrs)

$$9) KAS_{NOM} + tur + KAS_{ACC} + verbs_{INF}$$

(1.45.) *Jozus atnākšanu. „Ko viņš tev ļaunu darijis, kad tā...” Tāls norāja draugu, nolikdams uz skapja augšu lasīto biblii. „Kas tur ko izskaidrot! Katram acis pierē. Ari Lazdai.* (LatSenRom)

Iepriekš uzskaitītās konstrukcijas ar jautājamajiem vietniekvārdiem *kas*, *kāds* visbiežāk izsaka pozitīvu pārsteigumu, kas vienlaikus var īstenoties arī ar teksta autora prieku, bet var tikt izteikts arī negatīvs pārsteigums, kas visbiežāk īstenosies vienlaikus ar neizpratni pret notiekošo situāciju un sarkasmu. Vietniekvārdi *kas*, *kāds* pārsvarā veic attieksmes vietniekvārdu funkcijas, kā arī tie tiek lietoti nominatīva locījumā. Šajās konstrukcijās mirativitāte mēdz vienlaikus īstenoties kopā ar epistēmisko modalitāti.

10) $TAVS_{ACC} / TAVA_{ACC} / MANS_{ACC} / MANA_{ACC} + N_{ACC}$

(1.46.) *[..] no tās vietas, kur iesāka braukt, līdz pat «ejienel velkas balta svītra — tie Izbārstītie minerālmēsli. **Tavu neražu!** Tā iet. ja brauc neskatīdamies.* (Padomju Jaunatne)

11) $MANS_{NOM} + N_{SG/PL\ NOM}$

(1.47.) *Un kamēr jūs ar manu mīļu Stcippiņu pūlejaties, tamēr jūs vēl ne essat nemaz par zemi gādājuši! **Mans Dievs!** atraitne viņu vissapkārt aplūkodama saccija, cik ļoti jūs slapji essat! Lūdzami šē, apgērbjiet sausas drēbes!* (LAvīzes)

Turklāt miratīva konstrukcijas ar piederības vietniekvārdiem *tavs*, *mans* vienlīdz bieži izsaka gan pozitīvu, gan negatīvu teksta autora pārsteigumu, turklāt pozitīvs pārsteigums vienlaikus var īstenoties ar brīnumu, prieku, laimi, bet negatīvs pārsteigums – ar sašutumu. Konstrukcijās visbiežāk mirativitāte īstenojas neatkarīgi no citām kategorijām.

12) $INTJ\ ak + TU + N_{DIM}$

(1.48.) *Meitenes gak dam. Nama māte T uzsēdināja to uz ga eesaucās skaļa balsi: „**Ak tu tēīt!** Es taču tevi pasīstu! Tu jau esi lusti gaskrodera Barbite un mana krustameita!* (LAvīzes)

13) $INTJ\ ak + TU + N_{NOM}$

(1.48.) *Pēc mazliet nervozajām Antas kustībām es sajutu, ka viņai mans jautājums nav patīcis. Un es nebiju maldījies. **Ak tu kungs!** viņa izsaucās. Cik tu arī esi kļuvis moderns!* (LitMāksla)

Konstrukcijas ar personas vietniekvārdu *tu* visbiežāk semantiski pastiprina ar interjekciju *ak*. Šīs konstrukcijas lietotas, teksta autoram izsakot pēkšņu pārsteigumu, uz to norāda interjekcija konstrukcijas sākumā.

Visu iepriekš uzskaitīto konstrukciju pozitīvo vai negatīvo semantiku var pastiprināt, izmantojot interjekcijas, vairāku miratīvu konstrukciju lietojumu vienuviet, lietojot leksēmas, kam nav neitrāla semantika, kā arī, pievienojot vēl citus vietniekvārdus, piem., personas vietniekvārdu *tu*, kas ne tikai norāda uz konkrētu personu, bet visbiežāk arī pastiprina negatīvu semantiku.

Turklāt, pētot padziļinātāk latviešu valodas materiālu, konstatēts, ka vietniekvārdi miratīva konstrukcijās sastopami arī citās konstrukcijās. Šajā pētījumā uzmanība pievērsta šādām konstrukcijām (vairāk sk. 2. nodaļā):

- 1) $\check{S}IS_{NOM} / \check{S}\bar{I}_{NOM} / \check{S}ITAS_{NOM} / \check{S}IT\bar{A}_{NOM} + V_{OBL}$
- 2) $\check{S}ITAS_{ACC} + N_{ACC}$
- 3) $KAS_{NOM} + man + tur + KAS_{ACC} + V_{INF}$
- 4) $KAS_{ACC} + tu + man + te + V_{PRS.2SG}$
- 5) $KAS_{ACC} + man + te + V_{INF}$
- 6) $TU_{NOM} + man + te + V_{PRS.2SG}$
- 7) $TU_{NOM} + man + te + N_{ACC} + V_{PRS.2SG}$
- 8) $MAN_{NOM} + par + N_{ACC}$

A. Aihenalde (2012, 455) akcentē, ka miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdu galvenokārt lietotas situācijās, ja teksta autoram situācija bijusi tikko redzēta (sk. (1.49. a) un (1.49. b) piemēru), dzirdēta (sk. (1.50. a) un (1.50. a) piemēru) vai sajusta (sk. (1.51. a) un (1.51. b) piemēru).

(1.49.)a. *Kaķi maisā nevar pirkt. Cik te būtu tā vedamā? Ak viss, kas uz grīdas? Šito lērumu!* (Karogs)

b. *Skaties, kas par sauli!* (Karogs)

(1.50.)a. *Pēc gadiem 10 krievija būs modernizējusi armiju ar šo naudu un paņems Latviju atpakaļ. Nu ko tu stāsti! Arī laukos daudzviet ir tīti sakarīgas datorklases, eksakto zinātņu kabineti un skolotāju zināšanas pietiekamas.* (Barometrs)

b. *[..] mērķi novilcināt OIK atcelšanu vai noņemt ministru Arvilu Ašeradenu, pirms viņš ir likvidējis OIK. (Dep. I. Zariņš: “Kādas muļķības!”)* (Tīmeklis 2020)

(1.51.)a. *Zobi man stipri, circeņa doti, kožu riekstus, kā kraukšķ vien, un izlobītos kodolus metu mutē. Kāds gardums!* (Karogs)

b. [...] ja ziemas vidū – kā šodien – ir normāls, ziemai pienācīgs sals – 25°. – 30°, tad sākas zvanīšana – **šausmas, kāds aukstums**, kāpēc nebrīdinājāt?! Vai arī vējš – 18 metru sekundē – kāda vētra! (Padomju Jaunatne)

Svarīgi akcentēt, ka galvenokārt miratīva konstrukcijās ar vietniekvārdu tiek izteikta negaidīta, jauna vai pārsteidzoša informācija (Aikhenvald 2012, 455), resp., ir teksta adresāta nesagatavots prāts, kas visnotaļ vērojams iepriekšējos piemēros.

Pārsteiguma izteikšana ar vietniekvārdiem vērojama, piem., ziemeļaustrumu kaukāziešu, daļā rietumnīlas valodu (Aikhenvald 2012), latviešu valodā, kā arī citās valodās. Latviešu valodā, kā redzams iepriekšējā konstrukciju uzskaitījumā, vietniekvārdu konstrukciju ir visai daudz. Toties šajā pētījumā pievērsta uzmanība miratīva konstrukcijām ar piederības (sk. (1.52.) piemēru) un personas (sk. (1.53.) piemēru) vietniekvārdu, kas lietots šādās situācijās:

- 1) ētiskā datīva konstrukcijās (sk. (1.52.) piemēru) (sk., piem., Kalnača, Lokmane 2023a, 12), lai norādītu uz konkrēto personu (sk., piem., Endzelīns, Mīlenbahs 1923, 73), par kuras sniegto informāciju tiek izteikts vienlaikus gan miratīvs, gan deontiskā modalitāte;
- 2) pastiprinot konstrukcijas negatīvo semantiku (sk. (1.53.) piemēru).

(1.52.) *Ja es neredzu, nesaožu, nevaru pagaršot, pataustīt to, tad tās nav. **Ko jūs man te stāstāt?!***” Taču pēc kristībām, kuru laikā piedzīvoja eksorcismu, Sergeja domas sāka mainīties. (Ziņas)

(1.53.) [...] *tad jau arī paši vecāki nevis gaida morālo gandarījumu un sāpju remdēšanu, bet gan apmierina savu alkatību.... **Ak tu vells!*** Aizmirsa kaut kadam Otto pajautat viņa viedokli!!! *sāc ar sevi!!!* (Barometrs)

Turpmākajās nodaļās vairāk analizētas miratīva konstrukcijas (sk. vairāk 2.1., 2.2. un 2.3. nodaļu), kurās ir norādāmie vietniekvārdi *šis, šī, šitas, šitā*. Tie lietoti šādās situācijās:

- 1) izsakot nievājošu attieksmi pret attiecīgo situāciju (par vietniekvārdu funkcijām vairāk sk. Paegle 2003, 81),
- 2) norādot uz konkrētu vietu, vienlaikus izsakot pārsteigumu, visbiežāk – negatīvu.

Turpinot par to, kas vērojams (1.52.) piemērā, resp., ētisko datīvu: ētiskais datīvs (*dativus ethicus*) ir pronomināls datīva lietojums (Kalnača, Lokmane 2023a, 1), kas visbiežāk netieši norāda uz teksta autora pausto negatīvo (retāk pozitīvo) viedokli (Skujiņa 2007, 110). Ētiskajam datīvam ir attieksmes un vērtēšanas raksturs (Franko, Huidobro 2008). Ētiskā datīva semantiskās funkcijas:

- 1) tas pauž teksta autora autoritāti, kā arī ietekmi uz runas aktu (sk. (1.54.) piemēru).
- 2) tas pauž teksta autora attieksmi pret situāciju (sk. (1.55.) piemēru).

Šīs funkcijas īstenojas arī miratīva konstrukcijās, kur teksta autors vienlaikus izsaka gan pārsteigumu par notiekošo situāciju, gan arī ir redzama autoritāte pret teksta adresātu, kā arī vērojama ir attieksme pret attiecīgo situāciju, kas visnotaļ saistāma gan ar epistēmisko, gan deontisko modalitāti.

(1.54.) *Es tev staigāšu bez cepures aukstā laikā!* (Skujiņa 2007, 110)

(1.55.)[...] saka: “*Es 20 gadus strādāju un visu zinu!*” Taču jauniešis saka: “*Bet tā nav pareizi!*” Pieredzējušais atmet ar roku: “**Ko tu man te stāsti!** Tu esi kaut kādas gudrības skolā samācījies. Skaties, dzīvē tas tiek darīts šādi.” *I tējk. aso sinepju I ēdk. Vusteras* (Ziņas)

Miratīva konstrukcijās, kur lietots ētiskais datīvs, vienlaikus īstenojas gan mirativitāte, gan deontiskā modalitāte, resp., teksta autors vienlaikus ir gan pārsteigts par piedzīvoto (redzēto, dzirdēto, sajūst), gan izsaka aizliegumu vai pavēli kaut ko darīt. Piem., () piemērā netiešā veidā tiek izteikts aizliegums staigāt, proti, teksta autors nemaz nepieļauj domu, ka teksta autors atļausies staigāt bez cepures aukstā laikā. Līdzīgi arī ir () piemērā, vienīgi šeit teksta autors pārsteiguma izteikšanas konstrukciju izmanto, stāstot savu pieredzi.

Latviešu valodā vietniekvārdu (arī citās) konstrukcijās mirativitātes semantiku pastiprina interjekcijas jeb izsaukmes vārdi (sk. (1.56. a) un (1.56. b) piemēru), kas, kā minēts 1.1. apakšnodaļā, arī ir vieni no mirativitātes iezīmētājiem.

(1.56.)a. *Viņa piecēlās no krēsla, atbīda matus no pieres un sāk griezt mucu no visa spēka. “**Ak, tu tāda,**” rājās māte, pagraba durvis atvēruse, “vai es tev tā sacīju? Redzi, sāk jau skaloties pāri.”* (ĪsprozaS)

b. *Drēbītes kā smilšu maišelis ap kauliem karājas, pa tiem smilšu klajumiem braukājot. **Ak tu viens. Ak, tu viens tāds!** Kur tad šis tā ies! Ej, ej, pie Gudrās, ej gudrības pastrēbties.* (BalsuTalka)

(1.56. a) piemērā vērojams, ka teksta autors vienlaikus izsaka gan pārsteigumu un dusmas, gan savu vērtējumu par konkrēto situāciju, resp., teksta autors ir negatīvi pārsteigts, ka cita persona ir izdarījusi pretēji tam, kas iepriekš ir teikts. Arī (1.56. b) piemērā izteikts negatīvs pārsteigums, kur interjekcija *ak* iesāk runas aktu, tādējādi arī vērojams pēkšņs izsauciens. Turklāt abos piemēros personas vietniekvārds *tu* pastiprina negatīvu pārsteiguma izteikšanu. Iespējams, ja šis teikums tiktu izteikts runātā valodā, tad uzsvars teikumā tiktu likts uz personas vietniekvārda *tu*.

Konstrukcijas ar vietniekvārdiem lietotas gan runātā (sk. (1.57.) piemēru), gan rakstītā valodā (sk. (1.58.) piemēru).

(1.57.) **Tavu prieku! Ārā uzsnidzis pirmais sniegs!** (PO)

(1.58.) *Vai-vai-vai! Kas tur tava tā barot kā mans?... – Un Šurka arī vairs nesmaida. – Vaimandienī, cik trakot garda!* (LVK2022)

(1.57.) piemērā izteiks pārsteigums par tikko redzētu situāciju, ko teksta autors nebija gaidījis, turklāt (1.58.) piemērā pārsteigums izteikts par to, ko teksta autors sajutis ar savām garšas kārpiņām, tādējādi arī šajos abos piemēros vērojams, ka izteikts pārsteigums par tieši iegūtu informāciju, resp., redzēto un sajusto.

A. Kalnača (2007, 435) raksta, ka tādos teikumos kā *manu laimi, vai, manu dieniņ* u. tml. „vietniekvārdi [...] ir gramatizējušies, jo zaudējuši savu semantiku un tuvinājušies palīgvārdiem – partikulām un artikuliem, neveicot personas, piederības un norādāmo vietniekvārdu parastās funkcijas”. Arī pārsteiguma izteikšanas konstrukcijās vietniekvārdi bieži vien nepilda pamatfunkcijas, kādas minētas gramatikās.

Vietniekvārdi miratīva konstrukcijās latviešu valodā var būt daudzās konstrukcijās (sk. 1.1.3. apakšnodaļu; plašāk sk. Kļaviņa 2022, kur miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdu pētītas plašāk). Tāpat miratīva konstrukcijās var būt gan personas un norādāmie, gan jautājamie un piederības veida vietniekvārdi.

Apskatot ekscerpēto valodas materiālu ar miratīva konstrukcijām, kurās ir vietniekvārdi, vērojama daudzveidība – gan runātā, gan rakstītā valodā. Lai arī šajā maģistra darbā vairāk pievērsta uzmanība citām miratīva konstrukcijām, tomēr nedaudz arī

tiks pētītas miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdiem, kurām iepriekšējos pētījumos pievērsta mazāka uzmanība.

Lai arī šajā pētījumā galvenokārt pētāmais materiāls ir no rakstītās valodas, tomēr, domājams, ka konstrukcijas, kas tiek lietotas rakstītā valodā, neapzināti nostiprinājušās mūsu apziņā, tādējādi, kā redzams, tās ir identiskas konstrukciju ziņā ar konstrukcijām, kas tapušas brīvā runas plūsmā.

A. Aihenalde (2012, 455–456) min, ka ir miratīvi un nemiratīvi (ang. *non-mirative*) vietniekvārdi, arī bakalaura darbā tika minēts, ka latviešu valodā ir vietniekvārdi, kas izsaka miratīvu un ka ir arī nemiratīvi vietniekvārdi (sk. Kļaviņa 2022, 10–11), tomēr latviešu valodā nevar runāt, ka kāda valodas vienība – piem., vārdšķira, žests, izsauciens u. tml. – būtu miratīvs. Resp., miratīva var būt konstrukcijas semantika konkrētā valodas situācijā, kur to papildina dažādi valodas paņēmieni – partikulas, vietniekvārdi, interjekcijas u. c. gramatiskās vienības.

1.1.4. Miratīvs, partikulas un interjekcijas

Interjekcijas un partikulas ir pētītas, piem., angļu valodā (sk., piem., Ameka 1992; Aikhenvald 2012, 475), kā arī latviešu valodā dažādos aspektos – gan modalitātes, gan diskursa skatījumā. Šajā pētījumā interjekcijas un partikulas aplūkotas no semantiskā skatījumā, resp., kā mainās teikuma semantika, tās lietojot. Interjekcijas un partikulas daudzos valodnieku pētījumos skatītas galvenokārt no diskursa un pragmatikas jautājumu skatu punkta (sk., piem., Schiffrin 2012). Turklāt šajā pētījumā tiks aplūkotas partikulu un interjekciju funkcijas un nozīme miratīva konstrukcijās. S. Delensijs (2012, 533) rakstījis, ka mirativitāti pauž arī vērtējošās partikulas.

Interjekcija jeb izsaukmes vārds ir vārdšķira, leksiska vienība, ar ko izsaka jūtas, gribu vai arī atdarina dažādas skaņas (sk. (1.59.), (1.60.) un (1.61.) piemēru) (Skujiņa 2007, 171; Kalnača 2011, 95; Kalnača, Lokmane 2021, 377).

(1.59.) **Ai**, kas par vakaru! Tik silts, ka... Nemaz nezinu, ar ko salīdzināt! (LitMāksla)

(1.60.) **O**, kas par miljoniem! (Karogs)

(1.61.) **Brr**, jūra, viļņi un pīrāgi! (LVK2022)

Interjekciju skaidrojumā īpaši jāakcentē „atdarina dažādas skaņas”, kas tiešā veidā attiecas uz mirativitāti, jo, kā jau iepriekš minēts, tai raksturīgs pēkšņums, tādējādi arī pārsteiguma momentā bieži vien dažādas skaņas būs pirmās, kas norādīs uz mirativitāti. F. K. Ameka (1992, 106) rakstījis, ka interjekcijas ir balss žesti, kas pauž teksta autora garīgo stāvokli, sajūtas, attieksmi vai reakciju pret kādu situāciju. Tāpat rakstīts “Latviešu gramatikā” (2021, 378), proti, interjekcijas semantiski saistītas ar runu vai rakstīto valodu. Tāpat tiek uzsvērts, ka vienu un to pašu interjekciju teksta autors var izmantot, lai paustu dažādu informāciju. Arī no pragmatiskā viedokļa var minēt, ka interjekcijas atspoguļo teksta autora attieksmi un komunikācijas mērķi, kas ir saistīts ar kontekstu (Ameka 1992, 107) – līdzīgi kā mirativitāte. Interjekcijas parasti ir nelokāmas un neietilpst ne patstāvīgo vārdu, ne palīgvārdu grupā, kā arī tās nav sintaktiski saistīti ar pārējo teikumu (Skujiņa 2007, 171), tās var būt gan skaņas, gan vārdi.

Dažviet interjekcijas un partikulas apvienotas zem vienas vārdšķiras, tās analizējot kā diskursa iezīmētājus (Ameka 1992, 102). Toties mūsdienās interjekcijas un partikulas visbiežāk tiek šķirtas, t. sk. arī latviešu valodā (sk. plašāk Kalnača, Lokmane 2021, 355–365, 377–384). Pirmie, kas interjekcijas uzskatīja par atsevišķu runas daļu, bija latīņu gramātiķi, viņi uzskatīja, ka interjekcijas:

- 1) ietver nevārdu nozīmi, proti, skaņu salikumu, kas neatbilst vārdam;
- 2) tiek uzskatītas par sintaktiski neatkarīgām;
- 3) atspoguļo sajūtas, prāta stāvokli (sk. Ameka 1992, 102).

F. K. Ameka (1992, 105–111) iedala interjekcijas primārās un sekundārās. Primārās interjekcijas (piem., *ak*, *ui*, *brr*, *ai*, *oho* u. c.) ir tās, kas citādi teikumā netiek lietotas (sk. (1.62. a) un (1.62. b) piemēru), turpretī sekundārās interjekcijas (piem., *muļķības*, *ārprāts*, *vai* u. c.) ir pārējie vārdi, kas pieder pie citas vārdšķiras un kam ir jau sava semantika, piem., lietvārdi, bet tie semantiski veic interjekciju funkcijas (sk. (1.63. a), (1.63. b) un (1.63. c) piemēru).

(1.62.)a. **Ak**, *jēziņ, ko es ieraudzīju!* (LVK2022)

b. **Ui**, *tad gan piedodiet...* (Emuāri)

(1.63.)a. *Sise! Jūs viņiem brīžiem uzkliežat, kādu suni pagrūžat. **Ārprāts!** Kā tā drīkst izturēties pret dzīvnieciņu! Tā nav uzklieģšana, tā ir apsaukšana.* (Subtitri)

b. *Par to nu šis cilvēks man lika baudīt savus rupjos miesas spēkus... — **Ak, mulkības!** — Brokmanis iesaucās. — šis cilvēks jau bija tīri traks... viņš arī gānījās...* (LatSenRom)

c. **Vai!** *Negaidīju, ka arī tu šeit būsi!* (PO)

Protams, ka (1.62. a) (1.62. b) un (1.63. b) piemēru var analizēt gan no diskursa iezīmētāju skatījuma, kas savā ziņā iezīmē pāreju no vienas informācijas uz citu, tādējādi arī norādot mirativitātes klātesamību, gan no mirativitātes aspekta, kur iezīmējas teksta autora nesagatavots prāts.

R. E. Ašers (1994, 1712) norāda, ka interjekcijām ir cieša saikne ar žestiem, kas ir kā semiotikas zīmes, kas svarīgi ir arī pārsteiguma izteikšanā – protams, ka par šo nevar spriest rakstītā tekstā, toties runāto tekstu žesti visnotaļ papildina. Piem., latviešu valodā interjekciju *Oho!*, kur iezīmējas arī mirativitāte visai bieži var arī papildināt roku atplešana vai sasišana (sk. (1.64.) piemēru), kas šajā gadījumā var norādīt uz pēkšņu, negaidītu situāciju.

(1.64.) *Mēs izstāstījām, kas un kā. — **Vai dienī!** — viņa sasita rokas. — **Šitādu vieglprātību!** Vai tad Jūs nezināt, ka tas klīsteris dikti garšo blaktīm? Pagaidiet vien, sniegs nokusīs un šīs salīdīs no malu malām.* (Padomju Jaunatne)

Interjekcijas pārsvarā atrodas teksta sākumā, tādējādi izsakot teksta autora emocijas, kā arī reakciju uz iepriekš piedzīvoto vai dzirdēto (Kalnača, Lokmane 2021, 380). Tas vērojams arī miratīva konstrukcijās gan latviešu valodā (sk. (1.65. a) un (1.65. b) piemēru), gan citās pasaules valodās, piem., angļu valodā (sk. (1.66.) piemēru).

(1.65.)a. **Ak tavu laimi!** *Kas to būtu domājis, ka ar savu lielkunu tik agri jau satikšos.* (LAvīzes)

b. — *Tu esi nopietna... Tās smukās parasti esot vieglprātīgas. — **O! Kāds varens kompliments!** — Neņem ļaunā, es tāpat. Man vecmāmiņa mēdza atgādināt — skaties meiteni nevis pēc vaiga, bet tikuma.* (Karogs)

(1.66.) **Wow!** *That bird is huge.*

‘Ak vai! Tas putns ir milzīgs.’ (Ryan, 2022)

Tas, ka interjekcijas parasti atrodas teikuma sākumā, liecina par pēkšņumu, negaidītu situāciju, kas iezīmē arī mirativitāti un ir viens no svarīgiem priekšnosacījumiem, lai teikumu varētu uzskatīt par miratīvu.

Partikulas (ang. *particle*) uzskatītas par palīgvārdu vārdšķira, kas atspoguļo teksta autora attieksmi pret izteikumu, tādējādi piešķirot vai nu teikuma loceklim, vai izteikumam kopumā emocionālas, modālas vai jēdzieniskas nozīmes niansi, piem., noliegumu, ierobežojumu, šaubas, salīdzinājumu, kā arī to semantika skatāma nosakāma tikai kontekstā (sk. Skujiņa 2007, 288).

Pēc morfēmiskā sastāva var būt vienvārda (*gan, ik, jā, jel, kaut, nē, pat, taču*) un vairākvārdu partikulas (*it kā, droši vien, gan jau*)” (Skujiņa 2007, 288). Pārsteiguma izteikšanā galvenokārt vērojamas vienvārda partikulas.

Miratīva konstrukcijās visbiežāk sastopamas partikulas, kas pauž negatīvu semantiku, proti, partikulas, kas uzsver, pavājina vai pastiprina teikuma semantiku (sk. (1.67.) un (1.69.) piemēru).

(1.67.) *Ko jaunu saki mani Ak dirgi, ko gan citu sacīt. Ja alkas nepāriet! Divsimti gadu tevi dadzīt Visjaukākais man šķiet. „**Jel izbeidz!** Kaunies sirmo spalvu, Ko prātīgāku ķerc!* (LitMāksla)

(1.68.)— *Nē, iekšā es neiešu!* — *Jolanta teica. — Paliksi ārā? **Bet līst taču!** Es gan iešu iekšā.* (ĪsprozaS)

(1.67.) un (1.68.) piemērā vērojams pēkšņs pārsteigums, proti, nesagatavots teksta autora prāts. Miratīva konstrukcijas tiek semantiski pastiprinātas ar partikulām *taču* un *jel*.

Gan partikulas, gan, kā iepriekš minēts, interjekcijas un miratīva konstrukcijas interpretējamas, tās skatoties kontekstā, – šeit lingvistika robežojas ar ārpuslingvistikas faktoriem, resp., ar sarunas partneru sociālajām attiecībām, attieksmi citam pret citu u. tml.

Latviešu valodā vērojams arī tas, ka iepriekš minētie gramatiskie līdzekļi (vietniekvārdi, darbības vārdi, partikulas, interjekcijas) (sk. 1.1. apakšnodaļu), kas sastopami dažādās miratīva konstrukcijās, var būt vienā konstrukcijā, tādējādi redzams, ka šie līdzekļi cits citu semantiski papildina (sk. (1.69.) piemēru).

(1.69.) *Viņa prot vārīt un šūt. Viņa prot zāģēt un pļaut (**ak, viņa mākot pat art!**) . Viņa bijusi laba aukle saviem brāļiem un māsām. Viņa bijusi laba aukle savam vīram.* (LVK2022)

(1.69.) piemērā vērojams pozitīvs pārsteigums, kur mirativitāte vienlaikus īstenojas gan ar evidencialitāti, gan modalitāti. Resp., tiek izteikts arī vērtējums par notiekošo situāciju. Tāpat šajā piemērā ir ne tikai darbības vārds atstāstījuma izteiksmē, bet arī interjekcija *ak* un partikula *pat*. Interjekcija *ak* šajā konstrukcijā pilda šādas funkcijas:

- 1) iesāk runas aktu;
- 2) norāda uz pēkšņu situāciju, kas teksta autoram bijusi negaidīta, pārsteidzoša.

Turklāt partikula *pat* miratīva konstrukcijā veic šādas funkcijas:

- 1) norāda uz teksta autora pārsteigumu;
- 2) pastiprina konstrukcijas semantiku.

Var teikt, ka latviešu valodā interjekcijām un partikulām nav miratīva nozīmes, tās mirativitātes konstrukcijās tikai pastiprina pārsteigumu. Turklāt tās, īpaši interjekcijas, norāda, ka teksta autoram iepriekš iegūtā informācija vijusi pēkšņa, negaidīta un jauna.

1.2. MIRATIVITĀTES, EVIDENCIALITĀTES UN MODALITĀTES ATTIEKSMES

Kā jau iepriekšējā nodaļā minēts, mirativitāte var gan teikumā pastāvēt patstāvīgi, gan mijiedarboties ar citām kategorijām, t. sk. ar evidencialitāti, modalitāti un aspektualitāti (sk. DeLancey 1997, 34). Turpmākajās apakšnodaļās īpaša uzmanība pievērsta tieši evidencialitāte un modalitātes savstarpējām attieksmēm ar mirativitāti, toties mirativitātes saistība ar aspektualitāti būtu turpmāko pētījumu lauks. A. Kalnača un I. Lokmane (2023b, 302) min, ka latviešu valodā ir trīs nozīmes, kas savstarpēji pārklājas un īstenojas vienlaikus, – evidencialitāte, epistēmiskā modalitāte un mirativitāte (sk. (1.70.) un (1.71.) piemēru).

(1.70.) *Un bija ļoti Izbrīnījies — pēc izglītības skolotāja?! Nē. **tas nevarot būt!** Tajā raksta līr tik precīzi speciālista Ikdienu sīkumi, kurus nomaļus stāvošs cilvēks nekad neuztver...* (Padomju Jaunatne)

(1.71.) *[..] latviešu valodas nostiprināšanai un vēsturiskā valodas paveida – latgaliešu rakstu valodas atzīšanai. **Tagad vajagot jaunu likumu! Valsts valodas likums esot jāver vaļā!** Ko tad tajā mainīs? Kāda tad būs valodas politika un kas to veidos?* (Tīmeklis 2020)

Abos piemēros īstenojas gan mirativitāte, gan modalitāte, gan evidencialitāte, proti, teksta autors ir pārsveigts par tikko iegūto informāciju (tādējādi izpildās mirativitāte), turklāt konstrukcijā vienlaikus vēl tiek atklāta teksta autora attieksme (tādējādi izpildās modalitāte), kā arī redzams, ka teksta autors ieguvis šo negaidīto informāciju no citas personas (tādējādi izpildās evidencialitāte).

Arī E. Krautmane (2006, 67) min, ka latviešu valodā informācijas avota marķēšana nav obligāta, resp., kāds runājot par „kādas citas personas uzskatiem vai atstāstot tās teikto, var izmantot gan atstāstījuma, gan īstenības izteiksmi”, tādējādi var apgalvot, ka latviešu valodā atstāstījuma izteiksmei ir nozīme ne tikai, lai atstāstītu citas personas teikto, bet arī atklātu runātāja attieksmi par sacīto, kas īstenojas iepriekš skaidrotajos valodas piemēros (sk. (1.70.) un (1.71.) piemēru), kas īpaši īstenojas, izsakot miratīvu.

1.2.1. Mirativitāte un evidencialitāte

Kā jau iepriekš minēts nodaļas sākumā, mirativitāte vienlaikus var īstenoties ar evidencialitāti (DeLancey 2001, 370), proti, vienlaikus norādīts, kā informācija tikusi iegūta (Kalviša 2018, 122), kā arī pausta teksta autora attieksme pret attiecīgo situāciju. Evidencialitāte ir semantiska kategorija, ko var izteikt ar dažādiem morfoloģiskiem valodas līdzekļiem (plašāk par to sk. Kalviša 2014, 6–7; Kalviša 2018, 8). Tā apvieno valodas līdzekļus, kuros ir ietverta norāde uz informācijas avotu, kā arī uz izteikuma satura vērtējumu (Wiemer 2007, 2010, 60; sk. arī Aikhenvald 2003, 2004, 1; Portner 2018, 247).

Evidencialitāte ir svarīga tādās valodās kā tibetiešu, japāņu, bulgāru, ziemeļaustrumu Amazones valodās (Matsui, Fitneva 2009, 4), kā arī latviešu, lietuviešu, igauņu (Aikhenvald 2018, 8; sk. arī Aikhenvald 2004, Krautmane 2006, 67; 33; Wiemer 2010, 73), albāņu, portugāļu, franču valodās (Wiemer 2010, 69).

A. Aikhenvalde (2004, 9) norāda, ka evidencialitātei var būt sarkastiska, kā arī sašutuma nokrāsa. Tas vērojams arī latviešu valodā (sk. (1.72.) piemēru), kur par to plašāk rakstījusi Liene Kalviša (2018, 62–63).

(1.72.) *Šitāda esot notīrīta taciņa! Jāsmejas! Kur šādi joki dzirdēti...* (PO)

(1.72.) piemērā arī vērojams, ka evidencialitāte ir perifērijā, toties mirativitāte un epistēmiskās modalitātes nozīmes kļuvušas izteiktākas (sk. arī Kalnača, Lokmane 2023b, 302). Turklāt teksta autors situāciju ir redzējis savām acīm, izteicis negatīvu

pārsteigumu, kas vienlaikus īstenojas ar sarkasmi, ironiju, kā arī izteicis vērtējumu, proti, taciņa nav tik tīta, kādai tai būtu jābūt. Netieši tiek pausta arī pavēle, resp., notīrīt vēlreiz un daudz tīrāk.

Šajā piemērā arī vērojama atstāstījuma izteiksme, kur latviešu valodā tiek lietots formants *-ot, -oties*; tas tiek pievienot īstenības izteiksmes laiku celmiem (Kalnača, Lokmane 2021, 242; sk. arī Endzelīns 1951, 902; Nītiņa 2015, 483–484). Atstāstījuma izteiksmei latviešu valodā piemīt evidenciālas semantika. Iepriekš minēts, konstrukcijas, kur vienlaikus īstenojas gan mirativitāte, gan evidencialitāte, var saukt par miratīvi evidenciālām konstrukcijām.

Īpaši jāuzsver, ka latviešu valodā, kā arī lietuviešu valodā atstāstījuma izteiksme lietota, lai atstāstītu „to, ko kāds cits ir teicis” (sk. Endzelīns 1951, 902), proti, teikuma konstrukcijā tiek norādīts tas, ka pats teksta autors nav informācijas autors. Toties, izsakot miratīvi evidenciālas konstrukcijas, tas nav svarīgākais. Izsakot mirativitāti un evidencialitāti vienlaikus, noteicošā ir teikuma semantika, ko teksta autors vēlējies vēstīt. Arī somugru valodās, t. sk. igauņu un lībiešu valodās, evidencialitāte tiek izteikta ar īpašu verba formu (Krautmane 2006, 69; Aikhenvald 2018, 8). Igauņu valodā evidencialitāte iezīmēta ar formantu *-vat*, bet lībiešu valodā – ar formantu *-ji*. Latviešu un igauņu valodās evidenciālas un miratīvas konstrukcijas atšķiras ar to, ka evidenciālās konstrukcijās parasti ir norāde, ka informācija iegūta no citas personas (Kehayoy, Metslang, Pajusalu 2012, 42), bet tīri miratīvās konstrukcijās šāda norāde nav obligāta.

Miratīvi evidenciālas konstrukcijas šajā pētījumā iezīmējas konstrukcijās ar norādāmo vietniekvārdu *šis, šitas, šitāds* (sk. (1.73.) piemēru).

(1.73.) *(tiek parādīta ziedu kompozīcija, ko taisījusi floriste) Un šitāda esot ziedu kompozīcija pa 100 eiro! Ko tu stāsti! Tur taču nekā nav...* (PO)

Evidencialitāte vienlaikus var īstenoties ne tikai ar mirativitāti, bet arī ar modalitāti (plašāk sk. Aikhenvald 2004, 195–216). Tas vērojams arī latviešu valodā (sk. (1.73.) piemēru). Turklāt latviešu valodā epistēmiskā modalitāte var tikt izteikta ar atstāstījuma izteiksmi (Kalnača 2014, 136–137), tādējādi vienlaikus var īstenoties gan evidencialitāte, gan mirativitāte, gan modalitāte.

Lai arī pētījumu sākumos daži pētnieki, tai skaitā Ž. Lazard (1999), minējuši, ka evidencialitāte un mirativitāte ir savstarpēji cieši saistītas kategorijas, tomēr šis pieņēmums ātri vien tika noliegts, minot, ka evidencialitāte un mirativitāte ir atsevišķas semantiskas

kategorijas un var īstenoties neatkarīgi cita no citas (DeLancey 1997; 2001, 369; sk. arī Aikhenvald 2012, 436, 457), kā arī „nozīmju kopums, kas ietverts jēdzienā *mirativitāte* var tikt realizēts neatkarīgi no citām kategorijām un leksikas līdzekļiem” (Aikhenvald 2012, 437). To jau pierāda vien tas, ka, piem., evidencialitātes viens no galvenajiem uzdevumiem ir norādīt uz informācijas ieguves avotu (Aikhenvald 2004, 1), turklāt mirativitātes viens no galvenajiem uzdevumiem ir izteikt pārsveigumu par jaunu, negaidītu informāciju. E. Krautmane (2006, 66–67) min divas pazīmes, pēc kurām evidenciālo nozīmju sistēmā tiek šķirti informācijas avoti:

1) runātājs ir/nav bijis situācijas liecinieks (piem., runātājs nav redzējis postošus viļņus jūras krastā, bet ir redzējis to sekas, resp., nogāztus kokus, izskalotu krastu);

2) runātājs ir/nav bijis klāt pie informācijas avota par situāciju (piem., runātājs nav redzējis ne postošos viļņus jūras krastā, ne izgāztos kokus un izskaloto krastu, bet ir dzirdējis no kāda cita par viļņiem un tā postījumiem).

Šis vienkāršais šķīrums raksturīgs lielākajai daļai valodu, tai skaitā arī latviešu valodai, toties ir arī tādas valodas, kur iegūtās informācijas veidus var šķirt detalizētāk, piem., ar kādu maņu starpniecību informācija iegūta – vizuāli, audiāli, ar garšas palīdzību, nazāli u. tml. Šāds šķīrums vērojams arī miratīva konstrukcijās, kur redzams, ka miratīvs tiek izteikts gan par dzirdēto, redzēto un sajūsto, gan arī par to, kas noticis kaut kad pagātnē kādai citai personai.

Evidenciālās konstrukcijās informācija var tikt iegūta gan tieši, gan netieši, turpretī miratīvi evidenciālās konstrukcijās informācija galvenokārt tiks iegūta tieši – situācijas/runas momentā. Atstāstījuma izteiksme runātājam palīdz distancēties no izteikuma patiesības, kā arī ļauj paust savu neticību pret izteikumu. Kā norādīts, evidencialitātes daudzsemantiskā perifērija ietver izsaukuma teikumu, kas saistīti ar mirativitāti un epistēmisko modalitāti (sk. Kalnača, Lokmane 2023b, 295, 301–302)

Atstāstījuma izteiksme primāri lietota situācijās, kad teksta autors atstāsta tieši vai netieši iegūtu informāciju, toties, tā kā atstāstījuma izteiksme attiecas uz evidencialitāti, svarīgi akcentēt, ka evidencialitātei ir plašs semantiskais diapazons, resp., atstāstījuma izteiksme, mijiedarbojoties ar mirativitāti, var tikt lietota šādās situācijās (sk., piem., Kalnača, Lokmane 2023b u. c.):

1) paužot negatīvu attieksmi;

- 2) izsakot informāciju, kuru neatbalsta;
- 3) izsakot negatīvu vai izsmejošu attieksmi;
- 4) mirativitātes iezīmēšanai, norādot uz pretgaidītu informāciju/situāciju (pārsteigums, izbrīns)
- 5) izsakot ironiju.

Svarīgākais ir tas, ka evidencialitātes galvenais uzdevums ir norāde uz informācijas autoru un avotu, turklāt mirativitātes galvenais uzdevums ir norāde uz to, ka iegūta jauna un negaidīta informācija (Aikhenvald 2012, 448). Miratīvam – netiešas informācijas nozīme.

1.2.2. Mirativitāte un modalitāte

Kā jau minēts nodaļas sākumā, mirativitāte vienlaikus var īstenoties ne tikai ar evidencialitāti, bet arī modalitāti (sk., piem., Lazard 1999; Friedman 2005; Kalnača, Lokmane 2022). Modalitāte ir semantiska kategorija, ar ko tiek izteikta teksta autora attieksme, kā arī vērtējums vai nu par sprieduma saturu, vai arī par situācijas norisi. Modalitātes jēdziens lietots, lai aprakstītu modālas opozīcijas (Crystal 2008, 308). Tiek šķirti divi modalitātes paveidi: epistēmiskā modalitāte jeb sprieduma modalitāte un deontiskā modalitāte jeb notikuma modalitāte (Palmer 2001, 8–9), kas mijiedarbojas arī ar mirativitāti.

Runājot par modalitātes un mirativitātes mijiedarbību, svarīgi akcentēt, ka modalitāte semantiski pastiprina pozitīvu vai negatīvu informāciju. Mirativitāte var tikt semantiski pastiprināta visos modalitātes izteikšanas līdzekļos: fonoloģiski (runas intonācija, skaņu pārmaiņas u. tml.), leksiski (vārdi ar semantisku papildnozīmi, tiešas leksēmas, kas attiecas uz pārsteigumu, modāli vārdi, partikulas u. tml.), kā arī gramatiski (darbības vārdu izteiksmes) (sk. Soida 1985, 763; Palmer 2001, 1; Kalnača 2011, 28; Kalnača 2015, 498).

Lai arī par modalitāti rakstīts dažādos aspektos, tai skaitā iedziļinoties modalitātes visdažādākajās izpausmēs, kā arī dalījumā (sk. Palmer 2001, Plungian 2010, 201), tomēr šajā pētījumā tiek ievērots tradicionālais dalījums, resp., epistēmiskā un deontiskā modalitāte, neizdalot vēl atsevišķus paveidus.

F. Palmers (2001, 24–31) izdala trīs epistēmiskās modalitātes aspektus:

1) Spriedumu, kas tiek balstīts uz konkrētiem faktiem, resp., uz to, kas ir redzams, dzirdams, sajūtams (sk. (1.74.) piemēru).

2) Pārliecību par izteikuma patiesību, resp., autors balstās savās iepriekšējās zināšanās (sk. (1.75.) piemēru).

3) Iespējamību, šaubas par kāda fakta patiesību (sk. (1.76.) piemēru).

Kā vērojams sniegtajos piemēros, visi modalitātes aspekti iezīmējas arī dažādās miratīva konstrukcijās.

(1.74.) **Ak, durvis jau vaļā, tad jau kādai ir jābūt darbā!** (PO)

(1.75.) **Un šitāda skaitoties darbadiena!? Tik īsa??** (PO)

(1.76.) *Līgums arī ar meitenēm ir beidzies. Kādas vēl muļķības izdomās nevarēja sastrādāties!!!!: (nevar būt! Neticu! Danusevica kungs ar ko sāksiet ar politikāņiem vai specdienestiem????* (Barometrs)

Visi aspekti var parādīties arī, izsakot mirativitāti. Šādas konstrukcijas, kur īstenojas mirativitāte un modalitāte var saukt par modāli miratīvām konstrukcijām.

Epistēmiskā modalitāte (ang. *epistemic modality*) norāda teksta autora attieksmi pret izteikuma (sprieduma, apgalvojuma) saturu, izsakot nepieciešamību, iespējamību, varbūtību (Skujiņa 2007, 107; sk. arī Palmer 2001, 8–9). Tieši epistēmiskās modalitātes paveids vērojams miratīva konstrukcijās. Epistēmiskā modalitāte latviešu valodā īpaši vērojuma atstāstījuma izteiksmē (sk. Kalnača 2014, 137), turklāt, kā iepriekš minēts, arī miratīva sakarā var runāt par konstrukcijām, kurās ir atstāstījuma izteiksme.

Deontiskā modalitāte (ang. *deontic modality*) jeb notikuma modalitāte ir „modalitātes paveids, kas norāda teksta autora attieksmi pret situācijas norisi, parasti izsakot pavēli, aizliegumu, ieteikumu [..]” (Skujiņa 2007, 84; sk. arī Palmer 2001, 9–10). Parasti deontiskā modalitāte ir saistīta ar imperatīvu, ja teksta autors vēlas ietekmēt teksta adresātu (Palmer 2001, 80). Arī latviešu valodā deontiskā modalitāte īstenojas kā imperatīvs (Kalnača 2014, 134), proti, tiek izteikts vērtējums par attiecīgo situāciju, kura mērķis ir ietekmēt teksta adresātu.

Kā jau minēts, latviešu valodā mirativitāte un modalitāte mijiedarbojas cita ar citu, miratīvi modālās konstrukcijās galvenokārt ir gan modālās partikulas (sk. (1.77.) piemēru), gan interjekcijas (sk. (1.78.) piemēru).

(1.77.) *Tomēr neapslāpējams nemiers bija pārņēmis virsmācītāju. — Bet ja tiešām taisnība? Ja tiešām?... Bet nē! Tas **taču neprāts!** Bet kā tad sakristans kaut ko tādu būtu iedomājies, ja nebūtu taisnība?! Nobeidzis mišas, virsmācītājs steidzīgi* (Karogs)

(1.78.) *Un akas vindas galā ir bezdelīga nometusies un dzied vidžu, vidžu ... **Ai, bezdelīga!** Smailis nebija vēl redzējis nevienas bezdelīgas šopavasari!* (LatSenRom)

Partikulas un interjekcijas visnotaļ ir viens no teksta autora attieksmes rādītājiem – tās atspoguļo gan negatīvu, gan pozitīvu attieksmi.

Lai arī latviešu valodā pārsteiguma izteikšanas konstrukcijās galvenokārt novērota epistēmiskā modalitāte. Tomēr ir arī salīdzinoši daudz piemēru, kuros izteikta deontiskā modalitāte. Tas vērojams miratīva konstrukcijās, kurās ir ētiskā datīva lietojums (sk. (1.79.) un (1.80.) piemēru).

(1.79.)[...] *atturība un ironiskie smīni sievietei nevarēja palikt nepamanīti. Vismaz pāris reizes dzirdēju Annu izsaucamies: “Tu **man te nesmīni, uz tevi tas arī attiecas!**” – bet puisis, kurš ar sievieti pacietīgi sarunājās, izlīdzināja asumus* [...] (LVK2022)

(1,80.)[...] *arī traktors, kurš izšķūrēja ceļu un apveltījis mani ar nosodošu skatienu aizvilka mūsu auto malā, bezmaz ar domu “ko jūs **man te traucējat ceļu tīrīt?!**” traktors turpināja plosīties un šķūrēt sniegu, bet mēs nolēmām, ka atgriezīsimies šeit nākamgad.* (Tīmeklis 2020)

Abos piemēros ar ētisko datīvu vērojama gan deontiskā modalitāte, gan mirativitāte, resp., teksta autors gan izsaka pārsteigumu par notiekošo situāciju, gan savu attieksmi pret situācijas norisi, izsakot pavēli vai aizliegumu. (1.79.) piemērā teksta autors ir pārsteigts, ka teksta adresāts bijis atturīgs un ironiski smējies, tādējādi arī tiek norādīts otram personai, lai nesmaida. Turklāt, izmantojot šādā veida konstrukciju, arī skaidri redzams, ka teksta autors uzsver savu autoritāti attiecībā pret adresātu. Toties (1.80.) piemērā ir interesanta situācija, kur pats cilvēks iedomājas, ko varētu teikt neapmierinātais traktorists, kurš varētu izteikt pārsteigumu par to, ka citi viņam atļaujas traucēt darīt savu darbu, kā arī, izmantojot šāda veida konstrukciju – ar ētisko datīvu – norādīt, ka citai personai būtu jāpabrauc malā.

Modalitāte klātesoša mirativitātei latviešu valodā sastopama visai bieži. Miratīva konstrukcijās vērojama gan epistēmiskā, gan deontiskā modalitāte, kas aplūkota arī tālākajās apakšnodaļās, kur analizētas miratīva konstrukcijas latviešu valodā ar vietniekvārdiem, vārdiem, partikulām un interjekcijām.

2. VIETNIEKVārDS MIRATĪVA KONSTRUKCIJĀS

Vietniekvārdi ir vārdi, kas tiek lietoti teikumā lietvārda vai īpašības vārda funkcijā (Nītiņa 2015, 441; Kalnača, Lokmane 2021, 179; sk. arī Skujiņa 2007, 451). Bakalaura darbā (Kļaviņa 2022) tika pētītas tikai miratīva konstrukcijas, kurās ir vietniekvārds, tādējādi tika secināts, ka tādu ir visai daudz. Turklāt šajā nodaļā tiks skatītas iepriekš neaplūkotas miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdiem.

Kā jau ievadā minēts, miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdu padziļināti tika pētītas jau bakalaura darbā (plašāk sk. Kļaviņa 2022), toties šajā pētījumā vairāk uzmanības veltīts iepriekš neapskatītām miratīva konstrukcijām ar vietniekvārdu, kā arī citām miratīva konstrukcijām, kas latviešu valodā ir salīdzinoši daudz.

Turklāt šī pētījuma laikā, pētot dažādus valodas materiālus, kā arī dažādas miratīva konstrukcijas latviešu valodā, var tikai apstiprināt to, ka miratīva konstrukcijas ar vietniekvārdu latviešu valodā ir pārākumā. Tas skaidrojams ar to, ka vietniekvārdu izmantojums latviešu valodā var būt gan semantiski, gan gramatiski dažāds (Kalnača 2013, 67; Kalnača, Lokmane 2021, 179), t. sk. arī miratīva konstrukcijās.

Kā norādīts 1.1.3. apakšnodaļā, tad bakalaura darbā tika pētīta pārsteiguma izteikšana ar tādiem vietniekvārdiem kā jautājamie, norādāmie, personas, kā arī piederības vietniekvārdi, toties šajā pētījumā uzsvars tiks likts uz šādām iepriekš vēl neaplūkotām miratīva konstrukcijām:

- 1) $\check{S}IS_{NOM} / \check{S}\check{I}_{NOM} / \check{S}ITAS_{NOM} / \check{S}IT\check{A}_{NOM} + V_{OBL}$
- 2) $\check{S}ITAS_{ACC} + N_{ACC}$
- 3) $KAS_{NOM} + man + tur + KAS_{ACC} + V_{INF}$
- 4) $KAS_{ACC} + tu + man + te + V_{PRS.2SG}$
- 5) $KAS_{ACC} + man + te + V_{INF}$
- 6) $TU_{NOM} + man + te + V_{PRS.2SG}$
- 7) $TU_{NOM} + man + te + N_{ACC} + V_{PRS.2SG}$
- 8) $MAN_{NOM} + par + N_{ACC}$

Daļai no iepriekš uzskaitītajām konstrukcijām vērojama gan mirativitātes un evidencialitātes, gan mirativitātes un modalitātes, gan visu trīs kategoriju īstenošanās vienlaikus. Turpmākajās nodaļās aplūkotas miratīvi evidenciālas konstrukcijas, kā arī

modāli miratīvas konstrukcijas. Īpaša uzmanība pievērsta konstrukcijām ar ētisko datīvu, kur vērojama mirativitātes un modalitātes mijiedarbošanās.

2.1. $\check{S}IS_{NOM} / \check{S}\tilde{I}_{NOM} / \check{S}ITAS_{NOM} / \check{S}IT\tilde{A}_{NOM} + V_{OBL}$

Miratīva konstrukcijas ar norādāmajiem vietniekvārdiem tika aplūkotas bakalaura darbā (vairāk sk. Kļaviņa 2022, 21–28), kur tika pētītas konstrukcijas ar *tas*, *tāds*. Tika secināts, ka šādas konstrukcijas bieži vien izsaka pozitīvu pārsteigumu (sk. (2.1.) piemēru), bet valodā ne mazāk ir piemēru, kas izsaka negatīvu pārsteigumu (sk. (2.2.) piemēru).

(2.1.) *Un kas jel tur viņai blakus? Mazulis, mazulis uzradies nīlzirgu mātei, kamēr ķīvīte bijusi projām! Ai, to prieku! Ai, to lielo notikumu!* (Karogs)

(2.2.) *[..] zīmējumus, un jutās ļoti aizkarta, ka par viņas mākslu šaubījās. Kundze pārbrīnījusies viņu uzlūkoja. — Bezkaunīgi! Tādu nerrastību! — No dusmām drebēdama, iesvieda avīzi kaktā. — Un mums apgērbs tik steidzami vajadzīgs!* (LatSenRom)

Turklāt uzmanības vērtas ir arī miratīva konstrukcijas ar norādāmajiem vietniekvārdiem *šis*, *šī*, kā arī ar to neliterārajiem variantiem *šitas*, *šitā*. Norādāmie vietniekvārdi nominatīvā kopā ar nelokāmo divdabi veido šādu formulu: $\check{S}IS_{NOM} / \check{S}\tilde{I}_{NOM} / \check{S}ITAS_{NOM} / \check{S}IT\tilde{A}_{NOM} + V_{OBL}$. Meklējot korpusā šādas konstrukcijas, tika izmantots vaicājums: `[tag="pd.*"] [tag="vo.r.*"] [{0,2} [lemma="!"]]`, vai arī `[tag="pd.*"] [tag="vo.r.*"]`, vienīgi, izmantojot šos vaicājumus, nav iespējams atrast norādāmo vietniekvārdu neliterāros variantus. Šāda konstrukcija visbiežāk lietota runātā valodā (sk. (2.3.) piemēru), toties korpusos arī ir vērojami piemēri rakstītā tekstā (sk. (2.4.) piemēru), bet tas vērojams salīdzinoši retāk.

(2.3.) *(pēc telefona sarunas ar draudzeni) Šī nekavēšot satikšanos! Neticu! Jau kuro reizi to saka, bet kā kavē, tā kavē... kā var teikt, ka nekavēs, bet turpināt to darīt?* (PO)

(2.4.) *[..] to par piekrišanu un metās krūmos meklēt savu Sārti. — Hooo! — vecis iesaucās, nicinoši nošņaukādamies. — Ceļu šis gribot! Jau teicu — Lielā Māte pieprasa upurus. Tikai tad viņa man ļaus parādīt velna ceļu.* (LVK2022)

Jāuzsver tas, ka šie vietniekvārdi tekstu rada daudz vienkāršāku un tuvina sarunvalodai. Tāpat vietniekvārdi *šis*, *šī*, *šitas*, *šitā* visbiežāk lietoti, izsakot negatīvu

pārsteigumu, kā arī visbiežāk nav neitrāli. Lai arī “Mūsdienu latviešu literārās valoda gramatikas” 1959. gada izdevumā norādīts (sk. Lepika 1959, 517), ka vietniekvārdi *šis, šī* lietoti neitrālā nozīmē, tomēr jau Rūdolfis Blaumanis (sk. (2.5.) piemēru) lietojis savos literārajos darbos šos vietniekvārdus nievājošā nozīmē. Arī Pauls Putniņš (sk. (2.6.) piemēru) bagātīgi izmantojis latviešu valodu, arī izsakot miratīvu ar dažādiem vietniekvārdiem, tai skaitā norādāmajiem vietniekvārdiem *šis, šī*.

(2.5.) *Šī mani vairs zutēšot! Lopi jau paēduši.* (Blaumanis 1997, 9)

(2.6.) *(no ogu krūma, gaiši un skaļi izbrīnīta). Vai dieviņ – ko tad šis te vēl!* (Putniņš 1983, 190)

Abos piemēros tiek izteikts negatīvs pārsteigums, kur vietniekvārds *šis, šī* piešķir negatīvu izteikumu, jo teksta autors nesauc šo cilvēku vārdā, bet gan tā vietā izmanto vietniekvārdu, lai parādītu savu attieksmi pret šo cilvēku un notiekošo situāciju. (2.6.) piemērā P. Putniņa dotās remarkas visnotaļ precīzi ataino, ka teksta autors ir izbrīnīts. Abos piemēros vienlaikus izteikta mirativitāte un evidencialitāte, proti, teksta autors gan izsaka pārsteigumu par attiecīgo situāciju, gan reaģē uz tikko iegūto informāciju. Tāpat šajā piemērā vērojams, ka konstrukcijas beigās notikusi redukcija, resp., pēc vārda *vēl* izlaists darbības vārds.

Šādas konstrukcijas lietotas arī runātā valodā (sk. (2.7.) piemēru). Reizēm arī sastopamas miratīvi evidenciālas konstrukcijas. Salīdzinot ar citu vietniekvārdu lietojumu miratīva konstrukcijās, to lietojums nav tik plašs, toties svarīgs, jo galvenokārt lietotas sarunvalodā.

(2.7.) *Šitas esot pavasaris!? Kas notiek?* (PO)

Kā minēts 1.2. apakšnodaļā, mirativitāte var mijiedarboties atsevišķi gan ar evidencialitāti, gan modalitāti, toties latviešu valodā ir vērojams arī tas, ka visas trīs kategorijas mijiedarbojas cita ar citu. Iepriekš valodnieki ir jau aprakstījuši modalitātes un evidencialitātes savstarpējās attiecības (sk., piem., Boye 2010; Holvoet 2018), tas vērojams arī latviešu valodas piemēros ar norādāmajiem vietniekvārdiem.

Konstrukcijas ar norādāmajiem vietniekvārdiem *šis, šī, šitas, šitā* lietotas, kad tiek norādīts uz kādu priekšmetu, situāciju vai dzīvu būtni. Galvenokārt konstrukcijas ar šiem

vietniekvārdiem lietotas, lai izteiktu negatīvu pārsteigumu, kā arī nievājošu attieksmi pret iegūto informāciju (sk. (2.8.) un (2.9.) piemēru).

(2.8.) *Iemācies adekvāti uzvesties un tad Tev nerādīsies visādi rēgi! **Līderis šis esot!** Ka tie abi Domes kaķi nepārplīst no smiekliem! Ļoti pareizs novērtējums. Vienmēr sūtiet pa blatiem, nevis talantiem.* (Barometrs)

(2.9.) *[..] un, ko tad viņiem diviem cilvēkiem vairāk vajagot. Pat, ja piedzimšot bērniņš, viņam būs sava atsevišķa istabiņa. **Šitas esot dzīvoklis!** Anita tai reizē sarīkoja pamatīgu skandālu. Līdz kāzām viņa vēl centās turēties rāmjos, bet tagad vairs nespēja slēpt* (Ziņas)

Abos piemēros izteikts gan negatīvs pārsteigums, gan epistēmiskā modalitāte, gan evidencialitāte. Teksta autors izsaka savu vērtējumu pret attiecīgo situāciju, kas ir nievājošs, resp., (2.8.) piemērā izteikts negatīvs pārsteigums par cilvēku, kas, viņaprāt, nemaz nav līderis. Negatīvo attieksmi visnotaļ pastiprina vietniekvārds *šis*, kā arī viens no evidencialitātes rādītājiem – atstāstījuma izteiksme. Turklāt (2.9.) piemērā vērojama atsaukšanās uz iepriekš piedzīvotu situāciju, tādējādi iezīmējas arī pārsteigums un ironija par to, ko teksta autors atcerējies. Šajā piemērā arī redzams, ka vietniekvārds *šitas* norāda uz nedzīvu lietu, proti, dzīvokli, kas ir pretēji Dzintras Barbares (2002, 336–337) viedoklim, ka 3. personas vietniekvārdi var galvenokārt attiekties tikai uz dzīvām būtnēm.

Abos piemēros iezīmējas dažāda vārdu kārtība – konstrukcijas vienādas, toties vārdu secība maina semantiku, proti, (2.8.) piemērā tiek uzsvērts konkrētais cilvēks, izceļot tā īpašību – līderību –, toties (2.9.) piemērā uzsvars likts uz konkrēto vietu, kas visticamāk saistāms ar norādāmo vietniekvārdu funkciju, resp., tie norāda uz konkrētu vietu, telpu (sk., piem., Huang 2014, 199). Šķiet, ka, veidojot tādu vārdu secību, kāda ir (2.8.) piemērā, konstrukcijas semantika kļūst negatīvāka.

Izpētes laikā konstatēts, ka konstrukcijas ar norādāmajiem vietniekvārdiem *šis*, *šī*, *šitas*, *šitā* izsaka negatīvu pārsteigumu, vienlaikus izsakot arī evidencialitāte un epistēmisko modalitāti, resp., teksta autors piešķir izteikumam savu vērtējumu.

2.2. $\check{S}ITAS_{ACC} / \check{S}IT\check{A}_{ACC} + N_{ACC}$

Norādāmo vietniekvārdu neliterārie paralēlvarianti latviešu valodā vērojami arī šādā konstrukcijas formulā: $\check{S}ITAS_{ACC} / \check{S}IT\check{A}_{ACC} + N_{ACC}$. Resp., vietniekvārdi *šitas*, *šitā* lietoti

akuzatīvā, kur tiem pieskaņojies lietvārds akuzatīvā. Meklējot korpusā šādas konstrukcijas, tika izmantots vaicājums: [word="šito"][] {0,2} [tag="n...a.*"][] {0,2} [lemma="!"]. Ar norādāmo vietniekvārdu *šitas* latviešu valodā izsaka gan pozitīvu (sk. (2.10.) piemēru), gan negatīvu (sk. (2.11.) piemēru) pārsteigumu.

(2.10.) “*Ja pensionāriem paaugstinās ar nodokli neapliekamo minimumu, iespējams, vēl trīs eiriki nāks klāt. Šito bagātību!*” “*Kaut kur pazibēja ziņa, ka lielās jubilejas gadā deputātiem, ministriem un viņu pietuvinātajiem algas pieaugs par [..]* (LVK2022)

(2.11.) *Bušteterim rokās kurpes, zeķes un puķes. 5. skats Bušteteris un Aigars. Bušteteris. Velns parāvis, šito maldīšanos! Izkāpju no autobusa, meklēju, meklēju, bet visur priekšā ezers.* (Karogs)

(2.10.) un (2.11.) piemērā, izsakot pārsteigumu, vienlaikus vērojama arī modalitāte, īpaši tas redzams (2.11.) piemērā, kur īstenojas epistēmiskā modalitāte, resp., teksta autors, izsakot pārsteigumu, reizē izsaka arī nepieciešamību atrast īsto ceļu; šajā piemērā arī vērojams teksta autora nesagatavots prāts. Tāpat šī piemēra negatīvo semantiku pastiprina vārdi *velns parāvis*. Kā minēts 1. nodaļā, pārsteiguma izteikšanā ar vietniekvārdiem visbiežāk vērojama teksta autora tiešs izbrīns, kas saistīts ar negaidītu, jaunu vai pārsteidzošu informāciju (Aikhenvald 2012, 455), kas vērojams arī šajos abos piemēros.

Izmantojot dažādas leksēmas, vērojama ne tikai negatīvas semantikas pastiprināšana miratīva konstrukcijās (sk. (2.12.) piemēru), bet arī pozitīva miratīva konstrukcijas (sk. (2.13.) piemēru), kas

(2.12.) *Ne jau aiz nāves bailēm — nē, bet no domas, ka viņš varēja to vispār NEIEDOMĀTIES! Šito stulbumu! Pālis! Daunis! Ja tikai nav par vēlu. Viņš paskatījās uz pudeli. Šņabis bija vairs tikai pašā dibenā.* (Karogs)

(2.13.) *Garšvielas, eļļa, veļas pulveri, jēla gaļa, olas, konservi, makaroni, rīsi. Paceļu acis – siers! **Aleluja, šito laimi!** Krievijas un Holandes, Mocarella un Ricotta, ķimeņu, Kamambērs un Edamers.* (LVK2022)

(2.12.) piemērā izteikts negatīvs pārsteigums, kur iezīmējas teksta autora pretējas gaidas, proti, teksta autors bija iedomājies citādi un nespēj saprast citu cilvēku stulbumu. Turklāt (2.13.) piemērā izteikts pozitīvs pārsteigums, to pierāda gan leksēma *laime*, gan konteksts kopumā. Šajā piemērā iezīmējas teksta autora tiešs pārsteigums.

Kā minēts 1. nodaļā, latviešu valodā miratīva konstrukcijās vienlaikus var būt gan vietniekvārdi, gan partikulas, gan interjekcijas, gan verbu utt., tādējādi redzams, ka katra valodas vienība papildina cita citu un tiek pastiprināta semantika. Arī šīs konstrukcijas semantika var tikt ekspresīvi pastiprināta, piem., ar partikulu *nu* (sk. (2.14.) piemēru), tādējādi izsakot teksta autora vērtējumu un attieksmi pret situāciju.

(2.14.) *Taču tolaik mēs katrs bijām citās attiecībās. Reiz, kādā pasākumā, es uz viņu skatījos un domāju: **nu šito skaistumu!** Jo viņa bija nu brrrrriesmīgi skaista tajā dienā! Un tad es savā kurzemnieka stulbajā manierē noteikti viņai kaut ko* (LVK2022)

Šajā piemērā vērojama ne tikai pozitīvā miratīva semantikas pastiprināšana, bet arī rakstītais teksts tiek pietuvināts runātai valodai.

Latviešu valodā aiz miratīva konstrukcijām mēdz būt tādas konstrukcijas, kas paskaidro iepriekš izteikto miratīvu (sk. (2.15.) un (2.16.) piemēru). Abos piemēros vienlaikus izteikta gan mirativitāte, gan modalitāte, resp., vērtējums par konkrēto situāciju, tādējādi arī nākamais teikums aiz miratīva konstrukcijas, pastiprina modalitāti.

(2.15.) *Viņas Rūdim par spīti. Bet Rūdis jau nemaz nezina, ka viņam meita. Mans lielais dumiķītis! Vai nu tā vajadzēja? **Šito neprātu!** Pašam likt galvu cilpā! — Ida klusi rāj dēlu. Bez balss. Tikai lūpas kustas, un sargaldātam liekas, ka Ida lūdz Dievu.* (Karogs)

(2.16.) *Hermīnes jaunkundzei atlika vienīgi vēdināt baltu lakatiņu un nepārtraukti klepot. — Gaisa pilis! **Šito fanātiķi!** Dulli un traki! — Tikai jauno. Mūsu biedrība plauks un zels. — Es būšu pretī. Varbūt mana būs izšķirošā balss.* (Karogs)

Gan latviešu, gan citās valodās, lai pastiprinātu teksta semantiku, tiek izmantots vai dažādu valodas līdzekļu atkārtojums. Arī miratīvs tiek pastiprināts, atkārtojot dažādus valodas līdzekļus, piem., (2.17.) piemērā tiek atkārtotas miratīva konstrukcijas, kas ir semantiski līdzīgas. Protams, ir arī piemēri, kur atkārtotas vienādas konstrukcijas (sk. (2.18.) piemēru), kas šajā situācijā pastiprina pozitīvu pārsteigumu.

(2.17.) *Nākamajā dienā kundzīte piebrauc un saka – mēs jūs internetā redzējām! Apkampj mani un sabučo! **Vai man dieniņ!** **Šito ļaužu mīlestību!** Pie Ārijas viesojās un viņas stāstu atklāja Liesma Kalve. Uz atvadām apkampjamies, sabučojamies kā senas draudzenes* (LVK2022)

(2.18.) *Izturēju. Gulēt došos ar cerību, ka laimests jau kabatā! Šito pacietību, šito darbu! Nu nevar būt, ka velti?! Lai piedalītos loterijā un pretendētu uz naudas laimestiem[.]* (Tīmeklis 2020)

(2.17.) konstrukcijā arī vērojams tas, ka konstrukcija, kas semantiski pastiprina nākamo konstrukciju, ir saīsinājusies, resp., *vai man dienī* ir akuzatīva konstrukcija, kas savulaik bijusi *vai manu dienī*. Vairāk par šāda veida konstrukcijām rakstīts 4.2. apakšnodaļā.

Konstrukcijas ar neliterārajiem norādāmajiem vietniekvārdiem izsaka gan pozitīvu, gan negatīvu miratīvu, kas vienlaikus īstenojas ar epistēmisko modalitāti. Konstrukcijas tiek pastiprinātas ar dažādām leksēmām, kā arī ar konstrukciju atkārtojumu.

2.3. ŠITĀDS_{ACC} + N_{ACC}

Gan runātā, gan rakstītā tekstā visnotaļ bieži lietota konstrukcija: ŠITĀDS_{ACC} + N_{ACC}. Meklējot korpusā šādas konstrukcijas, tika izmantots vaicājums: [word="šitādu"][] {0,2} [tag="n...a.*"][] {0,2} [lemma="!"].

Konstrukcija visbiežāk lietota, kad izteikts negatīvs miratīvs, kas vienlaikus mijiedarbojas arī ar epistēmisko modalitāti (sk. (2.19.) piemēru). Visai reti šāda konstrukcija sastopama, izsakot pozitīvu pārsteigumu (sk. (2.20.) piemēru).

(2.19.) *[..] glabātavas projektētais elektroenerģijas patēriņš gadā sasniedz 220 tūkstošus kilovatstundu. Zelta kartupeļi! Šitādu nesaimnieciskumu! Visvairāk tas uztrauc tāpēc, ka pie mums ir tādas piekalnes [..]* (Cīņa)

(2.20.) – *Man tika piešķirts atvaļinājums tieši pirms svētkiem. – Šitādu laimi! Kur nu tā varēja sagadīties.* (PO)

Abas konstrukcijas sintaktiski un morfoloģiski ir vienādas, bet semantiski atšķiras, resp., (2.19.) piemērā izteikts negatīvs pārsteigums, kur vienlaikus izteikts arī vērtējums par attiecīgo saimniecību, kas nav visai saimnieciska, turklāt (2.20.) piemērā izteikts pozitīvs pārsteigums, kur arī tiek izteikts vērtējums, proti, teksta autors izsaka savu prieku par to, ka informācijas devējam tieši pirms svētkiem piešķirts atvaļinājums.

Šādas miratīva konstrukcijas konstatētas situācijās, kad teksta autors izsaka pārsteigumu par to, ko viņš nebija gaidījis, proti, teksta autors, balstoties uz savu pieredzi,

izsaka miratīvu un vērtējumu, resp., epistēmisko modalitāti. Tas vērojams (2.21.) un (2.22.) piemērā.

(2.21.) *Krašs palaida krietni garu atraugu un nolika pudeli malā. Krillebergas jaunkundze apsviedās apkārt. – Šitādu nekaunību! Vēl nekad savā garajā mūžā... Ko jūs te darāt? Ko? Vācieties ārā, jūs visi, un uz to ātrāko! (LVK2022)*

(2.22.) *[..] – Blumbergs žēlojās Adelaidē. – Esmu augstākajā pakāpē sašutis... Šitādu augstprātību! Kaut vai vecas draudzības vārdā viņa varēja izpalīdzēt... (LVK2018)*

Kā jau 1.1. apakšnodaļā minēts, informāciju var iegūt tieši un netieši. (2.22.) piemērā vērojams, ka izteiktais pārsteigums ir par situāciju, ko teksta autors ir tikko piedzīvojis, proti, dzirdējis pats savām ausīm. Turklāt šajā un arī nākamajā piemērā teksta autori iepriekš nekad dzīvē neko tādu nav piedzīvojuši, īpaši tas vērojams (2.21.) piemērā, kur teksta autors pat iestarpina, ka nekad savā mūžā neko tādu ne reizi nav piedzīvojis. Tāpat šajos abos piemēros izteiktais pārsteigums ir negatīvs, kur vienlaikus vērojams, ka tas bijis negaidīts.

Visai bieži konstrukcija īstenojas tādās situācijās, kur tiek izteikts pārsteigums par kādas personas īpašībām (sk. (2.23.) piemēru), izskatu, gudrību (sk. (2.24.) piemēru), prasmēm u. tml.

(2.23.) *Izlasījis kādu vēstuli no Maltas, nesavaldījos. — Šitādu nekrietnību! Tajā paai mīkli kids mīrskulis izsprāga no vēstules un dzieda uz durvju pusi. (Padomju Jaunatne)*

(2.24.) *[..] apveltīja plecīgais bankas Bīlmanis, lādēdamies par grāmattirdzniecības sabiedrības «Kultūras balss» bankrotu. Šitādu stulbumu! Pašā Saeimas vēlēšanu kampaņas laikā laist zem āmura sociāldemokrātisko kooperatīvu, kam nodaļas visos lielākajos [..] (Karogs)*

Tāpat konstrukcijas lietotas nevis, lai izteiktu pārsteigumu tiešā runas aktā, kur vērojama strauja pāreja no vienas informācijas uz otru, bet gan stāstot par kādu notikumu, proti, tiek iestarpinātas šādas miratīvas konstrukcijas, kas pastiprina ticamību (sk. (2.25.) piemēru).

(2.25.) *[..] blakus naglu knaiblēm un ēvelei, kad piepeši kāds it kā iebuknīja pa plauktu un savukārt es – bladāks! – novēlos no tā. Šitādu neražu! Es jau gan, protams, biju pārāk tuvu malai, bet vai tad tā ir mana vaina? Es esmu tur, kur mani noliek. (LVK2022)*

1. nodaļā jau tika minēts, ka pārsteigums parasti tiek izteikts brīdī, kad notiek pēkšņa pāreja no viena informācijas avota uz citu, toties šajā piemērā tas nav vērojams, resp., teksta autors, izmantojot šo konstrukciju, norāda, ka situācija, ko reiz piedzīvojis pagātnē, viņam bijusi pārsteidzoša un negaidīta.

Tāpat kā citas konstrukcijas, arī šī konstrukcija mēdz būt semantiski pastiprināta, lietojot citas leksēmas, piem., konstrukcijā iekļaujot vārdu *ārprāts* (sk. (2.26.) piemēru), *velns* (sk. (2.27.) piemēru) u. tml., kur par šo un citām leksēmām vairāk rakstīts 1. nodaļā.

(2.26.) *Varbūt bēg no atkarības? Bet nu lai labi izdodas. Pirmais teikums jau bij tikai tāda riebīga inde. Ārprāts, šitādu laimi! Kaut nu viss labi beigtos.* (Barometrs)

(2.27.) *Orķestris sāka spēlēt strauju modes deju neparastā, klabošā ritmā. Otrajā pie galda sēdēja — uh, pie velna, šitādu ģeķību — Gatiņš! Sakņupis pār šaha dēli, atspiedis zodu pret abām dūrītēm. Apkārt izsvaidītas mētājās nokautās šaha figūras.* (LVK2022)

(2.27.) piemērā vērojams, ka konstrukcijas negatīvais miratīvs semantiski tiek pastiprināts gan ar interjekciju *uh*, gan ar vārdiem *pie velna*. Tāpat šīs konstrukcijas ir visai tuvas runātajai valodai. Šķiet, ka, izmantojot konkrētus valodas paņēmienus, teksta autors centies panākt runātas valodas iespaidu, kas literārā darbā ir visai svarīgi.

Konstrukcijas izsaka gan pozitīvu (retāk), gan negatīvu miratīvu (biežāk), vienlaikus īstenojas arī epistēmiskā modalitāte, resp., tiek izteikta nepieciešamība pēc kaut kā.

2.4. Ētiskā datīva konstrukcijas

Nodaļā par vietniekvārdiem (sk. 1.1.3. apakšnodaļu) norādīts, ka ētiskā datīva lietojums vērojams arī miratīva konstrukcijās, kas, kā redzams rakstītā tekstā, ir salīdzinoši plašs. Ētiskais datīvs ir pronomināls datīva lietojums (Kalnača, Lokmane 2023a, 1), kas visbiežāk netieši norāda uz teksta autora pausto negatīvo (retāk pozitīvo) viedokli (Skujiņa 2007, 110). Runājot par miratīva konstrukcijām, kurās ir ētiskais datīvs, konstatēts, ka ekscerpētajā valodas materiālās tiek izteikts tikai uz vienīgi negatīvs pārsteigums (sk. (2.28.) un (2.29.) piemēru).

(2.28.) *Gulbi! Gulbi!... Te Piektais lauks!... Gulbi! Olga. Es tad nu braukšu, Varja. Varvara. **Ko tu man te uzmācies!** Nevari nosēdēt! Olga. Savādi! Es labāk būtu vedusi graudus uz sabērtuvi.* (Karogs)

(2.29.) *"Fotogrāfs? Es pats esmu fočējis kāzas. **Tu man te nefleitē!**" Ko īpašu fotografējot esi atklājis? Kā tu izvēlies, ko iemūžināt ar camera obscura? Kāda nu kuram tā vērtība šķiet.* (Ziņas; LVK2022)

Šajos piemēros iezīmējas arī ētiskā datīva funkcijas (sk. 1. nodaļā), resp., abos piemēros atklājas teksta autora attieksme pret teksta adresāta izteikumu, kā arī, īpaši (2.29.) piemērā, redzama teksta autora autoritāte.

Ekscerpētajā valodas materiālā tika konstatētas šādas miratīvas konstrukcijas ar ētisko datīvu:

1) $KAS_{NOM} + man + tur + KAS_{ACC} + V_{INF}$

(2.30.)– *Vai viss nokārtots? – Kas tas? – Nokārtoji eksāmenus? – **Ā, jā, kas man tur ko nenokārtot!*** (PO)

2) $KAS_{ACC} + tu/jūs + man + te + V_{PRS.2SG}$

(2.31.) *Nē, kur nu! Parastais attaisnojums ir «Kā gribu, tā rakstu (runāju)! Nezinu un negribu zināt! **Ko tu man te piekasies!**» Tā jau ir necieņa pašam pret sevi un pret citiem. Bet es jau vairs nepiekasos. Apnicis. Mēs runāsim savā valodā [..]* (Emuāri)

(2.32.) *Tad ir jārok laikam augšā mailliste ap to laiku.... Iesākumā tak nemaz nebija reģistrācija, **ko jūs man te tirgojaties!** Un vispār, šis viss pieder man, ja jūs gribat zināt, kas īsti aiz tā visa stāv!* (Tīmeklis 2020)

3) $KAS_{ACC} + man + te + V_{INF}$

(2.33.) *Ko jūs vēl gribat? Mīlu? Lūdzu, turklāt tā ir visai patiesa! Ko vēl? Meža būdiņu? Lūdzu! Izvēlieties, ko vien gribat. **Ko man te stāstīt,** jūs pati visu labi zināt! Galu galā vienreiz taču jābeidz blandīties tur, kur nekas nav atrodams un viss ir pazīstams.* (LVK2022)

4) $TU_{NOM} + man + te + V_{PRS.2SG}$

(2.34.) *Gribēju viņu "pieregulēt", vadīt tuvāk tālāk šķērslim, bet Mūnijam bija savs redzējums, sak – **tu man te netraucē, es pats visu zinu!*** (Smejas)" 2020. gada sākumā viņi atkal devās uz Apvienotajiem Arābu Emirātiem. (Ziņas)

5) $TU_{NOM} + man + te + N_{ACC} + V_{PRS.2SG}$

(2.35.) *Nelauz kreklu — atminos dzirdējis šos vārdus, tikai no citas mutes. — Iekrāmēt viņam vēlreiz par lielu gudrību? — Tu man te pekstiņus nestāsti!* — kliedz Goldmans. — *Tu mani apvaino. Arī Nevīm un Ketuvīm, visu Tanahu zinu. — Tu mani izjoko. Kā tev nav kauna.* (LVK2022)

Lai atrastu vēl vairāk konkrētu konstrukciju ar ētisko datīvu, tika izmantoti šādi vaicājumi:

- 1) [tag="pq...n.*"][word="man"][lemma="tur"][tag="n...a.*"]{0,2}[tag="vm.*"]
- 2) [tag="pq...a.*"][tag="pp...a.*"][word="man"][lemma="te"][tag="v.*"]
- 3) [tag="pq.*"][word="man"][lemma="te"][tag="vm.*"]
- 4) [tag="pp...n.*"][word="man"][lemma="te"][tag="vm.*"]
- 5) [tag="pp...n.*"][word="man"][lemma="te"][tag="n...a.*"]{0,2}[tag="vm.*"]

Izmantojot šos vaicājumus, iespējams atrast daudz piemēru, toties ne visi iezīmē mirativitāti, tādējādi, iegūstot rezultātus, jāveic atlase.

Izsakot negatīvu pārsteigumu, vienlaikus iezīmējas arī epistēmiskā un deontiskā modalitāte. Konstrukciju semantika nav neitrāla, resp., teksta autors savam izteikumam pievieno klāt vērtējumu vai norādījumu, kā arī parāda savu autoritāti pret teksta adresātu.

Ētisko datīvu lieto, izsakot draudus, dodot pavēles (sk. (2.36.) piemēru) (Kalnača, Lokmane 2023a, 1).

(2.36.) *Gribēji dzīvi man sabojāt? Tu! Tu! — Tu arī gribi? — Tu esi askēte? — Tu esi noalgojusi sev miesassargu? — Tu esi vasara. — Tu man te jokus netaisi! Marš, uz durvīm! — Tu mani nobiedēji! Pielavījies kā tāds...* (LVK2022)

(2.36.) piemērā vērojams, ka teksta autors, kas izsaka negatīvu pārsteigumu, ir nokaitināts tik ļoti, ka tiek izteikts gan aizliegums, gan pavēle. Šī teksta semantiku vēl pastiprina nākamais teikums *Marš, uz durvīm!*, kas, domājams, pastiprina iepriekšējās konstrukcijas pavēles semantiku.

Tāpat ētiskais datīvs tiek lietots, izsakot aizliegumu (sk. (2.37.) piemēru), izrādot domstarpības (sk. (2.38.) piemēru), vilšanos, nožēlu (Kalnača, Lokmane 2023a, 1).

(2.37.) *[..] viņš esot saņēmis, jo jau vasarā sācis meklēt darbu - redz, esot bijis skaidrs, ka Saeima viņam nespīd. Ha - ha - ha. Lai viņš man te nestāsta! Ja jau Junkurs nav ticējis,*

ka veiksmīgi startēs vēlēšanās, priekš kam viņš vispār drukāja tās savas avīzītes [..]
(Tīmeklis 2020)

(2.38.)– *Tu jau drošvien neko nezini par jaunākajām tehnoloģijām. – Kas man tur ko nezināt!?* (PO)

(2.37.) piemērā, izsakot mirativitāti, vienlaikus, domājams, izteikti gan draudi, gan aizliegums, proti, teksta autors ir gan pārsteigts par to, ko tikko dzirdējis, kā arī ir dusmīgs, tādējādi izteikti arī draudi un aizliegums. Tā kā šajā izteikumā izteikts aizliegums, tad iezīmējas deontiskā modalitāte. Turklāt (2.38.) piemērā vienlaikus izteikta gan mirativitāte, gan epistēmiskā modalitāte, proti, teksta autors izsaka pārsteigumu, kā arī to, ka nepiekrīt iepriekš dzirdētajam.

Miratīva konstrukcijas ar ētisko datīvu gan semantiski, gan sintaktiski ir ļoti līdzīgas, taču, pētot ekscerpēto valodas materiālu, iezīmējas atšķirības konstrukciju sākumā, kur daļai konstrukciju ir jautājamais vietniekvārds *kas* vai nu nominatīvā (sk. (2.39.) piemēru), vai akuzatīvā (sk. (2.40.) piemēru), bet daļai konstrukciju nav jautājamā vietniekvārda (sk. (2.40.) piemēru).

(2.39.) *Viņam kopīgi ar kolēģi tika uzdāvinātas biļetes uz C u r|oņa muzeju. Treneris rādījās neapmierināts: «Kas man tur meklējams?»* (Padomju Jaunatne)

(2.40.) *19.09.2001 15:35 Gulāna teikto varētu rezumēt tā: es zinu, ka tiesu vara ir korumpēta, bet neteikšu! un vispār – – ko jūs man te uzmācieties ar jautājumiem, par kuriem publiski nav pieņemts izteikties!* (Tīmeklis 2020)

(2.41.)– *Iekrāmēt viņam vēlreiz par lielu gudrību? — Tu man te pekstiņus nestāsti! — kliedz Goldmans. — Tu mani apvaino. Arī Nevīm un Ketuvīm, visu Tanahu zinu. — Tu mani izjoko. Kā tev nav kauna.* (LVK2022)

Atšķirība starp miratīva konstrukcijām, kurās ir jautājamais vietniekvārds konstrukciju sākumā un kurās nav, ir tāda, ka tajās, kur nav jautājamā vietniekvārda, ir kategoriskākas par tām, kuru sākumā ir jautājamais vietniekvārds. Toties konstrukcijās ar jautājamo vietniekvārdu labāk vērojams pēkšņums, kas, kā minēts 1. nodaļā, ir visai svarīgs pārsteiguma izteikšanās. Proti, (2.39.) un (2.40.) jautājumā iezīmējas pēkšņums – teksta autors ir pārsteigts par attiecīgo situāciju, tādējādi tiek izteikts pārsteigums jautājuma formā, kas netieši atspoguļo arī aizliegumu vai pavēli. Toties (2.41.) piemērā skaidri iezīmējas

aizliegums, teksta autors izsakot miratīvu, tieši norāda arī uz aizliegumu vai pavēli kaut ko darīt.

Miratīva konstrukcijas, kurās ir tādi apstākļa vārdi kā *te* (sk. (2.42.) piemēru) un *tur* (sk. (2.43.) piemēru), izsaka īpaši negatīvu pārsteigumu. Tie pastiprina teksta negatīvo semantiku.

(2.42.) *No kā tad? EDUARDS. Nav tava darīšana. VECAIS izliekas, ka būtu saņēmis atbildi. Vai tu viņu mīli? EDUARDS. Es? **Ko tu man te uzbāzies ar jautājumiem?** Droši vien. Punkts. Vairāk par to nerunāšu.* (LVK2018)

(2.43.) – *Nebūtu vēl tās otrās puses, tās prasīšanas: – kas tas ir?» viņš bēdājās. Tad jau tu nekā nesaprastu,» es teicu. «**Kas man tur jāsaprot?**» Jēkapels lepni atcirta, – kad tikai varu atskaitīt, nekāds kungs jau nebūšu.»* (LatSenRom)

Abos piemēros izteikts pēkšņs negatīvs pārsteigums, kura semantika pastiprināta ar apstākļa vārdiem *te* un *tur*. Šajās situācijās tie nepilda vietas apstākļa funkcijas, bet gan norāda uz teksta autoru negatīvo attieksmi pret attiecīgo situāciju, tādējādi iezīmējas arī epistēmiskās modalitātes nianšes.

Ētiskā datīva konstrukcijas jau tā norāda uz semantiski negatīvu izteikumu, kā arī to negatīvais pārsteigums tiek pastiprināts ne tikai, izmantojot apstākļa vārdus, bet arī lietojot vairākas miratīvās konstrukcijas (sk. (2.44.) piemēru), rakstītā valodā parādās arī vairāku pieturzīmju lietojums konstrukciju beigās (sk. (2.44.) un (2.45.) piemēru).

(2.44.) *Tā kā man jau divas dienas nav bijis ar ko padzīt muļķi, nolemju mazliet patēlot idiotu. Iesaucos – **nevar būt, ko jūs man te stāstīt!?** Čaļi pilnā nopietnībā zvēr, ka Ostrava tā ir Čehija.* (Tīmeklis 2020)

(2.45.) *Tāpēc jo vairāk gaidām UEFA spēles, lai šis nepatīkamais mačs aizmirstos. **Jūs man te mūcīsies kā zobī jātīra???** Es tīru katru dienu uzcītīgi no rīta un vakarā, bet aiziet uz profilaktisko pārbaudi kā sākat reizi [..]* (Tīmeklis 2020)

(2.44.) piemērā vērojamas divas miratīvas konstrukcijas, kas cita citu pastiprina. Pirmajā konstrukcijā lietots modāls darbības vārds + *būt*, toties otrajā konstrukcijā ētiskā datīva konstrukcija. Šajā valodas piemērā redzams, ka teksta autors apzināti lieto šāda veida konstrukcijas, tas tikai apstiprina to, ka valodas lietotāju apziņā šādas konstrukcijas ir nostiprinājušās.

Abos piemēros vērojama vairāku beigu pieturzīmju lietojums vienuviet, tādējādi pastiprinot rakstītā teksta semantiku. (2.44.) piemērā lietota gan izsaukuma, gan jautājuma zīme, bet (2.45.) piemērā trīs jautājuma zīmes vienuviet.

Kopumā visos ekscerpētajos piemēros ar ētisko datīvu izteikts negatīvs pārsteigums. Šajās konstrukcijās vienlaikus īstenojas gan mirativitāte, gan modalitāte. Var tikt izteikta gan epistēmiskā, gan deontiskā modalitāte. Tāpat kā citas pārsteiguma izteikšanas konstrukcijas, arī šīs tiek semantiski pastiprinātas ar dažādām leksēmām, konstrukciju atkārtojumiem un dažādu beigu pieturzīmju izmantojumu.

2.5. $MAN_{NOM} + par + N_{ACC}$

Konstrukcija $MAN_{NOM} + par + NOUN_{ACC}$ bieži vien tiek lietota situācijā, kad teksta autors saka kādai citai personai par sevis piedzīvoto pārsteigumu (sk. (2.46.) piemēru). Šī konstrukcija visai bieži tiek izmantota runātā valodā, stāstot par to, kas teksta autoram pagātnē licis piedzīvot pārsteigumu.

Meklējot konstrukciju korpusos, tika izmantots šāds vaicājums: [word="man"][word="par"][tag="n...a.*"].

(2.46.) ***Man par brīnumu viņa atgriezās mājās ātrāk!*** (PO)

(2.46.) piemērā vērojams, ka teksta autors stāsta sevis piedzīvoto pārsteigumu, kas šajā situācijā bijis pozitīvs. Resp., teksta autors atsaucas uz savu pārsteigumu, kā arī atšķirībā no citiem gadījumiem šeit vērojama piesaiste uz savu pieredzi. Turklāt (2.47.) piemērā nav piesaistes iepriekšējai pieredzei.

Kādreiz pagātnē piedzīvotais var būt gan ar pozitīvu (sk. (2.47.) piemēru), gan negatīvu semantiku (sk. (2.48. a) un (2.48. b) piemēru), bet tas vērojams visai reti.

(2.47.)[..] *iPhone arī visi zin. To ka katrs tādu vēlas, pat tad ja to noliedz – arī zin. Beigās es pievienoju dažas testa bildes, kas – **man par pārsteigumu!** – ir labākas nekā varēja domāt, un varbū tuvākajās dienās ielikšu kādu sausu atskaiti par baterijas dzīves laiku [..]* (Emuāri)

(2.48.)a. *Nesen, meklējot, kā tulkot angļiski vienu frāzi, Google Translate ierakstīju vārdu "Latviju", un, **man par pārsteigumu**, tas tika pārtulkots kā "Australia and New Zealand". "Latvija" Google Translate pārceļ uz angļu valodu kā "Latvia" [..]* (Ziņas)

b. *Arī tas ir normāls risinājums, jo tad visi šķiras ar mieru. Tomēr **man par pārsūdzinājumu un sarūgtinājumu** es 18.februāra rītā saņēmu ziņu, ka esmu aicināts ierasties pie bīskapa.* (Ziņas)

Piemēros vērojams, ka abi teksta autori, atceroties negatīvu pārsūdzinājumu kaut kad pagātnē, lieto šādu konstrukciju. Par negatīvu pārsūdzinājumu (2.48. b) piemērā liecina vārds *sarūgtinājums*, kam ir ar negatīva semantika.

Šai konstrukcijai līdzīga ir šāda konstrukcija: $KAS_{NOM} + par + N_{ACC}$. Konstrukcija aplūkota jau bakalaura darbā (vairāk sk. Kļaviņa 2022, 30–31). Šīs konstrukcijas atšķiras ar to, ka viena no konstrukcijām izmantota, atsaucoties uz notikumu, kas piedzīvots pagātnē (sk. (2.49.) piemēru), toties otra – uz tikko piedzīvotu notikumu (sk. (2.50.) piemēru).

(2.49.) *Pašas mazdēliņš arī piedalījies koncertā. Arī Ingrīda Belte sacīja, ka koncerts bijis ļoti labs. «Pat bērni, **man par pārsūdzinājumu**, sēdēja mierīgi. Sēdējām, skatījāmies un aplaudējām,» tā I. Belte.* (LVK2022)

(2.50.) *Gribas ieraudzīt banānus, banānu kokus, kuri izmeklē sev mitrāku un ēnaināku vietu. Beidzot izdodas arī tas. Bet **kas par brīnumu!** Banāni nevis nokarājas no koka uz leju. bet slejas augšup kā ziloņa deguns, ar spilgtu violetu ziedu galā.* (Padomju Jaunatne)

Toties abām konstrukcijām kopīgs ir tas, ka teksta autors bijis pārsūdzināts par situāciju, kas notikusi. Turklāt, skatoties to, kas seko pēc abām miratīva konstrukcijām, vērojams paskaidrojums, par ko teksta autors ir pārsūdzināts, tādējādi iezīmējas epistēmiskās modalitātes nianšes, proti, miratīva konstrukcijā nav modalitātes, bet, skatoties tekstu kopumā, tā ir novērojama.

Konstrukcija $MAN_{NOM} + par + N_{ACC}$ ekscerpētajā valodas materiālā lietota gan kā iespraudums (sk. (2.51.) piemēru), gan kā palīgteikuma daļa (sk. (2.52.) piemēru).

(2.51.) *Tāpēc vērsos pie kolēģiem un draugiem un palūdzu viņiem aizdot savu "balsi" manām nošu partijām, un, **man par pārsūdzinājumu**, tik daudzi piekrita piedalīties šajā projektā. Šādi mums sanāca savilkt vairākas pasaules daļas kopā vienuviet,"* [..] (LVK2022)

(2.52.) *Un izaicinājumi, kas nāk no dienvidiem, ir acīmredzami," viņa norādīja. "Jāatzīst, **ka man par pārsūdzinājumu** tieši šie ziņojumā pieminētie nevalstiskie draudi EP izrādījās mazāk pretrunīgi, nekā minētā daļa pret Krieviju.* (LVK2022)

Lai arī kurā vietā teikumā atrastos šī konstrukcija, tā norāda uz atsaukšanos uz to, kas noticis pagātnē, proti, norāda, ka teksta autors pagātnē ir bijis pārsteigts par šo. Kā izpētīts, ja teksta autors izsaka runātā valodā pozitīvu pārsteigumu, tad arī tiek paaugstināts balss tonis un paceltas uzacis – tā it kā arī tagad tiktu izteikts pārsteigums.

Toties otra konstrukcija, proti, $KAS_{NOM} + par + N_{ACC}$ teikumā funkcionē, kā atsevišķs izteikums (sk. (2.53.) piemēru).

(2.53.) *Te zāles durvis atvērās un pa tam ienāca kāds jauneklis. Olga pirmā saņēmas. „Jūs, Aleksandr Gromova kungs? **Kas par pārsteigumu!**“ viņa iesaucās.* (LatSenRom)

Pārsvarā konstrukcija lietota, izsakot pozitīvu pārsteigumu, retāk – negatīvu. Iespējams, cilvēki, runājot par savu pieredzi, labāk atsaucas uz pozitīvo, nevis negatīvo, bet tas vēl būtu pētāms starpnozaru pētījumā, kur tiktu aplūkota gan valodniecības daļa, gan cilvēka psiholoģija.

3. VERBS MIRATĪVA KONSTRUKCIJĀS

Latviešu valodā ne tikai vietniekvārdi ir bieži sastopami miratīva konstrukcijās, bet arī verbi. Verbi miratīvās konstrukcijās visbiežāk ir modāli, proti, norāda uz teksta autora attieksmi pret situāciju, visbiežāk noraidošu (sk. (3.1.) piemēru), vai arī izsaka pavēli vai aizliegumu (sk. (3.2.) piemēru).

(3.1.) [...] *krievi sen jau ir kalpi!!! ieklīdušais suņu bars:) slima suņa murgus tu uzrakstīji.. piektās klases bērna līmenī! Nē! **Nevar būt!** Rīgas domē?? Esmu šokā. Šitā VDK filiāle arī ir korumpēta? Nu velns...* (Barometrs)

(3.2.) *un aicinājumu nepildīt vienu vai otru likumu ir paredzēta kriminālatbildība. (No zāles deputāts J. Lagzdiņš: "**Nestāsti muļķības!**") J. G. Vidiņš (TB/LNNK). Cienījamie kolēģi! Es varbūt piekristu pilnībā tam, ko Ādamsona kungs runāja par to [...]* (Tīmeklis 2020)

Abās konstrukcijās izteikts negatīvs pārsteigums, kur teksta autori nebija gaidījuši šādu informāciju. (3.1.) piemērā teksta autors, izsakot pārsteigumu, vispirms lieto partikulu *nē*, bet pēc tam konstrukciju, kurā ir modāls verbs *nevar* + verbs *būt* nenoteiksmē. Semantiski vērojams tas, ka teksta autors netic šai situācijai, un, vienlaikus izsakot miratīvu, īstenojas arī epistēmiskā modalitāte. (3.2.) piemērs semantiski ir līdzīgs iepriekšējam, bet šeit atšķiras konstrukcija, resp., tiek lietots modāls verbs *nestāsti* + *NACC*. Šajā piemērā arī labi redzams, ka ir deputāts, kas no tribīnes izsaka savu viedokli, bet viena no zālē klātesošajām personām ir pārsteigta par šādu informāciju, tādējādi arī tiek izteikts pārsteigums, kur vienlaikus īstenojas arī epistēmiskā modalitāte.

Pētot valodas materiālu, semantiskā skatījumā aplūkotas šādas miratīvas konstrukcijas ar verbu:

1) PRON_{TAS/TĀ} + modāls verbs noliegumā + pilnnozīmes verbs

(3.3.) [...] *vai tā varētu būt taisnība, ka policisti šeit ir korumpējušies? (Starpsauciens no zāles: "**Tas nevar būt!**") Godātais Saeimas priekšsēdētāj! (Saeima)*

2) modāls verbs noliegumā + pilnnozīmes verbs

(3.4.) [...] faktiski piekrīt visas frakcijas, jo šoreiz to arī ir parakstījušas gandrīz visas frakcijas. (Starpsauciens: "**Nevar būt!**") Nepiekrīt vienīgi "Latvijas ceļš". Protams, "Latvijas ceļš" negrib piekrist [...] (Saeima)

3) modāls verbs noliegumā + N_{ACC}

(3.5.) Ei tu, plāpa tāds, ir taču jūrā arī rāmas dienas. Ir gan. Un kā tad ir? Tad. . . Tad vaļi ir aizmiguši. **Nestāsti pasakas!** Viņiem tak arī guļot jā elpo. Es nestāstu nekādas pasakas, es tikai uzminēju Tu jau neesi jūrnieks un nezini [...] (LitMāksla)

Apakšnodaļās analizētas iepriekš minētās konstrukcijas, sniedzot attiecīgus latviešu valodas piemērus.

3.1. PRON_{TAS/TĀ} + modāls verbs noliegumā + pilnnozīmes verbs

Šāda konstrukcija – PRON_{TAS/TĀ} + modāls verbs noliegumā + pilnnozīmes verbs – visai bieži parādās gan runātā, gan rakstītā valodā, īpaši tādās situācijās, kur vērojams teksta autora nesagatavots prāts, tādējādi arī tiešs pārsteigums (sk. (3.6.) piemēru). Meklējot korpusā šādus valodas piemērus, izmantots šāds vaicājums: [tag="pd.*"][tag="vo.....y.*"][tag="v.*"][lemma="!"].

(3.6.) Bet varbūt tomēr vecis daudz jaunāks un varbūt nevajag d..st? Nja, šitai lobotomija arī nelīdzēs. **Tas nevar būt! Kas tas par suņa murgu? Vai drīgenes saēdušies!** (Barometrs)

Kā jau minēts 1.1.4. apakšnodaļā, miratīva konstrukcijās vietniekvārdi, verbi, interjekcijas un partikulas (sk. (3.7.) piemēru) mēdz tikt lietotas vienlaikus, tādējādi izveidojies tāds kā vienots nozīmju komplekss.

(3.7.) Tomsona superfosfāta izaudzis tikai 6 ½ pūra ... Saki nu, kurš cilvēks vēl lai pārķ manu superfosfātu?...» «**Tas taču nevar būt!**» Pēteris it kā neticēdams attrauca. «Atminu it labi, ko Jostenes Kauļu saimnieks Alunāns pērn «Baltijas Vēstnesī» [...] (LatSenRom)

Tas vērojams ne tikai rakstītā valodā, bet arī runātā valodā (sk. () piemēru).

(3.8.) – Mani atlaida no darba... – **Ak, tas taču nevar būt!** Ko tu stāsti! Nopietni...? (PO)

(3.7.) un (3.8.) piemērā vērojams, ka katrai konstrukcijas vienībai ir sava semantiska nianse, proti., interjekcija *ak* norāda uz runas akta sākumu un teksta autora pēckšņu

pārsteigumu; partikula *taču* semantiski pastiprina noliegumu; turklāt vietniekvārds *tas* norāda uz konkrēto situāciju, kas ir neticama, tādējādi akcentējot notikumu, par ko teksta autors izteicis pārsteigumu. Tāpat, izmantojot visu šo nozīmju kompleksu vienuviet, skaidri iezīmējas modalitātes nianšes.

Šāda konstrukcija arī tiek izmantota, atsaucoties uz iepriekš piedzīvotu pārsteigumu (sk. (3.9.) piemēru), tādējādi, domājams, ka šādas konstrukcijas ir nostiprinājušās runātāju apziņā.

(3.9.) [...] *grūtniecības testu, kas izrādījies pozitīvs – sportistei bijis grūti noticēt gaidāmajam mazulim. “Ak Dievs! Tas nevar būt! Man ir jādodas spēlēt turnīrā,” atceras tenisiste. Tomēr pārsteidzošie jaunumi noveda pie kārtējās uzvaras.* (LVK2022)

Šajā konstrukcijā viens miratīvs izteikums semantiski tiek pastiprināts ar vēl vienu, tādējādi, šajā gadījumā akcentējot pozitīvu pārsteigumu, kur vienlaikus iezīmējas arī modalitāte.

Negaidīta situācija atspoguļojas (3.10.) piemērā, kur remarka *iespiedzās Cepelīns* norāda, ka teksta autoram šī informācija bijusi negaidīts, resp., viņam bijis nesagatavots prāts.

(3.10.) *Radziņam negribējās neko atbildēt. Arī viņš uzslējās sēdus un atspiedās pret miklo akmens sienu. – Tas nevar būt! – iespiedzās Cepelīns. – Tas nevar būt! Uguni! – auroja Puspīrāgs, bet neviens viņā neklausījās.* (LVK2022)

Ar vietniekvārdu, modālu verbu noliegumā un pilnnozīmes verbu vērojama arī tāda situācija, kur teksta autors, stāstot par kādu lietu, pēkšņi izsaka noliegumu sevis teiktajam, vienlaikus paužos miratīvu (sk. (3.11.) piemērā). Tādējādi redzams teksta autora pēkšņs atklājums.

(3.11.)– *Es atcerējos! Viņš bija sasodīti līdzīgs tam izlutinātajam frantam, kura dēļ viss sākās. Taču tas nevar būt! Ko gan viņš darītu tik tālu no Murseļas? – Nē, vēl turas tīri labi, – smaidīdams atbildēja Eklērs.* (LVK2022)

Kopumā konstrukcija $PRON_{TAS/TĀ} + \text{modāls verbs noliegumā} + \text{pilnnozīmes verbs}$ semantiski ir visai vienveidīga, proti, tā pauž teksta autora noliedzošo attieksmi pret attiecīgo situāciju, kā arī īstenojas runas momentā, teksta autoram informāciju iegūstot tieši, resp., dzirdot, redzot vai jūtot.

3.2. *Modāls verbs noliegumā + pilnnozīmes verbs*

Konstrukcija, kur ir modāls verbs nolieguma un pilnnozīmes verbs, lietota visai bieži, tā galvenokārt iezīmē teksta autora negatīvu pārsteigumu (sk. (3.12.) un (3.13.) piemēru). Meklējot konstrukciju, izmantots šāds vaicājums: [tag="vo.....y.*"] [tag="v.*"] [lemma="!"].

(3.12.) *augsti godātais priekšsēdētāj, cienījamie deputāti un deputātes! Neesmu mednieks, (Starpsauciens no zāles: "Nevār būt!") tomēr par laimi vai, kā arvien biežāk izpaužas, par nelaimi man pieder medību teritorijas kā Latvijā, tā Amerikā, un (Saeima)*

(3.13) *no komisijas priekšsēdētāja, bet es šādu priekšlikumu neesmu dzirdējis šajā Saeimas komisijā (Starpsauciens: "Nevār būt!"), kas atbild par attiecīgo likumprojektu. (Saeima)*

Abos piemēros vērojams negatīvs, noliedzošs pārsteigums. (3.12.) piemērā, vienlaikus izsakot negatīvu pārsteigumu, izteikta arī ironija par attiecīgo situāciju, tādējādi iezīmējas epistēmiskā modalitāte. Turklāt (3.13.) teksta autors nepiekrīt iepriekšējā runātāja paustajai informācijai, tādējādi izsaka negatīvu pārsteigumu, kā arī neticību, tādējādi iezīmējas gan mirativitāte, gan epistēmiskā modalitāte.

Lielākoties piemēri iegūti no Saeimas korpusa, kur visi piemēri ir salīdzinoši vienvērtīgi, proti, tie pauž negatīvu pārsteiguma, kā arī vai nu ironiju, vai vērtējumu par attiecīgo situāciju, ko ir dzirdējuši konkrētajā brīdī (sk. (3.14.) un (3.15.) piemēru).

(3.14.) *Fon Bimmelšteins uzlūkoja konsulu, it kā sagaidīdams arī viņa iejaukšanos lietā. «Nevār būt!» viņš izlikdamies skaļi iesmējās. «Fuchsing kungs taču zin, ka šie ir vācu veikals, un nevar tiktāl aizmirsties...» (LatSenRom)*

(3.15.) *Šodien mēs apspriežam jautājumu par neuzticības izteikšanu zemkopības ministram Mārtiņam Rozem. (No zāles: „Nevār būt!”) Šeit viņš sēž. Paskatīsimies uz viņu! Tas ir viens no tiem ministriem, kuri ir ilggadēji ministri pēdējās valdībās. (Saeima)*

Resp., abos piemēros izteikts negatīvs pārsteigums, kas vienlaikus īstenojas kopā ar modalitātei, tādējādi izteikta arī ironija. Protams, korpusa piemēros ir arī situācijas, kur tiek izteikta neticība iepriekš dzirdētajam (sk. (3.16.) un (3.17.) piemēru).

(3.16.)[...] gan "tēvzemieši", gan "Latvijas ceļš", gan "zemnieki", gan arī Demokrātiskā partija Saimnieks. (Starpsauciens: "**Near būt!**") Mēs ļoti labi atceramies to, kāda bija šīs valdošās koalīcijas realizētā politika 1997. gada [...] (Saeima)

(3.17.)[...] ne tikai ceļu satiksmes negadījums, bet deputāts ir sēdies pie stūres alkohola reibumā. (Starpsauciens: "**Near būt!**") (Saeima)

Kopumā šī konstrukcija, kā jau minēts, semantiski ir visai vienveidīga – konstrukcijās parasti izteikts negatīvs miratīvs, vienlaikus iezīmējot arī teksta autora ironiju pret attiecīgo situāciju.

3.3. modāls verbs *noliegumā* + *N_{ACC}*

Vismazāk ekscerpētajā valodas materiālā tika konstatēta konstrukcijā, kurā ir modāls verbs *noliegumā*, kas lietots kopā ar lietvārdu akuzatīvā, tādējādi izveidojot šādu formulu: *modāls verbs noliegumā* + *N_{ACC}*. Meklējot latviešu valodas korpusos, izmantots šāds vaicājums: [tag="vo.....y.*"] [tag="n...a.*"] [lemma="!"]. Šāda konstrukcija visbiežāk konstatētā runātā valodā, proti, kur vecāki runā ar bērnu (sk. (3.18.) piemēru), toties ir arī daudz piemēru korpusos (sk. (3.19.) piemēru), kur visbiežāk izteikts aizliegums, ieteikums, tādējādi iezīmējas deontiskās modalitātes nianšes.

(3.18.)– Ko tu šodien ēdi dārziņā? – Zupu ar varžu actiņām. – **Nestāsti pasakas!** (PO)

(3.19.)– Labi. Kā gribat. Varēsiet policijā izstāstīt, kas tā bija par filmu. **Nevajag policiju!** Tā ir mūsu ģimenes lieta. Ja? Tagad tā ir arī manas ģimenes lieta. (Subtitri)

Analizējot valodas materiālu, tika konstatēts, ka visbiežāk tiek izteikts negatīvs pārsteigums, kas vienlaikus īstenojas ar deontisko modalitāti (sk. (3.20.) un (3.21.) piemēru).

(3.20.)[...] nedomaaju materiaala vai konstukcijas truukumus bet gan to ka viss kaadreiz paliek vecs tai skaitaa arii projekti **Nu nestāsti muļķības!** 20 gadus atpakaļ, padomju laikos, lopus mājās drīkstēja kaut tikai savām vajadzībām. (Barometrs)

(3.21.)Ar ūdeni tur gan nevajadzētu darboties, tas ir bīstami. Ideāli ir pulveris, pēc tam putas. to??? **Nestāsti muļķības!** Karu uzsāka DIVI agresori PSRS un Nacistiskā Vācija, parakstot R – M paktu. (Barometrs)

Abos piemēros vērojams autora nesagatavots prāts. Piemēros redzams, ka teksta autors nav vienisprātis ar teksta adresātu, tādējādi arī tiek izteikts ne tikai negatīvs pārsteigums, bet arī deontiskā modalitāte, proti, aizliegums/ieteikums/norādījums nestāstīt mulķības. Tāpat (3.20.) piemērā negatīvo semantiku pastiprina partikula *nu*.

Pēkšņumu īpaši var pētīt „LR 5.–13. Saeimas sēžu stenogrammu korpusā”, kur starpsaucienos tiek lietoti modāli darbības vārdi nolieģumā, kur tiem pieskaņots lietvārds akuzatīvā (sk. (3.22.) un (3.23.) piemēru).

(3.22.) *Es to saku ne tikai jums, jo, godīgi sakot, jāskatās, kā tur visi balsoja...*
(Starpsauciens: “**Nestāsti pasakas!**”) *Nu labi! Trešā lieta.* (Saeima)

(3.23.) *[..] un šie jaunie nosacījumi ir jāpārņem līdz 19. jūnijam, mēs aicinām piešķirt likumprojektam steidzamību. (No zāles: „**Nevajag steidzamību!**”) Mēs aicinām atbalstīt likumprojektu pirmajā lasījumā.* (Saeima)

Šajos piemēros arī vērojams, ka starpsaucieni no zāles atspoguļo tieši iegūtu informāciju, proti, teksta autoram klausoties runas no tribīnes, tiek iegūta informācija, kam viņš nepiekrīt, tādējādi izteikts negatīvs pārsteigums, kas vienlaikus īstenojas ar deontisko modalitāti, paužot aizliegumu paust nepatiesu informāciju, vai arī aizliegumu, piem., virzīt likumprojekta steidzamību.

Kopumā konstrukcijās īstenojas teksta autora nesagatavots prāts, pretējas gaidas, tādējādi iezīmējas arī pēkšņs pārsteigums. Konstrukcijas tiek pastiprinātas, tās atkārtojot, vai arī iekļaujot tajās interjekcijas, partikulas, vietniekvārdus, kā arī citas leksēmas. Vienlaikus īstenojas gan mirativitāte, gan deontiskā modalitāte, retāk – epistēmiskā modalitāte.

4. INTERJEKCIJAS UN PARTIKULAS MIRATĪVA KONSTRUKCIJĀS

Kā jau minēts 1.1.4. apakšnodaļā, pārsteiguma izteikšanā latviešu valodā vienlaikus konstrukcijās var būt vairāki elementi, kas cits citu papildina, resp., ir izveidojies miratīva nozīmju komplekss, proti, partikulas, interjekcijas, izsakot miratīvu, var būt gan vietniekvārdu konstrukcijās (sk. (4.1.) piemēru), gan verbu konstrukcijās (sk. (4.2.) piemēru).

(4.1.) *atšķirība starp to, ko ēdu es (dillītēm apkaisīti dārzeņi) un ko - mani bērni (pašu gatavoti makaroni ar sieru un - **ak, tavu laimi!** - vismaz dillēm). Tomēr viss mainījās, kad mūsu virtuvē blakus izlietnei parādījās pamatīgs plastmasas spainis ar (Tīmeklis 2020)*

(4.2.) – *Mani atlaida no darba... – **Ak, tas taču nevar būt!** Ko tu stāsti! Nopietni...? (PO)*

Arī partikulas var būt miratīvās konstrukcijās ar verbu (sk. (4.3.) piemēru).

(4.3.) *Ei, ei!!! Seit komente ari tadi latviesi. Kadel esi iedomajies, ka tavi rietumi ir tie labakie? **Nu, nestāsti!** Liellopu gaļu gan viņi neēd – govīs tak ir svētas! (Barometrs)*

Runājot par interjekcijām un partikulām, var teikt, ka tās paspilgtina – gan pozitīvi, gan negatīvi – teksta autora izteikto miratīvu. Kā jau redzams iepriekšējās nodaļās, tad visbiežāk konstatētās interjekcijas miratīva konstrukcijās latviešu valodā ir *ak*, *ai*, turklāt biežāk lietotās partikulas miratīva konstrukcijās – *jel* (sk. (4.4.) piemēru), *taču* (sk. (4.5.) piemēru) un *pat* (sk. (4.6.) piemēru).

(4.4.) *Aprakstīti. — Tak jau vēl dzīvojam. — Saimniece cēlās, bet pārlika, un palika uz vietas. — Arā neviens nedzen. — **Jel klusu!** — Silareksnis apsauca. — Kur palicis bagātais brūtgāns? — Restēs. Karstgalvis. Pērkoņkrustietis. (Karogs)*

(4.5.) *«Rīt būs skaista diena...» Viņa lauza jasmīnus, droši, izšķērdīgi, lieliem zariem. «**Laimon, palīdzi taču turēt!**» Līdz ar jasminiem viņa pati iekļāvās Laimoņa rokās. Nu viņš beidzot saprata, apskāva, skūpstīja. (Sieviešu īsproza 1893-2002)*

(4.6.) *[..] painteresēties, kas ies un kas neies cauri, kamēr talants nerēķinās ne ar vienu un ne ar ko: lien citiem priekšā (**un pat neatvainojas!**) , bāž degunu iekšā, kur degunu bāzt neklājas, atļaujas negaidītus izlēcienus un necenzētus izteicienus, publiski (LVK2022)*

Pārsteiguma izteikšanas konstrukcijās vērojamas arī tādas partikulas kā *nu* (sk. (4.7.) piemēru) un *nē* (sk. (4.8.) piemēru), bet tām šajā pētījumā netiks pievērsta īpaša uzmanība.

(4.7.) *un pukaini - shi tak vienmer ir ravusies pie varas, it ka butu drigjenes saedusies... \ Netika ievēlēta 8. Saeimā > **Nu nevar būt!** vecis50 Es šeit esmu. Tu šeit neesi. Nav ko mēģināt spriest par lietām, par kurām tev nav informācijas un zināšanu. (Barometrs)*

(4.8.) *Vai dieviņ, kā tad viņš nejauki būtu izblamierējies!... Ko tie ļaudis tad lai par viņu domā? **Nē, nē, tas nevar būt!**... Šis vaigs viņam tik pazīstams, tik sen jau redzēts... (LatSenRom)*

Turpmākajās apakšnodaļās tiks šķirtas partikulas no interjekcijām, skaidrojot dažādus piemērus semantiskā skatījumā.

4.1. Interjekcijas miratīva konstrukcijās

Interjekcijas miratīvās konstrukcijās, ekscerpētajā valodas materiālā, ir vairāk, nekā partikulu. Šajā apakšnodaļā aplūkotas trīs interjekcijas – *ak*, *ai* un *o*. Meklējot interjekcijas, tika izmantota šāda formula: [tag="i.*"]. To izmantojot, tika atrasts daudz valodas piemēru, bet, protams, ka tie visi nebija miratīvi. Interjekcijas visbiežāk vērojamas miratīva konstrukcijās ar vietniekvārdiem (sk. (4.9.) piemēru), bet ir arī piemēri, kur tie ir daļa no miratīva konstrukcijām ar verbu (sk. (4.10.) piemēru).

(4.9.) *Arī saimnieku Jancis stāvēja kā tīrais puķu klēpis. Un **ak tavu laimi!** – Viena meita uzlika man arī vaiņagu galvā. «Jānīts nāca pār gadskārtu,» viņa teica. (LatSenRom)*

(4.10.) *Verdzība mūsu civilizācijā eksistē joprojām. Tiesa gan, slēptā formā. Brīvu Cilvēku ir ļoti maz. **Ak nemuldi! Kaadi auto? Peec ilga laika Janvaarii biju Latvijaa.... 2/3 mazaak cilveeku ielaas!** (Barometrs)*

(4.9.) piemērā interjekcija *ak* pastiprina miratīva konstrukciju ar personas vietniekvārdu *tavs*, tādējādi redzams, ka interjekcija norāda uz pēkšņu, negaidītu informāciju, turklāt personas vietniekvārds ar tam sekojošo lietvārdu *laime* akuzatīvā norāda uz to, ka pēkšņā darbība, resp., vainaga uzlikšana galvā, teksta autoram bijusi pozitīva. Turklāt (4.10.) piemērā interjekcija *ak* pastiprina negatīvu semantiku miratīvā

teikumā ar modālu verbu *nemuldēt*. Šajā piemērā arī vērojama deontiskā modalitāte, kur skaidri redzama teksta autora norāde adresātam, lai viņš nestāstītu melus.

1.1.4. apakšnodaļā minēts, ka interjekcijas visbiežāk atrodas teksta sākumā, tas vērojams arī miratīva konstrukcijās. Ekscerpētajā valodas materiālā – gan runātajā, gan rakstītajā – interjekcijas atradās tikai un vienīgi sākumā (sk. (4.11.) un (4.12.) piemēru).

(4.11.) «*Kā tad! Ak jā - jā - jā! es domāju gan, es ticu gan, es nezinu! Jā, zināms, – ka biju tur – es biju tur!*» «**Ak**, ***kāda laime! Ak tavu laimi, tavu laimi!*** *Un viņa beidzami vārdi – ak, sakiet, sakiet jūs man viņa beidzamos vārdus! Ko viņš teica?»* (Rainis)

(4.12.) *Tad nebutu vajadzīgs veselu gadu melot un izlocities. Vai arī uzreiz vienoties par pareizajiem cipariem. **ai** joptvai! Tas taks mans biletenis! URRRRRRRRRRRRRAAAAAAAAAAAAA esmu vinnnejis pengu!* (Barometrs)

Abos piemēros izteikts pozitīvs pārsteigums, kur (4.11.) piemēra izteikumā ietverts vispārīgs izsauciens, nenorādot konkrēti ne cilvēku, ne situāciju, tikai akcentējot, ka izteiktais pārsteigums ir pozitīvs; to pierāda vārds *laime*, kas saistāms ar pozitīvām emocijām. (4.12.) piemērā skaidri redzams, ka attiecīgo situāciju teksta autors nebija gaidījis, proti, bijis nesagatavots teksta autora prāts, tādējādi izteicis pozitīvu pārsteigumu, vienlaikus izsakot arī prieku par tikko piedzīvotu situāciju.

Kā pierāda iepriekšējais piemērs, interjekcijas teikuma sākumā norāda ne tikai uz runas akta sākumu, bet arī uz pēkšņumu, proti, redzams teksta autora nesagatavots prāts, tādējādi vispirms automātiski izteikta interjekcija un tikai pēc tam minēts, piem., konkrēts cilvēks (sk. (4.13.) piemēru), norāde, kā rīkoties (sk. (4.14.) piemēru), vai arī vispārīgs izsauciens, kas norāda uz pašreizējām sajūtām (sk. (4.15.) piemēru).

(4.13.) [...] *Vai jums na... av... k... pa... zudis... k... kaķis? _ Puplausis: Kāds? _ Zuzanna pazīst: A, Puplauša kungs. **Ai Silvij!** Cik tas ir labi, ka jus tie esiet. Es tik briesmīgi pārbijos.* (Karogs)

(4.14.) *Bez dizaina ne brīdi! Šodien strādāju no mājām. Visas dienas jau ir diezgan vienādas. **Hei, esiet taču atbildīgi!** Divdesmit piektais novembris tādēļ ir viens no tiem datumiem, kurš man ir īpaši svarīgs.* (BalsuTalka)

(4.15.) [...] *kankanu, ar vārdu sakot – ālējamies un (sekmīgi) mēģinām sasildīties. Tiek piesolīts, ka pusdienās būšot zupa. Un – **ak tavu laimi** – pēc kāda laika pārstāj līt un pat*

parādās saule, kas pusdienu laikā un vietā spīd tik jaudīgi, ka pirmo reizi šodien (Tīmeklis 2020)

(4.13.) un (4.14.) piemērā redzams pēkšņs teksta autora pārsteigums, īpaši (4.13.) piemērā, kur teksta autors bijis nobijies, bet, izdzirdot pazīstamu balsi, izsaka pārsteigumu, atvieglojumu un laimi vienlaikus, tādējādi īstenojas ne tikai mirativitāte, bet arī Epistēmiskā modalitāte. Turklāt (4.14.) piemērā, izsakot pārsteigumu, izteikts arī norādījums, kā jādara, proti, jābūt atbildīgiem, tādējādi iezīmējas gan mirativitāte, gan deontiskā modalitāte.

(4.15.) piemērā vērojams, ka pārsteiguma konstrukcija tekstā funkcionē kā iespraudums, kas, domājams, varētu būt saistāms ar teksta autora pēkšņu atklāsmi, ko bijis aizmirsis, pēkšņi atcerējies un izteicies pozitīvu pārsteigumu, kur izteikts arī breiks, tādējādi iezīmējas ne tikai mirativitāte, bet arī Epistēmiskā modalitāte.

Kopumā miratīva konstrukcijas, kurās ir interjekcijas, vērojams teksta autora nesagatavots prāts, kā arī pēkšņs pārsteigums, visai reti – pēkšņa atklāsmē, paužot kādu informāciju. Konstrukcijās īstenojas ne tikai mirativitāte, bet arī epistēmiskā un deontiskā modalitāte.

4.2. INTERJEKTĪVI IZSAUCIENI

Latviešu valodas korpusos vērojams, ka iepriekš pētītās miratīvās konstrukcijās, piem., tādās, kurās ir vietniekvārds vai interjekcijas, saīsinājušās vārdu galotnes (sk. (4.16. a) un (4.16. b) piemēru) vai arī konstrukcijas lietotas kā viens vārds (sk. (4.17. a) un (4.17. b) piemēru), tādējādi tos var uzskatīt par interjektīviem izsaucieniem. (4.16. a) un (4.16. b) piemēros vērojams, ka, saīsinot vārdu galotnes, teksta autors tuvinās runātajai valodai, tādējādi rakstītā valoda atspoguļo dzīvāka, pēkšņāka runas akta momentu. Līdzīgi var teikt arī par (4.17. a) un (4.17. b) piemēriem, jo bieži vien, izsakot ātrā runas momentā, teksta autors neietur pauzes, bet gan visu pasaka vienā elpas vilcienā. Domājams, ja šādi piemēri tiktu pētīti fonētiski runas momentā, tad fonētiskajā transkripcijā paužu nebūtu vai arī tās būtu īsas.

(4.16.)a. [...] *kas ir praktiski ekvivalents pirmajam, ir inovācija, **vai dies' pas'**” iešana līdzī laikam”*. (Tīmeklis 2020)

b. **Ak Die's!** *Kādi gauduļu komentāri!* (Tīmeklis 2020)

(4.17.)a. “A-a-aizlidoja.” *Afgāni mīksti rāva atrauga. “Nav ko ar ēdieniem plātīties!”*
“Acis... Redzējāt? **Vaimandieviņ...**” “Acis raibas. Ar tādām var burt.” (LVK2022)

b. **Akmandieniņ!** *Manas vannas putas izbeidzās, ir palikušas tās, kas bērniem, divas gandrīz tukšas [...] (Tīmeklis 2020)*

To, ka saīsināti vārdi un konstrukcijas ir raksturīgas runātai valodai pierāda arī (4.18.) piemērs, kur vērojamas reducētas miratīva konstrukcijas, bet arī citu vārdu tuvinājums runātajai valodai, resp., vārdi *lellis*, *taus*, *bērs* atspoguļo kāda cilvēka valodai raksturīgās iezīmes, t. sk. dialektu.

(4.18.) **Vaimandieniņ**, *Prīdrik, cik tas taus bērs ir nesmuks, nu kā tāds lupatu lellis! – Varbūt jūsu krustmeita tikpat sirma. To mēs nezinām.* (LVK2022)

Turpmākajās apakšnodaļās tiks aplūkotas šādas konstrukcijas: *vaimandieniņ*; *vaimandieviņ*; *akmansdievs*; *akmandieniņ*; *vai dies(') pas(')*; *vai dies(')*; *ak dies'*.

4.2.1. **vaimandieniņ / vaimandieviņ / akmansdievs / akmandieniņ**

Šādas konstrukcijas kā *vaimandieniņ* (sk. (4.19.) piemēru), *vaimandieviņ*, *akmansdievs*, *akmandieniņ* (sk. (4.20.) piemēru) korpusā sastopamas visai daudz. Redzams, ka tās ir tīras akuzatīva konstrukcijas, resp., *vai manu dieniņu*, *vai manu dieviņu*, *ak manu dievu*, *ak manu dieniņu*.

(4.19.) *pie sienas liekams, tāpēc var arī kāda cietāka detaļa būt. Šo info lieku arī musturs.lv un draugiem.lv, ja kas. **Vaimandieniņ, kas tad nu? Padomijas paklājs pie sienas sentimentālas noskaņas radījis???*** (Tīmeklis 2020)

(4.20.) K. Dimitera pirms vairaak kaa 15 gadiem uzrakstiito dziesmu \Dziļā Dziļā\ "ak **Dies, točna ak Dievs! akmandieviņ!, vaimandieviņ!** un ko Durdomnijs tur dara? (Barometrs)

(4.19.) piemērā izteikts negatīvs pārsteigums, vienlaikus izsakot arī ironiju, tādējādi īstenojas gan mirativitāte, gan epistēmiskā modalitāte. Turklāt (4.20.) piemērā, šķiet, izteikts pozitīvs pārsteigums, šeit arī pierādās tas, ka, lai semantiski analizētu miratīva

konstrukcijas latviešu valodā, nepieciešams zināt plašāku kontekstu, un tikai ar konstrukciju nepietiks, lai varētu secināt, ka teksta autors izteicis miratīvu.

Latviešu valodā iezīmējas, ka šādas saīsinātas konstrukcijas tiek lietotas kā iespraudumi teikuma vidū (sk. (4.21.), (4.22. a) un (4.22. b) piemēru).

(4.21.)[..] *beigās bija sacēlušies melni dūmi, nostrādājusi signalizācija un **akmansdievs!** kopmītņu dežurante gandrīz izmetusi katliņu miskastē!)), 10 Ls – panna, hmm, un nākamajā dienā varēs arī paēst!* (Ziņas)

(4.22.)a. [..] *pagājis, diezgan daudz izdarīts un sadarīts Smadzenēs sākušas uzkrāties nepareizās vielas un Andux sākusi zīmēt **vaimandieniņ** Viskautkur zīmēt, gan uz baitiem, gan papīriem, gan galdiem.* (Tīmeklis 2007)

b. *Ne tikai krievi, bet arī ukraiņi, armēņi, uzbeki, čečeni un citas tautības pie mums ir krievvalodīgie. **Vaimandievīņ**, vēl 1989. gadā pie mildas patrioti šamos sagaidīja ar saukli \ na vokzal i \".* (Barometrs)

Šajos piemēros ir sajūta, ka *vaimandieniņ* lietots brīdī, kad teksta autors vai nu pēkšņi atceras kaut ko, vai arī savam stāstītajam tekstam piešķir pārsteiguma nokrāsu. Šajos piemēros īsti nav saskatāms tiešs pārsteigums, drīzāk vai nu apzināts konstrukciju lietojums, kas pastiprina teksta autora sacīto, vai arī pēkšņa teksta autora atklāsme, proti, teksta autoram stāstot par kaut ko, viņš negaidīti atceras kādu niansi, tādējādi automātiski tiek izteikta miratīva frāze.

Arī šīm konstrukcijām vērojams atkārtojums (sk. (4.23.), (4.24. a) un (4.24. b) piemēru), tādējādi pastiprinot teksta miratīvo semantiku.

(4.23.)[..] *uzsākt runas par gleznas iemainīšanu pret prāvu kaudzīti naudas. **Vai dieniņ, cik prāvu! Vai manu dieniņ! Vai manu vaimandieniņ! Bet Irmgarde sevi nepārdod.*** (LVK2018)

(4.24.)a. *Un ja patents kadam nepatik, tad vienmer to var anulet ar tiesas palīdzību. Nu ko jūs bļautaties kā cirvyji kaut kādi “**vaimandieniņ, vaimandieniņ**, nu es būs beigts, **vaimandieniņ**” – microsofts to nav izdomājis un jebkuru patentu var apstrīdēt* (Tīmeklis 2020)

b. *Nu ja, kad pieķers tad arī naudu atgriezīs. algu arī iesaldēs? bledinaja rosija **akmansdievs akmansdievs, cik simpātisks vīrietis*** (Barometrs)

(4.23.) piemērā vērojama vārdu spēle, kas norāda uz teksta autora pārsteigumu, kur tas, domājams, apzināti paspilgtina pozitīvu vai negatīvu pārsteigumu. Turklāt (4.24. a) un (4.24. b) piemērā viens interjektīvais izsauciens tiek atkārtots vairākkārt. Šajās konstrukcijās iezīmējas arī epistēmiskās modalitātes nianses.

(4.25.)[...] *norādīja, resnā, tomēr ķermenī jūtos nelabi tikai tad kad kas sāp vai traucē. Nu, vai jāpucējas pa nopietno **akmandieniņ dienīņ vai. iedomājos bērniības draudzeni aizvest uz kādu kulturālu izrādi.*** (Tīmeklis 2020)

Arī šīm konstrukcijām iezīmējas mirativitātes un modalitātes īstenošanās vienlaikus (sk. (4.25.) piemēru).

(4.26.) *Var dzīvot palielāka ledusskapja kastē. Visu ko var, bet vai vajag? **akmansdievs, viņš gan izskatās nodzēries ar sarkanu degunu... kāds tur princis?!*** (Barometrs)

(4.27.) *Glīts, pat stilīgs. Nu tie riteņi ir par lielu (riepas par plānu), bet citādi jau forši. Rūc sirdīgi. Un **akmansdievs kā viņš iet! Kā traks! Kad beidzot ir iespēja atvēzēties ar gāzes pedāli, tad spēj tik turēties pie stūres!*** (Tīmeklis 2020)

(4.26.) piemērā teksta autors izsaka savu vērtējumu par konkrētu cilvēka izskatu, tādējādi īstenojas miratīvs un epistēmiskā modalitāte. Arī (4.27.) īstenojas kā mirativitāte, tā epistēmiskā modalitāte, vienīgi atšķirībā no iepriekšējā piemēra konstrukcija netiek semantiski pastiprināta ar vēl vienu miratīvu izteikumu.

Tāpat šīs konstrukcijas var izteikt gan pozitīvu pārsteigumu (sk. (4.28.) piemēru), bet korpusa piemēros šādu piemēru ir visai maz, gan negatīvu pārsteigumu (sk. (4.29.) piemēru), kas atšķirībā no pozitīvā pārsteiguma izteiks salīdzinoši bieži, vienlaikus paužot arī epistēmisko modalitāti.

(4.28.) *Aktieru ansamblis arī nāk no TV filmu jomas. Piecas zvaigznes no desmit Un–**akmandievs! akmansdievs!** – ir sākusies Troņa spēļu 4.sezona! – bez komentāriem Desmit zvaigznes no desmit Gribi sajust pirts garšu mutē?* (Emuāri; Tīmeklis 2007)

(4.29.)[...] *man tātad ir divu veidu salāti (**akmandieniņ! jāgaida 45-50-60 dienas. kas tad to var izturēt!**), dilles, kuras dīgst 3 nedēļas (OMG! tik ilgi) [...]* (Tīmeklis 2020)

Iepriekš tika minēts, ka miratīvas konstrukcijas var tikt lietotas iespraudumu funkcijās, kas redzams arī (4.28.) piemērā, kur iezīmējas gan teksta autora pārsteigums, gan pozitīvā attieksme par tikko uzzinātu informāciju.

Konstrukcijas arī tiek pastiprinātas semantiski ar dažādām leksēmām (sk. (4.30. a) piemēru), paskaidrojumiem (sk. (4.30. b) un (4.30. c) piemēru), tādējādi, izsakot miratīvu, tiek izteikta arī epistēmiskā modalitāte.

(4.30.)a. *Būtu labāk nopirkuši no Igaunijas lētāk sanāktu. **Akmandieniņ, tumsoņas!** Šajā raidījumā runa ir par to, kādā līmenī tiek iemācīta otrā svešvaloda!* (Barometrs)

b. *[..] apkārt sarodas miljooooooooooooooooooooons cilvēku ar fotoaparātiem un mikrofoniem un visu pārējo un uzraugs saka – **vaimandieniņ, Jūs taču esat traks, Jūs tikko uzstādījāt jaunu pasaules rekordu kā cilvēks kurš bijis baseinā visīsāko laiku!*** (Emuāri)

c. *Kareivīgs paštaisnums komplektā ar ārējo ienaidnieka tēlu un misijas apziņa. **Vaimandieniņ, un šādi cilvēki ieņem augstus amatus valsts pārvaldē.*** (Tīmeklis 2020)

Visos piemēros tiek izteikts vērtējums par konkrētām personām, (4.30. a) piemērā par cilvēkiem, kas, pēc teksta autora domām, ir tumsoņas, turklāt pārsteigums izteikts, pašiem teksta autoriem to nedzirdot, tāpat arī ir (4.30. c) piemērā. Turklāt (4.30. b) piemērā izteikts pārsteigums, esot teksta adresātam blakus, proti, tieši.

Domājams, ka šādas konstrukcijas veidojušās sarunvalodas dēļ, proti, ja tiktu analizēta runātā valoda un ja tiktu ierakstīts runas akts, kurā teksta autors izsaka pārsteigumu, izmantojot šādas konstrukcijas, tad, domājams, starp vārdiem *vai manu dieniņu* nebūtu ne atstarpju, ne beigu patskaņu.

Kopumā konstrukcijas lietotas vienlīdz līdzīgās situācijās, resp., uzsakot gan pozitīvu, gan negatīvu pārsteigumu. Tāpat teikumu semantika neatšķiras, vai tiek lietots *akmansdievs* vai arī *akmandieniņ*.

4.2.2. *vai dies(') pas(') / ak dies'*

Vērojamas arī miratīva konstrukcijas, kur zudusi vārda galotne, piem., *vai dies(')*, *vai dies(') pasarg(')*, *ak dies(')*. Tās rakstītā valodā pierakstītas gan ar apostrofu (sk. (4.31.) piemēru), gan bez tā (sk. (4.32.) piemēru).

(4.31.)[..] ***kas tur ko nesaprast, ka citādi domājošos, kas prieku rod tuvībā, vai dies' pas'** nepareizā reliģijā nevis bībelē var tikai nīst Kad Dzintaros, Lapu ielā 5 sāksies plūdi [..]* (Barometrs)

(4.32.)[...] *kas pēc skata liekas vārguli, reizēm ir pēc velna sīksti. Vispār tā pareģošana ... tas ir grūts amats. 4. — **Vai dies, vai dies!** Tad tu nu vienreiz mājās gan! — sieva iesaucās, nākdama no dārza ar zāļu nastu uz muguras.* (Karogs)

Abās konstrukcijās vērojams, ka semantika ar vai bez apostrofa nemainās, tikai rakstītā valodā atšķiras rakstības nianse. (4.31.) piemērā vērojams, ka interjektīvo izsaucienu pastiprina miratīva konstrukcija pirms tās, turklāt (4.32.) piemērā redzams vienādu konstrukciju atkārtojums. Tas vērojams arī citos piemēros (sk. (4.33. a) un (4.33. b) piemēru).

(4.33.)a. *Tu biji pavisam mazs un sīciņš puisēlītis, pastarītis, Trīnes pēdējais ... **Bet paskat nu, kāds vīrs!... Vai dies, vai diesi Es esu pavisam apdullusi.***» Redzēju vecītei šo sagadīšanos gribētos kaut ka izmantot, izvērst plašāk, (LitMāksla)

b. [...] *tagad ziniet no rīta līdz vakaram (jeb precīzāk no vakara līdz rītam) ir jāpavada lasot, rakstot, analizējot!! **Vai dies, kas par necilvēcību? kas par augstprātību?! HA!! Bet vai tad tas nav tas ko mēs sapņojam darīt?*** (Tīmeklis 2020)

(4.33. b) piemērā vērojams, ka mirativitāte vienlaikus īstenojas ar modalitāti, proti, iezīmējas gan teksta autora pārsteigums par attiecīgo situāciju, gan teksta autora vērtējums par to, ka apkārt ir necilvēcība un augstprātība.

Šajās konstrukcijās vērojama tuvināšanās runātajai valodai, proti, tiek saīsinātas vārdu galotnes, skaņas sapludinātas kopā, atkārtojumi kādi neiederas rakstītā valodā, piem., *gan* atkārtošana tekstā (sk. (4.34.) piemēru), kas visdrīzāk iederētos runātā, nevis rakstītā izteikumā, jo runātā valodā uzsvari tiek salikti citādāk.

(4.34.) *Es te dzirdēju, ka Zvīguļu Sandriņa esot tā kā pašķīrusies ar savu vīru! **Vai dies, kādi gan trakumi gan nenotiek!** Nu tāds smuks pāris bija! Bet Tu gan nevienam to nestāsti!* (Barometrs)

(4.34.) piemērā īstenojas teksta autora pretējas gaidas, proti, teksta autors nebija gaidījis šādu ziņu, to pierāda tālākais teksts, kur teikts, ka pāris bijis visai smuks, tādējādi arī pierāda pāra saskanību un to, ka neviens cits nedomā, ka pēkšņi pašķīrsies. Tādējādi arī ar tālāko izteikumu izteikta epistēmiskā modalitāte, bet šeit mirativitāte nevis īstenojas vienlaikus ar modalitāti, bet starp mirativitātes un modalitātes realizēšanos notiek pāreja.

Toties (4.35.) piemērā gan mirativitāte īstenojas vienlaikus ar modalitāti, proti, vienā izteikumā iezīmējas abas kategorijas.

(4.35.) *Uz ko cerat, draugi? Puikas taču ir vispilnīgākie iesācēji! Dž. Dudajeva ielai jābūt! Vai dies kāds palaidnieks tas Račinskis. Ja tā turpinās, būs jāizsauc mamma uz skolu! Kas atkal par mistisku asociāciju [..]* (Barometrs)

(4.35.) piemērā izteikts teksta autora negatīvs pārsteigums par konkrētu cilvēku, kā arī vērtējums, proti, Račinskis tiek nosaukts par palaidnieku.

Bieži vien arī aiz šādām miratīva konstrukcijām vērojams ir paskaidrojums, vērtējums vai norādījums teksta adresātam kaut ko darīt (sk. (4.35.) un (4.36.) piemēru).

(4.36.) *SC, jo citādi pie krēsla netikt.... Karogs tev rokās, Ķuzi nost un tevi viņa vietā varēsi parādīt kā pareizi strādāt! vai dies ko tu raksti dumjais Rimant! Tev tulīt zvanīs pie durvīm!* (Barometrs)

(4.36.) piemērā izteikts negatīvs pārsteigums, kur vienlaikus īstenojas arī modalitāte, proti, teksta autors netieši pasaka, ka attiecīgā situācija nav viņam pa prātam. Turklāt konstrukcijas negatīvā semantika pastiprināta ar leksēmu *dumjais*.

Kā jau minēts, šādas konstrukcijas lietotas, izsakot negatīvu pārsteigumu, toties ir arī situācijas, kur, izsakot pēkšņu negatīvu pārsteigumu, vienlaikus īstenojas arī ironiska semantika (sk. (4.37.) piemēru), tādējādi arī iezīmējas gan mirativitāte, gan epistēmiskā modalitāte. Epistēmisko modalitāti šajā izteikumā arī pastiprina nākamais izteikums aiz miratīvās konstrukcijas.

(4.37.) *Vombatu!!! tas ir kā akmens! un kur nu vēl pīļknābis!! te viens bija – bet uz Brisseli aiztinās.... Vai dies, cik acīgs! Laikam, pats svēts un bez kļūdām?! Robots!* (Barometrs)

Kopumā interjektīvie izsaukieni miratīva konstrukcijās lietoti situācijas, kad izteikts pēkšņs negatīvs, retāk pozitīvs, pārsteigums. Negatīva pārsteiguma konstrukcijās var iezīmēties ironiska semantika. Interjektīvie izsaukieni miratīva konstrukcijās var tikt lietoti gan piedzīvojot tiešu pārsteigumu, gan arī stāstot par kādu pārsteidzošu situāciju, kas norisinājusies kaut kad pagātnē, tādējādi tie teikumā bieži vien pildīs iesprauduma funkciju.

4.3. Partikulas miratīva konstrukcijās

Miratīva konstrukcijās, balstoties uz izgūto latviešu valodas materiālu, vērojamas šādas partikulas: *nu, jel, taču, pat*. Tās visas gan norāda uz negaidītu situāciju, gan arī pastiprina teksta pozitīvo un negatīvo semantiku. Šajās konstrukcijās visnotaļ vērojama arī modalitātes un mirativitātes mijiedarbošanās.

Iepriekš minētās partikulas miratīva konstrukcijās visbiežāk vērojamas, izsakot negatīvu pārsteigumu (sk. (4.38. a) un (4.38. b) piemēru). Toties ir arī situācijas, kur miratīva konstrukcijās, kurās ir partikulas, ir pozitīva semantika (sk. (4.39.) piemēru).

(4.38.)a. *Labos darbus var paveikt arī jau esošo dzīvnieku patversmju ietvaros. \”\\ \ \ \ **Nu** nestāsti **mulķības!** Ja tas būtu iespējams ar esošajām patversmēm Jūtama vēlēšanu tuvošanās...* (Barometrs)

b. *[..] acis, pār pieri izjukušus matus. Es pieķēros Harijam pie rokas. — Nezvērs! — skaļi vaid sievietē. — **Palīdziet taču!** — Kāds nelietis! Kā nav kauna, — sašutis saka Harijs, mierinot pieglauzdams manu roku sev cieši klāt.* (Sieviešu īsproza 1893–2002)

(4.39.) *Vectētiņ, vectētiņ! Kur tas žagars, kur tā vica? Kaut arī gulēt aizgāju vēlu, no rīta pamodos ierastajā laikā. **Ir taču bīvdiena!** Vai šiem teikumiem jābūt ar kādu kopēju tēmu? Tas bija pārpratums, es nekad neesmu Tevi mīlējis!* (BalsuTalka)

Tāpat visas partikulas lielākoties konstatētas tieši korpusos, proti, rakstītā valodā, tādējādi pastiprinot teksta semantiku. Turpmākajās apakšnodaļās analizētas miratīvas konstrukcijas, kurās ir partikulas *jel, taču* un *pat*.

4.3.1. *jel*

Pētot latviešu valodas piemērus ar miratīvām konstrukcijām, kur ir partikula *jel*, vērojams, ka tā pastiprina teksta autora negatīvo miratīvu (sk. (4.40.) piemēru).

(4.40.) „*Ir tev arī vēl savi rieksti kožami.*“ – *Tā skaneja piezīmes Emilam visapkārt. „**Jel netraucē!**“ kāda cita runāja dzejiski paceltā balsī un tik maigi, cik vien viņas alus alts atļāva. Troksnis un glāžu skaņa* (LatSenRom)

(4.41.) *Viņš droši vien uz mani lūrēja. — Nē, vecmāmiņ, — es iebildu. — Man liekas, ka viņš vienkārši stāvēja uz rokām. — **Būtu jel kaunējies!** — māte mani apsauca. — Bet mēs redzējām cilvēku, kurš staigā uz rokām, — Robo iebilda. — Tas nav iespējams* (Karogs; Barometrs)

(4.40.) un (4.41.) piemērā vērojams, ka konstrukcijas lietotas miratīvās situācijās, vienlaikus norādot darbību, kas teksta adresātam būtu jāveic, proti, jābeidz traucēt vai arī jākaunas par attiecīgo situāciju. Turklāt ir arī situācijas, kur teksta autors norāda, kādam teksta adresātam nevajadzētu būt, piem., bērnam (sk. (4.42.) piemēru). Tādējādi visās šajās konstrukcijās vienlaikus mirativitātei īstenojas arī deontiskā modalitāte, kur izteikumos izteikts aizliegums vai pavēle.

(4.42.) *[..]atdāvināju to citam,» viņa atzinās un bija tuvu pie raudām... » «Kam tad?! Šim resnajam stropam? **Ak, neesi jel bērns!**...» «Es lūdzu neizsacīties tik necienīgi pret viņu, mans kungs!» viņa pietvīkusi uzstājās.* (LatSenRom)

Kā redzams (4.42.) un (4.43.) piemērā, konstrukcijas tiek semantiski pastiprinātas arī ar interjekcijām, tādējādi norādot uz runas akta sākumu, pēkšņu informācijas maiņu, kā arī uz jaunu, negaidītu informāciju.

(4.43.) *Interesanti kaadas ir tautas protesta izpausmes iespeejas lai vispaar tiktu njemta veeraa. **Ak jel veidenbaum!** Cik gan pravietisks Tu biji....\Nav taisības virs zemes duuree tik speeks.....\" No kaa gan Juus vadoshie* (Barometrs)

Kopumā visas miratīvās konstrukcijas ar partikulu *jel* ir visai vienveidīgas, tās tiek lietotas, norādot uz konkrēto cilvēku, izsakot ne tikai miratīvu, bet arī deontisko modalitāti. Konstrukcijas ar visai līdzīgas ar miratīvām konstrukcijām, kas ir ar partikulu *taču* (sk. 4.3.3. nodaļu).

4.3.2. *taču*

Partikula *taču* miratīvās konstrukcijās visbiežāk ir situācijās, kad teksta autors izteicis negatīvu pārsteigumu (sk. (4.44.) piemēru), bet ir arī situācijas, kur izteikts pozitīvs pārsteigums (sk. (4.45.) piemēru).

(4.44.) *DĒMONS (Uz Lapsu.) Vau! – Tu esi še! Tu vecā viltiece! (Viņš grābj viņu un kož.) LAPSA **Ko tu mani gribi kost?! Es taču glābju!** – Ej nost!! DĒMONS Kur liki Tamāru?*

Manu mīļo līgavu? KAĶENE TAMĀRA Dēmon, es esmu šē! DĒMONS Ak, mana mīlule! Kur tu? (Rainis)

(4.45.) *(istabā ienāk līgava) Ak, tu taču esi tik skaista! Kādas tev acis un frizūra... (PO)*

Abos piemēros vērojams, ka teksta autors nav gaidījis šādu situāciju, īpaši tas redzams (4.44.) piemērā), kur ir divi miratīvi izteikumi, proti, vispirms teksta autors, izsakot pārsteigumu, lieto izsaukmes un jautājuma intonāciju vienlaikus, bet nākamajā izteikumā tā kā paskaidro savu pārsteigumu, kur konstrukcijā lieto arī partikulu *taču*.

Miratīvās konstrukcijās, kur ir partikula *taču*, bieži vien izteikuma sākumā lietota interjekcija *ak*, tādējādi norādot uz runas akta sākumu un pārsteigumu (sk. (4.46.) piemēru).

(4.46.) *Kālab lai viņš putrotu? Viss ir riktīgi. Pati viņu smalki izprašāju. Ak tu, laimīgais bērns, taču beidzot! — viņa iešņukstējās, notrausa neredzamās asaras ar īkšķa galu. — Karš, meitiņ, tas īstais putrotājs! (ĪsprozaS)*

(4.46.) piemērā vērojams, ka teksta autors ne tikai pēkšņi izsaucās no tikko iegūtas informācijas, bet arī norāda uz konkrētu personu, lietojot personas vietniekvārdu *tu*.

Aplūkojot miratīva konstrukcijas, domājams, ka partikula *taču* pastiprina pēkšņas situācijas semantiku (sk. (4.47. a) un (4.47. b) piemērs), kā arī situāciju, ko teksta autors nevēlētos, lai tā notiek (sk. (4.48.) piemēru), proti, teksta autors redz attiecīgo situāciju, izsaka pārsteigumu, kura konstrukcijā ir partikula *taču*, tādējādi netieši norādot, ka viņš nevēlas, lai tas notiktu.

(4.47.)a. *[..] izskrien ārā un, par aizrādījumu atriebdamies, tūtina tur tik skaļi, lai mēs istabā dzirdētu. Pagalmā klaigāt taču drīkst! Svētdienas rīta Linards ieliek mašīnas bagāžniekā maisu kartupeļu un aizbrauc. — Pie šīs vai? — māte man jautā. (SīsprozaS)*

b. *Man bruņas dūsmās Kā sausu zaru to mans niknums degs. Tas jērs, es vilks, — ū! ū! Tas jērs, es vilks! UĢIS Vai dievs! tas taču dzelzs! — Tas veicams nau! Viens dzelžains simtiem sagriež cilvēku! (Rainis)*

(4.48.) *Viņa it kā nopurina uzmācīgo gurdenumu un uzliek kāju uz pakāpiena. «Liecies sniegā, Māra! viņš uzsauc. Tu taču sadegsi!» «Vēl viens palika tur... nav laika!» viņa jau pazūd degošajā sārtā. (ĪsprozaS)*

Visos iepriekš minētajos piemēros iezīmējas teksta autora nesagatavots prāts un pēkšņs pārsteigums, tādējādi arī izmantota partikula *taču*, kas, domājams, pastiprina pēkšņas situācijas semantiku.

Tāpat vērojams ne tikai teksta autora nesagatavots prāts, bet arī pretējas gaidas (sk. (4.49.) piemēru), kur teksta autors bija gaidījis, ka viņam palīdzēs, bet neviens nepalīdz, tādējādi izteikts tāds kā negatīvs pārsteigums un izmisums vienlaikus. Tāpat šajā piemērā izteikta deontiskā modalitāte, resp., izteikta pavēle palīdzēt.

(4.49.) *Nāc, es tevi aizvedīšu uz gultu.» Viņa satvēra to aiz padusēm, bet nevarēja uzcelt smago ķermeni. «Palīdziet taču man!» meitene izmisusi lūdzās. «Mēģināsim paši nomierināt.» Divi veselākie karavīri palīdzēja Aņai uzcelt spēkus [...] (Karogs)*

Latviešu valodas piemēros vērojama arī konstrukcija, kur ir izmantota partikula *jau*, kam ir līdzīga semantika kā partikulai *taču* (sk. (4.50. a) un (4.50. b) piemēru; salīdzinājumam sk. (4.51.) piemēru).

(4.50.)a. *Diezin, ko par to sacīs Gendalfs! Vai tad manu aiziešanu tagad apspriež visā Šīrā? — Ak, nē jau! — Merijs atteica. — Par to vari neuztraukties! Ilgi tas, protams, nepaliks noslēpumā, taču šobrīd, es domāju, to zina (Karogs)*

b. *Pasaki! — Es tevi milti. Tā? — Nesmejies, lūdzu! Es vairs neko nezinu — patiešām neko. — Antra, kas tev pēkšņi noticis? — Ak, nē jau!... Es esmu dumja, man nav matemātiskās domāšanas. Neliecies zinīs! Un nedusmojies, ja?... (Karogs)*

(4.51.) *Jā. — Tev arī? — Ak, nē taču! — Te viņu ir, ka mudž! — Agris jūsmīgi klaigāja, (LiLa-LV)*

Tuvinot rakstīto tekstu runātajai valodai, redzams, ka tiek izmantota arī partikula *tak*, kas semantiski līdzīga *taču*, bet tuvāka dzīvajai valodai (sk. (4.52.) piemēru).

(4.52.) *[...]kā ziemā uz sniega; te iedarbojas drīzāk tā negaidītība – johaidī, kokiem lapas zaļas, bet es kaut kur šļūcu, tas tak nevar būt! Parasti jau gan ir tā, ka tajā dziļākajā ūdenī ierauj ar vienu pusi, nevis abām, jo tik lielas peļķes priekšā, kurai (Barometrs)*

Lai arī konstrukcijas ar partikulu *taču* ir semantiski līdzīgas, tomēr vērojamas dažādas nianšes, īpaši, rakstītā teksta tuvināšanās runātajai valodai, tādējādi atspoguļojot to, ka valodas lietotāji bieži vien raksta tā kā runā.

4.3.3. *pat*

Partikula *pat* miratīvās konstrukcijās, tāpat kā *jel* un *taču*, pastiprina teksta semantiku vai nu pozitīvi (sk. (4.53.) piemēru), vai negatīvi (sk. (4.54.) piemēru).

(4.53.) *Protams, es... kā jūs saprotat, es nekādā gadījumā nevaru atbalstīt šo valdību (Dep. A. Kaimiņš: “**Pat nedrīkst!**”), jo mani vēlētāji nesapratīs. Jums vismaz savus solījumus vajadzēja ierakstīt tieši deklarācijā. Paldies.* (LVK2022)

(4.54.) *Nu, kā sviežas? - Labrīt. **Paskat, pat uzvalciņā!** Tomēr piekāpies tēvam? Tu vairs nedusmojies par to starpgadījumu todien?* (Subtitri)

(4.53.) piemērā vērojams negatīvs pārsteigums, kur teksta autors izbrīnīts par cita deputāta sacīto, proti, teksta autoram bijis nesagatavots prāts šādai informācijai. Tāpat teksta autors vienlaikus izsaka gan pārsteigumu, gan aizliegumu, tādējādi izteikumā īstenojas gan mirativitāte, gan deontiskā modalitāte. Turklāt (4.54.) piemērā izteikts pozitīvs pārsteigums, kur teksta autors arī nebija gaidījis šādu iznākumu, resp., ka teksta adresāts izdarīs tā, kā iepriekš kāds viņam teicis. Šajā piemērā mirativitāte vienlaikus īstenojas kopā ar epistēmisko modalitāti, jo teksta autors izsaka ne tikai pārsteigumu par attiecīgo situāciju, bet arī vērtējumu.

Kā minēts iepriekšējās apakšnodaļās, latviešu valodā vērojama arī tāda situācija, kur, teksta autoram runājot, tiek iestarpinātas dažādas pārsteiguma izteikšanas frāzes, kas, domājams, uzskatāmi par iespraudumiem. Šāda līdzība konstatēta arī miratīva konstrukcijās ar partikulu *pat* (sk. (4.55.) piemēru).

(4.55.) *No valsts, kura strauji attīstās, neaizbrauc 700 tūkstoš cilvēku! **Pat vairāk!** Pavasarī biju Grieķijā.* (Subtitri)

Proti, (4.55.) piemērā redzams, ka teksta autors pauž informāciju par situāciju pasaulē, bet pēkšņi semantiski neitrālā izteikumā iesprauž frāzi *pat ilgāk!*, tādējādi šeit var runāt par iepriekš minēto 1.1. nodaļā, proti, ka par miratīvu var arī runāt, kas izteikts teksta autora pēkšņs atklājums vai arī sapratne. Tādējādi redzams, ka teksta autors pēkšņi piedzīvojis atklāsmi par attiecīgo situāciju. Protams, šī frāze var arī tikt izmantota, lai uzsvērtu sevis teikto vai pievērstu klausītāju uzmanību. Tā kā tiek pausta teksta autora attieksme, īstenojas arī epistēmiskā modalitāte.

Lietojot partikulu *pat* iesprauduma funkcijā, latviešu valodā vērojams, ka teksta autori miratīvo konstrukciju ieliek iekavās (sk. (4.56. a) un (4.56. b) piemēru).

(4.56.)a. [...] *viņš ir drosmīgs lielās kataklizmās, bet apjūk sīkās ķibelēs. Viņš pārspēj sievieti mākslā (un **pat pavārmākslā!**), ja vien viņam ir atbilstošs talants, taču, ja vien viņam ir atbilstošs talants, viņš sievieti pārspēj arī ziņkārībā [...]* (LVK2022)

b. [...] *pēc mēsliem, dunduru sakosti, ērkšķiem sadurti, – un tagad baltā uzsvārcī tērpusies būtne ar tīru karoti (**vai pat pinceti!**) to visu saliek pa žanru bundžām un sterilizē autortiesību autoklāvā.* (LVK2022)

(4.56. a) piemērā vērojams pozitīvs miratīvs, toties (4.56. b) piemērā – negatīvs. Abās šajās situācijās arī iezīmējas epistēmiskās modalitātes nianšes, kur teksta autors vienlaikus ar miratīvu izsaka vērtējumu par attiecīgo situāciju. Līdzīgi arī (4.57.) piemērā, kur teksta autors izsaka pārsteigumu par iepriekš notikušu situāciju, proti, situācija jau ir notikusi, teksta autors stāsta situāciju, kur, norādot uz tās nopietnību, izsaka tādu kā pārsteigumu par sev nepieļaujamu lietu.

(4.57.)*Laipno atļauju neizmantoju. Pametu papīra lapu pusceļā (**starp vīrs- un palīgteikumu neielikusi pat komatu!**), uzvilku mēteli, uzliku galvā cepuri un noskrēju lejā pa kāpnēm, negaidīdama liftu.* (LVK2022)

Līdzīga funkcija vērojama arī (4.58.) piemērā, kur teksta autors stāstot uzsver situāciju, par ko ir pārsteigts. Tālākajā izteikumā aiz miratīvās konstrukcijas redzams, ka uz iepriekš izteikto pārsteigumu nākamais teksta autors arī izsaka izbrīnu par tikko dzirdēto.

(4.58.)*Tagad ceļš ir brīvs, bet gadās arī sastrēgumstundas. **Iedomājies – Valmierā ir pat satrēgumi! Valmierā sastrēgumi?** – Jā, sastrēgumi.* (Subtitri)

Vairākos korpusa piemēros (sk. (4.59.) piemēru) partikula *pat* lietota pirms darbības vārda, kas norāda uz situāciju, ko teksta adresātam nevajadzētu vai vajadzētu darīt, tādējādi īstenojas deontiskā modalitāte.

(4.59.)*Kā tu to domā? – draudzene saskaitās. – Sapinusies? Tev šķiet, ka es šeit esmu sapinusies? Gūstā? **Es neesmu gūstā, pat neiedomājies!** – Kā tu to domā izdarīt? – Oskars brīnījās. – Tu taču nemāki staigāt. – Kā tu tā vari teikt? Es un meloju? Kaunējies būtu!* (LVK2022)

Arī (4.60.) piemērā partikula *pat* lietota pirms darbības vārda, bet šeit tā nevis pastiprina to, bet gan norāda uz situāciju, kas nav notikusi, kā arī uz tādu situāciju, ko teksta autors nav piedzīvojis, iedomājies u. tml.

(4.60.) *Manī tiek vārīta zupa? – Kādu brīdi viņš klusēja, tad tūsnīgi iesmējās. – Paklau, tiešām! Es pat nepamanīju! Nu gan joki! – Kas, kas? – nagla burkšķēja. – Kas ir? Ko tu bozies? Kas tev liedz dejot! Ar savu krēslu! Vai vecmāmiņu! (LVK2022)*

Šķietami miratīvās konstrukcijas ar partikulu *pat* latviešu valodā, patiesībā visai grūti saukt par miratīvām, tajās drīzāk pausta teksta autora attieksme pret attiecīgo situāciju, kura, visbiežāk pagātnē, teksta autoram bijusi pārsteidzoša. Partikula *pat* semantiski pastiprina pozitīvu vai negatīvu izteikumu.

Kopumā partikulas tiek lietotas situācijās, kad pausts teksta autora pēkšņs atklājums vai arī sapratne no runātāja puses, tādējādi šāda veida miratīvās konstrukcijās parādās tas, kas nav iepriekš manīts miratīvās konstrukcijās ar vietniekvārdiem, vārdiem vai arī interjekcijām.

SECINĀJUMI

1. Mirativitāte ir uzskatāma par semantisku kategoriju, kas daudzās valodās, t. sk. arī latviešu valodā, var īstenoties viena pati, kā arī mijiedarboties ar citām semantiskajām kategorijām, piem., evidencialitāti, modalitāti, aspektualitāti.

2. Latviešu valodā mirativitāte netiek izteikta ar gramatiskiem līdzekļiem, bet gan semantiski, proti, miratīva konstrukcijās tiek lietoti dažādi gramatiski līdzekļi, un tie, esot attiecīgā teikumā, var semantiski pastiprināt pozitīvu vai negatīvu pārsteigumu. Piem., interjekcijas *ai*, *ak* norāda uz teksta autora pēkšņu pārsteigumu, partikulas *jel*, *taču*, *pat* norāda uz teksta autora subjektīvo viedokli, darbības vārdi norāda uz darbību, ko būtu nepieciešams veikt, turklāt vietniekvārdi pastiprina dažādas semantiskās nianšes, piem., teksta autora autoritāti pret teksta adresātu.

3. Konstrukcijas, kur īstenojas gan evidencialitāte, gan mirativitāte, var saukt par miratīvi evidenciālām konstrukcijām, tādējādi arī norādot, ka miratīvi evidenciālās konstrukcijās no semantikas viedokļa perifērijā ir norāde uz informācijas atstāstījumu, bet centrā – norāde uz informāciju, kas teksta autoram bijusi negaidīta un pārsteidzoša. Mirativitāte un evidencialitāte īstenojas vienlaikus konstrukcijās ar norādāmo vietniekvārdu *šis*, *šitāds*, paužot negatīvu attieksmi pret attiecīgo situāciju, izsakot gan vērtējumu, gan nepieciešamību veikt atkārtoti attiecīgās darbības.

4. Konstrukcijas, kur vienlaikus īstenojas gan mirativitāte, gan modalitāte var saukt par miratīvi modālām konstrukcijām. Mirativitāte un epistēmiskā modalitāte var īstenoties jebkurā no konstrukcijām, turklāt mirativitātes un deontiskās modalitātes īstenošanās vienlaikus vērojama konstrukcijās ar ētisko datīvu, kā arī miratīvi evidenciālās konstrukcijās.

5. Miratīva konstrukcijās ar vietniekvārdu visbiežāk pausts teksta autora negatīvs pārsteigums, kas vienlaikus īstenojās ar ironisku attieksmi pret attiecīgo situāciju. Tikai negatīvs pārsteigums izteikts konstrukcijās ar ētisko datīvu, kur vienlaikus izteikta arī pavēle. Toties ir pietiekami daudz situāciju, kur izteikts pozitīvs pārsteigums, tas vērojams konstrukcijās ar norādāmo vietniekvārdu *šitas*, turklāt tādās konstrukcijās, kur izteikta tikai mirativitāte un epistēmiskā modalitāte.

6. Latviešu valodā tiek lietotas arī miratīvas konstrukcijas, lai atsauktos uz pārsteigumu, kas noticis pagātnē, proti, lietotas šādas konstrukcijas: *man par pārsteigumu*,

man par brīnumu, man par izbrīnu. Tādējādi teksta autors teksta adresātam, stāstot par kādu notikumu, akcentē, ka pagātnē piedzīvotā situācija viņam bijusi pārsteidzoša.

7. Miratīva konstrukcijās ar darbības vārdu vērojams, ka visbiežāk, izsakot pārsteigumu, lietots modāls darbības vārds, kas parasti norāda uz pavēli teksta adresātam neveikt vai veikt attiecīgās darbības. Turklāt šādas konstrukcijas pauž teksta autora pretējas gaidas vai nesagatavotu prātu, kas arī norāda uz pēkšņas informācijas ieguvu. Tā kā tiek pausta pavēle, konstrukcijās visbiežāk īstenojas deontiskā modalitāte.

8. Konstrukcijās ar darbības vārdu var tikt lietotas gan interjekcijas, gan partikulas, gan arī vietniekvārdi, tādējādi pastiprinot pozitīvo vai negatīvo pārsteigumu, kā arī pastiprinot epistēmisko un deontisko modalitāti, kur izpaužas teksta autora vērtējums, kā arī pavēle.

9. Lai arī interjekcijas, partikulas, vietniekvārdi un verbi miratīva konstrukcijās veido veselu nozīmju kopumu, kā arī pastiprina semantiku gan negatīvi, gan pozitīvi, tomēr var teikt, ka latviešu valodā miratīva konstrukcijās visbiežāk lietoti vietniekvārdi, pēc tiem interjekcijas un partikulas, turklāt vismazāk lietoti verbi. Turklāt visas miratīva konstrukcijas latviešu valodā tiek pozitīvi vai negatīvi pastiprinātas ar dažādām leksēmām. Miratīvas konstrukcijas arī tiek pastiprinātas, tās atkārtojot.

10. Interjekcijas un partikulas var tikt lietotas jebkurā miratīvā konstrukcijā. Tās visbiežāk norādīs uz pēkšņu, negaidītu situāciju, izteikumu, kā arī pastiprinās teksta semantiku. Miratīva konstrukcijās, kur ir partikulas *pat, taču, jel* tiek izteikts runātāja, teksta adresāta vai galvenā varoņa pēkšņu atklājums, pēkšņa atklāsme vai sapratne no runātāja, auditorijas vai no galvenā varoņa puses.

11. Latviešu rakstītajā valodā parādās tādi interjektīvi izsaukieni kā *salikteņi vaiamndieniņ, vaimandieviņ, akmansdievs, akmandieniņ*, kā arī konstrukcijas, kurās vērojama galotņu redukcija, piem., *vai dies', ak dies', vai dies' pas'*. To lietojumu rakstītajā valodā var salīdzināt ar runāto valodu, jo arī runātajā valodā, izmantojot šādas frāzes, netiek izrunātas visas galotnes, kā arī pauzes starp vārdiem, domājams, ir īsākas. Interjektīviem izsaukumiem, kur vērojama galotņu redukcija, gan tiek, gan netiek lietots apostrofs reducētās galotnes vietās, tas atkarīgs no rakstītā teksta autora.

12. Miratīva konstrukcijas, īpaši interjektīvie izsaukumi, tiek lietoti ne tikai, tikko iegūstot negaidītu informāciju, bet arī kā iespraudumi, proti, teksta autors, par kaut ko stāstot, lieto miratīvas konstrukcijas kā iespraudumus tādās situācijās, kad nepieciešams atsaukties uz informāciju, kas viņam bijusi pārsteidzoša, negaidīta, gan tādās situācijās, kur

nepieciešams pievērst teksta adresāta uzmanību. Šādās konstrukcijās mirativitāte parasti īstenojas vienlaikus ar epistēmisko modalitāti, resp., vienlaikus pārsteigumam teksta autors izsaka vērtējumu par attiecīgo situāciju. Toties šādas konstrukcijas grūti saukt par miratīvām. Tās it kā izsaka pārsteigumu par notikušu situāciju pagātnē, bet šādās konstrukcijās nav vērojama pēkšņa pāreja no vienas informācijas uz citu.

13. Maģistra darbā aizsāktie pētījumi par pārsteiguma izteikšanu latviešu valodā izvēršami plašāk. Turpmākajos pētījumos varētu pievērst lielāku uzmanību miratīva konstrukcijām ar verbu latviešu valodā, tās salīdzinot ar citām valodām. Noderīgi būtu pētīt arī citu interjekciju lietojumu miratīva konstrukcijās. Plašāk būtu pētāms jautājums par miratīvām konstrukcijām iesprauduma funkcijā, proti, vai tās tiešām pilda šādu funkciju un vai tās var saukt par miratīvām. Tāpat attīstāms jautājums ir par ētiskā datīva konstrukcijām, kur tās varētu vairāk analizēt gan sintaktiskā, gan semantiskā aspektā.

LITERATŪRA

AVOTI

1. *Balsutalka.lv runas korpuss (Common Voice 17.0)*. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/BalsuTalka>
2. Blaumanis, Rūdolfis. 1997. *Kopoti raksti. Lugas*. Piektais sējums. Rīga: Jumava.
3. *Cīņa*. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/C%C4%AB%C5%86a>
4. *Interneta agresivitātes indekss*. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/Barometrs>
5. *Karogs*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/83>
6. Ķemere, Ināra (red.). 1994. *Latīņu–latviešu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne.
7. *LATE plašsaziņas līdzekļu korpuss*. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/LATE-mediji>
8. *Latviešu Avīzes*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/77>
9. *Latviešu senākie romāni*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/78>
10. *Latviešu valodas emuāru korpuss*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/79>
11. *Latviešu valodas tīmekļa korpuss*. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/T%C4%ABmeklis2020>
12. *Latvijas sabiedrisko mediju subtitru korpuss*. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/Subtitri>
13. *Latvijas ziņu portālu raksti*. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/Zi%C5%86as>
14. Lewis, Charlton T, Short, Charles (ed.). 1958. *A New Latin Dictionary*. Harper & brothers publishers: New York/Oxford.
15. Lewis, Charlton T, Short, Charles. 1879. *Latin Dictionary. Latin–English Dictionary*. Available at: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059>
16. *Literatūra un Māksla*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/81>
17. *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss LVK2018*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/11>
18. *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss LVK2022*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/84>

19. LR 5.–13. *Saeimas sēžu stenogrammu korpuss*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/50>
20. *Padomju Jaunatne*. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/Jaunatne>
21. Putniņš, Pauls. 1975. *Paši pūta, paši dega*. Rīga: Liesma.
22. Putniņš, Pauls. 1983. *Pasaulīt, tu ļaužu ēka...* Rīga: Liesma.
23. *Raiņa darbu korpuss*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/41>
24. *Sieviešu īsproza*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/69>

TEORĒTISKĀ LITERATŪRA

1. Aikhenvald, Alexandra. 2003. *Studies in Evidentiality*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
2. Aikhenvald, Alexandra. 2004. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
3. Aikhenvald, Alexandra. 2012. The essence of mirativity. *Linguistic Typology*. 16 (3), 435–485. <https://10.1515/lity-2012-0017>
4. Aikhenvald, Alexandra. 2018. Evidentiality and language contact. *Oxford Handbook of Evidentiality. Oxford Handbooks in Linguistics*. Aikhenvald, Alexandra Y., (ed.) Oxford University Press: Oxford. 148–175. <https://10.1093/oxfordhb/9780198759515.001.0001>
5. Ambrazas, Vytautas (ed.). 2006. *Lithuanian Grammar* 2nd. Vilnius: Baltos lankos.
6. Ameka, Felix, K. 1992. Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech. *Journal of Pragmatics*, 18(2). [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90048-G](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90048-G)
7. Asher R. E. (ed.). 1994. *Encyclopedia of Languages and Linguistics*, 8. Oxford: Pergamon Press.
8. Barbare, Dzidra. 2002. Vietniekvārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Lokāmās vārdšķiras*. Pokrotniece, Kornēlija (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 309–409.
9. Boye, Kasper. 2010. Semantic maps and the identification of cross-linguistic generic categories: Evidentiality and its relation to Epistemic Modality. *Linguistic Discovery* 8(1). <https://doi.org/10.1349/PS1.1537-0852.A.344>

10. Crystal, David. 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6th edition. Oxford: Blackwell Publishers.
11. De Haan, Ferdinand. 2012. Evidentiality and mirativity. Robert I. Binnick (ed.) *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*. Oxford: OUP, 1020–1045. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195381979.013.0036>
12. DeLancey, Scott. 1997. Mirativity: The grammatical marking of unexpected information. *Linguistic Typology*. 1, 33–52. <https://doi.org/10.1515/lity.1997.1.1.33>
13. DeLancey, Scott. 2001. The mirative and evidentiality. *Journal of Pragmatics*. 33(3), 369–382. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(01\)80001-1](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(01)80001-1)
14. DeLancey, Scott. 2012. Still Mirative After All These Years. *Linguistic Typology*. 16 (3), 529–564. <https://doi.org/10.1515/lingty-2012-0020>
15. Dozon, Auguste. 1879. *Manuel de la langue chkepe ou albanaise*. Paris: Ernest Leroux. Available at: <https://archive.org/details/manueldelalangue00dozouoft/mode/2up>
16. Endzelīns, Jānis, Mīlenbahs, Kārlis. 1923. *Latviešu gramatika*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.
17. Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
18. Franko, Jon, Susana Huidobro. 2008. Ethical datives, clitic doubling and the theory of pro. *Selected Proceedings of the 10th Hispanic*. 215–224.
19. Friedman, Victor A. 2003. Evidentiality in the Balkans with special attention to Macedonian and Albanian. *Studies in Evidentiality*, 189–218. <https://doi.org/10.1075/tsl.54.11fri>
20. Friedman, Victor A. 2005. Admirativity: Between modality and evidentiality. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 58(1), 26–37.
21. Friedman, Victor A. 2012. Perhaps mirativity is phlogiston, but admirativity is perfect: On Balkan evidential strategies. *Linguistic Typology* 16(3) <https://doi.org/10.1515/lity-2012-0019>
22. Holvoet, Axel. 2001a. Mood and Modality in Latvian. *Language Typology and Universals* 54(3), 226–252.
23. Holvoet, Axel. 2001b. *Studies in the Latvian Verb*. Kraków: Wydawnictwo universitetu Jagiellońskiego.

24. Holvoet, Axel. 2017. The Lithuanian mirative imperative and its relatives. *Academia Grammaticorum Salensis*. 14, 1–8.
25. Holvoet, Axel. 2018. Epistemic modality, evidentiality, quotativity and echoic use. In Guentchéva, Zlatka (ed.), *Epistemic Modalities and Evidentiality in Cross-Linguistic Perspective*, Berlin: De Gruyter Mouton, 242–258.
26. Huang, Yan. 2014. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
27. Kalnača, Andra. 2011. *Morfoloģijas stilistika*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
28. Kalnača, Andra. 2013. Morfoloģija. *Latviešu valoda*. Veisbergs, Andrejs (red.). Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 45–108.
29. Kalnača, Andra. 2014. *A Typological Perspective of Latvian Grammar*. Warsaw/Berlin: De Gruyter Open Ltd.
30. Kalnača, Andra. 2015. Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 456–595.
31. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2020. Mirative meanings of predicative constructions in Latvian. *53rd Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea. 26 August – 1 September 2020. Book of Abstracts. SLE 2020 Platform*, 225–227. Pieejams: <http://www.sle2020.eu/downloads/BOOK%20OF%20ABSTRACTS.pdf>
32. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. <https://doi.org/10.22364/latgram>
33. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2022. Latvian oblique forms: An interaction of evidentiality, epistemicity, and mirativity. *Insights into Baltic and Finnic Languages. Contacts, Comparisons, and Change*. Metslang, Helle, Norvik, Miina, Kalnača Andra (eds.). Berlin: Peter Lang. 135–165.
34. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2023a. Attitude dative (dativus ethicus) as an interpersonal pragmatic marker in Latvian. *Open Linguistics*. 9(1), 1–15. <https://doi.org/10.1515/opli-2022-0240>
35. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2023b. Evidentiality and the Latvian Oblique forms. In Marta Carretero, Juana I. Marin-Arrese, Elena Dominguez Romero & Victoria Martín de la Rosa (eds.). *Evidentiality and Epistemic Modality: Conceptual and Descriptive Issues*. Berlin: Peter Lang, 281–315.

<https://doi.org/10.3726/b20323>

36. Kalviša, Liene. 2014. *Evidencialitātes izteikšanas līdzekļi latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
37. Kalviša, Liene. 2018. Evidencialitāte latviešu valodā. *Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas raksti*. RES LATVIENSES V. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
38. Kehayoy, Petar, Metslang, Helle, Pajusalu, Karl. 2012. Evidentiality in Livonian. *Lingistica Uralica*. XLVIII, 41–54. <https://10.3176/lu.2012.1.04>
39. Kļaviņa, Paula. 2022. *Vietniekvārdi un pārsteiguma izteikšana latviešu valodā*. Bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
40. Krautmane, Ērika. 2006. Evidenciālis latviešu, igauņu un lībiešu valodā (ieskats problemātikā). *Valodniecība. Somugristika. Latvijas Universitātes raksti*, 66–72.
41. Ķauķīte, Sintija. 2023. *Interpunkcijas un grafisko zīmju loma tekstveidē*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
42. Lau, Monica, Rooryck, Johan. 2017. Aspect, evidentiality, and mirativity. *Lingua Special Issue Essays on Evidentiality*. Lau, Monica, Adelaar, Willem (eds.). *Lingua*, 110–119. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2016.11.009>
43. Lazard, Gilbert. 1999. Mirativity, evidentiality, mediativity, or other? *Linguistic Typology*. 3, 91–109. <https://doi.org/10.1515/lity.1999.3.1.91>
44. Lazard, Gilbert. 2001. On the grammaticalization of evidentiality. *Journal of Pragmatics*. 33, 359–367. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00008-4](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00008-4)
45. Lepika, Milda. 1959. Vietniekvārds. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I, Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 500–542.
46. Matsui, Tomoko, Fitneva, A. Santaka. 2009. Knowing How We Know: Evidentiality and Cognitive Development. Evidentiality: A Window Into Language and Cognitive Development. *New Directions for Child and Adolescent Development*. 125. Fitneva, A. Santaka, Matsui, Tomko (eds.) San Francisco: Jossey-Bass, 1–11. <https://doi.org/10.1002/cd.246>
47. Matthews, Hugoe Peter. 2007. *Concise Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acref/9780199675128.001.0001>
48. Mocini, Renzo. 2014. Expressing Surprise. A Cross-Linguistic Description of

- Mirativity. *Altre Modernità*. 11, 136–156. <https://10.13130/2035-7680/4049>.
49. Nītiņa, Daina. 2001. Vārdu un vārdformu semantikas pragmatiskie aspekti. *Linguistica Lettica*. 8, 78–86.
50. Nītiņa, Daina. 2015. Vietniekvārds (pronomens). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 428–452.
51. Paegle, Dzintars. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija. I daļa*. Rīga: Zinātne.
52. Palmer, Robert, Frank. 2001. *Mood and Modality*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139167178>
53. Portner, Paul. 2018. *Mood*. Oxford: Oxford University Press.
54. Ryan, Eoghan. 2022. *What Is an Interjection? | Examples, Definition & Types*. Available at: <https://www.scribbr.com/parts-of-speech/interjections/>
55. Schifffrin, Deborah. 2012. *Discourse markers*. Georgetown University, Washington DC. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611841>
56. Simonin, Olivier. 2018. *The Mirative and Scalar Meaning of even*. <https://doi.org/10.4000/anglophonia.1775>
57. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
58. Wiemer, Björn. 2007. Lexical markers of evidentiality in Lithuanian. *Rivista di Linguistica* 19(1), 173–208.
59. Wiemer, Björn. 2010. Hearsay in European Languages: toward an integrative account of grammatical and lexical markers. Diewald, Gabriele, Smirnova, Elena. (eds.). *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter, 59–130. <https://doi.org/10.1212/978110223972>

Maģistra darbs „Pārsteiguma izteikšanas konstrukcijas, to lietojums latviešu valodā” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Darbs iesniegts elektroniski ar drošu elektronisko parakstu

Autore: Paula Ozola (*paraksts**) 02.06.2024.

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: profesore Dr. philol. Andra Kalnača

vārds, uzvārds, zinātniskais nosaukums

personiskais paraksts

datums

Recenzente: Asoc. prof. Dr. philol. Ilze Lokmane

Darbs iesniegts Latvistikas un baltistikas nodaļā

datums

Dekāna pilnvarotā persona:

vārds, uzvārds, zinātniskais nosaukums

personiskais paraksts

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

prot. Nr. 1.

datums

Komisijas sekretāre: Dr. philol. Inta Urbanoviča

vārds, uzvārds, zinātniskais nosaukums

personiskais paraksts